

AKADEEMIA

EESTI ELATUSSTANDARD - - - - -	A. HORM
MÖTTEID TÄNAPÄEVAST JA TULEVIKUST - - - -	R. ALLER
TÖÖ JA LEIVA PROBLEEME - - - - -	A. VAIGO

POLEEMIKA:

MITTE RIIGISOTSIALISM, VAID KODANLIK DEMOKRAATIA - - - - -	A. LEPS
AJAJÄRGU ÜLESANNETEST - - - - -	J. RIISLJA
DEMOKRAATIA JA RIIGISOTSIALISMI VAHE- KORRAST - - - - -	A. ANNIST
ROOTSI TÖÖLISDEMOKRAATIA - - - - -	P. OLBERG
SAKSA RAHVAMAJANDUSE FINANTSEERIMISE MEETODEID - - - - -	T.
ÜLIÖPILASELU KROONIKAT - - - - -	KROONIK

EESTI VABARIIGI 10. KLASSILOTERII PLAAN

I klass Loosimine 28. ja 29. märtsil 1940. a.	II klass Loosimine 30. apr. ja 3. mail 1940. a. Eelmise klassi piletite vahetamine lõpetatakse 24. apr. 1940. a.	III klass Loosimine 29. ja 30. mail 1940. a. Eelmise klassi piletite vahetamine lõpetatakse 23. mail 1940. a.	IV klass Loosimine 1., 2., 3., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 12., 13., 14., 15., 16., 17. ja 19. augustil 1940. a. Eelmise klassi piletite vahetamine lõpetatakse 25. juulil 1940. a.																																																																																																																																																																		
Suurim võit (õnnelikul juhusel) Kr. 25.000	Suurim võit (õnnelikul juhusel) Kr. 25.000	Suurim võit (õnnelikul juhusel) Kr. 25.000	Suurim võit (õnnelikul juhusel) Kr. 80.000																																																																																																																																																																		
<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th></th> <th style="text-align: center;">Kr.</th> <th style="text-align: center;">Kr.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1 preemia</td><td style="text-align: center;">10.000</td><td style="text-align: center;">— 10.000</td></tr> <tr><td>1 võit</td><td style="text-align: center;">15.000</td><td style="text-align: center;">— 15.000</td></tr> <tr><td>1 "</td><td style="text-align: center;">7.000</td><td style="text-align: center;">— 7.000</td></tr> <tr><td>1 "</td><td style="text-align: center;">5.000</td><td style="text-align: center;">— 5.000</td></tr> <tr><td>2 võitu à</td><td style="text-align: center;">3.000</td><td style="text-align: center;">— 6.000</td></tr> <tr><td>10 " "</td><td style="text-align: center;">1.000</td><td style="text-align: center;">— 10.000</td></tr> <tr><td>10 " "</td><td style="text-align: center;">500</td><td style="text-align: center;">— 5.000</td></tr> <tr><td>10 " "</td><td style="text-align: center;">200</td><td style="text-align: center;">— 2.000</td></tr> <tr><td>25 " "</td><td style="text-align: center;">100</td><td style="text-align: center;">— 2.500</td></tr> <tr><td>120 " "</td><td style="text-align: center;">20</td><td style="text-align: center;">— 2.400</td></tr> <tr><td>1000 " "</td><td style="text-align: center;">10</td><td style="text-align: center;">— 10.000</td></tr> <tr><td>3820 " "</td><td style="text-align: center;">5</td><td style="text-align: center;">— 19.100</td></tr> </tbody> </table>		Kr.	Kr.	1 preemia	10.000	— 10.000	1 võit	15.000	— 15.000	1 "	7.000	— 7.000	1 "	5.000	— 5.000	2 võitu à	3.000	— 6.000	10 " "	1.000	— 10.000	10 " "	500	— 5.000	10 " "	200	— 2.000	25 " "	100	— 2.500	120 " "	20	— 2.400	1000 " "	10	— 10.000	3820 " "	5	— 19.100	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th></th> <th style="text-align: center;">Kr.</th> <th style="text-align: center;">Kr.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1 preemia</td><td style="text-align: center;">10.000</td><td style="text-align: center;">— 10.000</td></tr> <tr><td>1 võit</td><td style="text-align: center;">15.000</td><td style="text-align: center;">— 15.000</td></tr> <tr><td>1 "</td><td style="text-align: center;">7.000</td><td style="text-align: center;">— 7.000</td></tr> <tr><td>1 "</td><td style="text-align: center;">5.000</td><td style="text-align: center;">— 5.000</td></tr> <tr><td>2 võitu à</td><td style="text-align: center;">3.000</td><td style="text-align: center;">— 6.000</td></tr> <tr><td>10 " "</td><td style="text-align: center;">1.000</td><td style="text-align: center;">— 10.000</td></tr> <tr><td>12 " "</td><td style="text-align: center;">500</td><td style="text-align: center;">— 6.000</td></tr> <tr><td>15 " "</td><td style="text-align: center;">200</td><td style="text-align: center;">— 3.000</td></tr> <tr><td>30 " "</td><td style="text-align: center;">100</td><td style="text-align: center;">— 3.000</td></tr> <tr><td>150 " "</td><td style="text-align: center;">20</td><td style="text-align: center;">— 3.000</td></tr> <tr><td>1200 " "</td><td style="text-align: center;">10</td><td style="text-align: center;">— 12.000</td></tr> <tr><td>4578 " "</td><td style="text-align: center;">7</td><td style="text-align: center;">— 32.046</td></tr> </tbody> </table>		Kr.	Kr.	1 preemia	10.000	— 10.000	1 võit	15.000	— 15.000	1 "	7.000	— 7.000	1 "	5.000	— 5.000	2 võitu à	3.000	— 6.000	10 " "	1.000	— 10.000	12 " "	500	— 6.000	15 " "	200	— 3.000	30 " "	100	— 3.000	150 " "	20	— 3.000	1200 " "	10	— 12.000	4578 " "	7	— 32.046	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th></th> <th style="text-align: center;">Kr.</th> <th style="text-align: center;">Kr.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1 preemia</td><td style="text-align: center;">10.000</td><td style="text-align: center;">— 10.000</td></tr> <tr><td>1 võit</td><td style="text-align: center;">15.000</td><td style="text-align: center;">— 15.000</td></tr> <tr><td>1 "</td><td style="text-align: center;">7.000</td><td style="text-align: center;">— 7.000</td></tr> <tr><td>1 "</td><td style="text-align: center;">5.000</td><td style="text-align: center;">— 5.000</td></tr> <tr><td>2 võitu à</td><td style="text-align: center;">3.000</td><td style="text-align: center;">— 6.000</td></tr> <tr><td>10 " "</td><td style="text-align: center;">1.000</td><td style="text-align: center;">— 10.000</td></tr> <tr><td>12 " "</td><td style="text-align: center;">500</td><td style="text-align: center;">— 6.000</td></tr> <tr><td>15 " "</td><td style="text-align: center;">200</td><td style="text-align: center;">— 3.000</td></tr> <tr><td>30 " "</td><td style="text-align: center;">100</td><td style="text-align: center;">— 3.000</td></tr> <tr><td>120 " "</td><td style="text-align: center;">30</td><td style="text-align: center;">— 3.600</td></tr> <tr><td>1000 " "</td><td style="text-align: center;">12</td><td style="text-align: center;">— 12.000</td></tr> <tr><td>4608 " "</td><td style="text-align: center;">9</td><td style="text-align: center;">— 41.472</td></tr> </tbody> </table>		Kr.	Kr.	1 preemia	10.000	— 10.000	1 võit	15.000	— 15.000	1 "	7.000	— 7.000	1 "	5.000	— 5.000	2 võitu à	3.000	— 6.000	10 " "	1.000	— 10.000	12 " "	500	— 6.000	15 " "	200	— 3.000	30 " "	100	— 3.000	120 " "	30	— 3.600	1000 " "	12	— 12.000	4608 " "	9	— 41.472	<table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th></th> <th style="text-align: center;">Kr.</th> <th style="text-align: center;">Kr.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1 preemia</td><td style="text-align: center;">30.000</td><td style="text-align: center;">— 30.000</td></tr> <tr><td>1 võit</td><td style="text-align: center;">50.000</td><td style="text-align: center;">— 50.000</td></tr> <tr><td>1 "</td><td style="text-align: center;">25.000</td><td style="text-align: center;">— 25.000</td></tr> <tr><td>1 "</td><td style="text-align: center;">15.000</td><td style="text-align: center;">— 15.000</td></tr> <tr><td>2 võitu à</td><td style="text-align: center;">10.000</td><td style="text-align: center;">— 20.000</td></tr> <tr><td>3 " "</td><td style="text-align: center;">7.000</td><td style="text-align: center;">— 21.000</td></tr> <tr><td>5 " "</td><td style="text-align: center;">5.000</td><td style="text-align: center;">— 25.000</td></tr> <tr><td>12 " "</td><td style="text-align: center;">3.000</td><td style="text-align: center;">— 36.000</td></tr> <tr><td>18 " "</td><td style="text-align: center;">2.000</td><td style="text-align: center;">— 36.000</td></tr> <tr><td>60 " "</td><td style="text-align: center;">1.000</td><td style="text-align: center;">— 60.000</td></tr> <tr><td>64 " "</td><td style="text-align: center;">500</td><td style="text-align: center;">— 32.000</td></tr> <tr><td>300 " "</td><td style="text-align: center;">100</td><td style="text-align: center;">— 30.000</td></tr> <tr><td>1200 " "</td><td style="text-align: center;">30</td><td style="text-align: center;">— 36.000</td></tr> <tr><td>49133 " "</td><td style="text-align: center;">9</td><td style="text-align: center;">— 442.197</td></tr> </tbody> </table>		Kr.	Kr.	1 preemia	30.000	— 30.000	1 võit	50.000	— 50.000	1 "	25.000	— 25.000	1 "	15.000	— 15.000	2 võitu à	10.000	— 20.000	3 " "	7.000	— 21.000	5 " "	5.000	— 25.000	12 " "	3.000	— 36.000	18 " "	2.000	— 36.000	60 " "	1.000	— 60.000	64 " "	500	— 32.000	300 " "	100	— 30.000	1200 " "	30	— 36.000	49133 " "	9	— 442.197
	Kr.	Kr.																																																																																																																																																																			
1 preemia	10.000	— 10.000																																																																																																																																																																			
1 võit	15.000	— 15.000																																																																																																																																																																			
1 "	7.000	— 7.000																																																																																																																																																																			
1 "	5.000	— 5.000																																																																																																																																																																			
2 võitu à	3.000	— 6.000																																																																																																																																																																			
10 " "	1.000	— 10.000																																																																																																																																																																			
10 " "	500	— 5.000																																																																																																																																																																			
10 " "	200	— 2.000																																																																																																																																																																			
25 " "	100	— 2.500																																																																																																																																																																			
120 " "	20	— 2.400																																																																																																																																																																			
1000 " "	10	— 10.000																																																																																																																																																																			
3820 " "	5	— 19.100																																																																																																																																																																			
	Kr.	Kr.																																																																																																																																																																			
1 preemia	10.000	— 10.000																																																																																																																																																																			
1 võit	15.000	— 15.000																																																																																																																																																																			
1 "	7.000	— 7.000																																																																																																																																																																			
1 "	5.000	— 5.000																																																																																																																																																																			
2 võitu à	3.000	— 6.000																																																																																																																																																																			
10 " "	1.000	— 10.000																																																																																																																																																																			
12 " "	500	— 6.000																																																																																																																																																																			
15 " "	200	— 3.000																																																																																																																																																																			
30 " "	100	— 3.000																																																																																																																																																																			
150 " "	20	— 3.000																																																																																																																																																																			
1200 " "	10	— 12.000																																																																																																																																																																			
4578 " "	7	— 32.046																																																																																																																																																																			
	Kr.	Kr.																																																																																																																																																																			
1 preemia	10.000	— 10.000																																																																																																																																																																			
1 võit	15.000	— 15.000																																																																																																																																																																			
1 "	7.000	— 7.000																																																																																																																																																																			
1 "	5.000	— 5.000																																																																																																																																																																			
2 võitu à	3.000	— 6.000																																																																																																																																																																			
10 " "	1.000	— 10.000																																																																																																																																																																			
12 " "	500	— 6.000																																																																																																																																																																			
15 " "	200	— 3.000																																																																																																																																																																			
30 " "	100	— 3.000																																																																																																																																																																			
120 " "	30	— 3.600																																																																																																																																																																			
1000 " "	12	— 12.000																																																																																																																																																																			
4608 " "	9	— 41.472																																																																																																																																																																			
	Kr.	Kr.																																																																																																																																																																			
1 preemia	30.000	— 30.000																																																																																																																																																																			
1 võit	50.000	— 50.000																																																																																																																																																																			
1 "	25.000	— 25.000																																																																																																																																																																			
1 "	15.000	— 15.000																																																																																																																																																																			
2 võitu à	10.000	— 20.000																																																																																																																																																																			
3 " "	7.000	— 21.000																																																																																																																																																																			
5 " "	5.000	— 25.000																																																																																																																																																																			
12 " "	3.000	— 36.000																																																																																																																																																																			
18 " "	2.000	— 36.000																																																																																																																																																																			
60 " "	1.000	— 60.000																																																																																																																																																																			
64 " "	500	— 32.000																																																																																																																																																																			
300 " "	100	— 30.000																																																																																																																																																																			
1200 " "	30	— 36.000																																																																																																																																																																			
49133 " "	9	— 442.197																																																																																																																																																																			
5000 võitu + 1 pr. = 94.000	6000 võitu + 1 pr. = 112.046	5800 võitu + 1 pr. = 122.072	50 800 võitu + 1 pr. = 858 197																																																																																																																																																																		
<p>Pileti hind klassiviisi ostes iga klass 2 krooni; kõik 4 klassi korraga ostes 8 krooni. Poolpileti " " " " " " 1 " " " 4 " " " 4 " " Piletir. (4 pil.) hind klassiviisi " " " 8 " " 4 " " " 32 " " Poolpiletir. (4 poolp.) h. klassiv. ostes iga " 4 " " 4 " " " 16 " "</p> <p>Kes soovib osta teise, kolmanda või neljanda klassi pileti, ilma et tal oleks eelmise klassi piletit, peab maksma ka kõigi eelmiste klasside hinna.</p> <p>Klassiviisi müüakse pileteid Riigi Klassiloterii piletite müügikohtades, pankades, postiasutistes jne. Iga klassi piletite müük algab eelmise klassi võitude nimekirja avaldamisest ja kestab loosimiseni. Pileteid kõigi nelja klassi jaoks korraga müüakse ainult piletite keskmüügikohas Riigi Trükikojas, Tallinnas, Niine tän. 11. Postiteel saadetakse pileteid välja piletite keskmüügikohast Riigi Trükikojast Tallinnas, kui tellija on saatnud ette pileti hinna ja saatekulu 10 senti iga saadetise kohta. Lunasaadetisena postiteel saadetakse piletid välja ainult klassiviisi keskmüügikohast, kui tellija on saatnud ette lunasaatekulu 25 senti hiljemalt 10 päeva enne loosimist.</p> <p>Võidu korral I, II või III kl. võidavad piletiraamatus kõik 4 piletit, sest iga võitnud raamatu numbri kohta loositakse selle raamatu 4 pileti vahel välja 4 võitu. IV kl. langeb igale raamatule kindlasti üks võit, mis loositakse kohe selle raamatu 4-ja pileti vahel.</p>																																																																																																																																																																					

AKADEEMIA

NR. 1 (23)

VEEBRUAR

1940

EESTI ELATUSSTANDARD

1. Eelmärkeid

Ei tarvitse põhjendada tööka, et iga rahva ja iga üksiku isiku hüvang on lahutamatult seotud majandusega. Majanduslik hüvang on üheks olulisemaks eelduseks üldisele hüvangule, tsivilisatsioonile ja kultuurile.

Professor P i g o u' järgi iga rahvamajandusteadlase ülesandeks ja kohuseks on leida meetodeid järgnevate eesmärkide saavutamiseks, mis ¹⁾:

1. Suurendaksid keskmist rahvatulu.
2. Reguleeriksid selle ajalist kulgu.
3. Võrdsustaksid rahvatulu jaotust inimeste vahel.

Neid lihtsaid maksiime ei tarvitsekski eriliselt rõhutada, kui ei leiduks niipalju eri vaadestike, kallakute ja subjektiivsete teooriate põimendatud rägastikku takerdunud oponente, kes on nii palju diskrediteerinud rahvamajandusteadust.

Tänapäeval majandusteadlased peavad tihti nägema, et teadmusi, mida nad on saavutanud, kasutatakse hoopis eesmärkide taotlemiseks, millele nad vähimalgi määral ei sümpatiseeri.

Kuigi võis märgata olulist majanduslikku tõusu viimase kahe-kolme aasta jooksul, siiski puudus ka sel ajal kõikjal üldine usk tulevikku. Kunagi pole kindlusetuse-tunne olnud suurem kui tänapäeval. P u u d u b s e e s e l g e s i h t, mille poole riikide rahvamajanduspoliitika peab püüdlema.

Pidev töötaolu hädaoht tööstusmaades, samuti kartus hindade languse ees, mis kõigutaks tooraineid ekspordivate riikide finantsilist stabiilsust, ei võimaldanud seni avardunud maailmamajandust, mille kaasnähtuseks oli üha teravnev poliitiline pinevus. Närvesöövat kindlusetust, kartust ja ebamäärast kobamist ja siplemist tohutult keerulise ja kohmaka proteksionismi võrgus oleks võinud aga ainult siis kõrvaldada, kui oleks antud majanduslikule teotsemisele s e l g e m m õ t e ja s i h t ja kui pideva kannatlikkusega oleks süvendatud arusaamist, et tohutu

¹⁾ A. C. Pigou, *The Economics of Welfare*, London 1929, lk. 5.

tehniline progress nii tööstuses, põllumajanduses kui ka transpordis on loonud kaasajal ajaloos ainulaadsed eeldused üldise hüvangu suurendamiseks. Seda eriti teadlikult tasakaalustatud tootmise suurendamisega, hüviste õiglase ja ratsionaalse jaotamisega ja hästi kavastatud majandusliku koostööga rahvaste vahel.

Seistes uue maailmasõja künnisel ja tagasi vaadates lühikesele 20-aastasele „rahuperioodile“, tunneme nüüd selgesti, et neil vahepealsetel „rahuaastatel“ meie õieti ei suutnudki välja rabelda esimese maailmasõja tasakaalutusest ja segadusest rahvamajanduspoliitika eesmärkides, mis kulmineerus esimest korda maailmamajanduskriisis ja nüüd teist korda teises katastroofis.

Maailmasõja ajal oli riikide ainukeseks eesmärgiks sõja võitmine ja sellele sihile allutati kõik muud sihid. Kuid ka pärast sõda, kuni viimaste aastateni ei ole suurriikide ja neist olenevalt ka väikeriikide rahvamajanduspoliitikas ilmnenu selgete sihiasetuste suunda.

Kaotajad soovisid kogu aeg taastada *status quo* — *ante bellum*, tuues seejuures võib-olla õigustatud alaväärtustundele ohvriks terve mõistuse kaalutlused. Sama järeleandmatusega aga hoidsid n. n. võitjad oma saavutatud positsioonidest kinni. Ja need vähesed eelmise sõja neutraalsed riigid, kelle toodang oli positiivselt mõjustatud sõdivate riikide kulul, soovisid hiljem muidugi oma edu jätkumist. Ja ei tohi unustada, et uued rahvuspiirid ja rahvaste ümbergrupeerumised põhjustasid omakorda suuri muutatusi endises Euroopa eluruumis.

Sellised suured muutused muidugi omakorda põhjustasid majanduslikke konflikte ja tasakaalu-häireid. Neil kohanemisaegadel oli loomulik, et igasuguse majandusliku teotsemise ülim eesmärk — rahva materiaalse hüvangu edustamine — oli surutud tihti hoopis tagaplaanile, kuna riigid olid esmajoonel sunnitud säilitama töömahtu ja kulutama tohutuid summasid relvastusele.

Terav töötaolu ei jätnud eriti suurriigele mingit valikut. Oldi sunnitud kehtestama palliatiivseid korraldusvõtteid, mis vältisid küll kodanikke otseselt nälgimast, mis aga ei loonud mingisuguseid püsivaid eeldusi elatusstandardi tõusuks. Need korraldusvõtted võimaldasid riikidele küll tagada kahtlast majanduslikku *status quo'd*, kuid ühtlasi takistasid oluliselt üldise majandusliku hüvangu tõusu.

Aga majandusteadlane ei tohi piirduda ainult hädaliste päeva-probleemide lahendamisega, vaid peab alati otsima ka teed püsiva ja positiivse rahvamajanduspoliitika poole. Aga teisalt ei saa ka igasuguseid ajutist laadi hädaabinõusid lihtsalt ära pühkida, ilma et neid asendataks uue ja hästi läbikaalutud konstruktiivse rahvamajanduspoliitikaga.

Parandada meie materiaalsel elukorrastust — see on majanduse ja rahvamajandusteaduse vääramatu ülesanne ja eesmärk. Seejuures on ükskõik, kas majandus ise selle eesmärgi püstifab, või antakse see talle poliitilise võimu poolt, kusjuures majandus on vaid vahendiks — oluline ikkagi eesmärk ise — elatuskorrastuse parandamine.

Kui kõik rahvamajanduspoliitilised korraldusvõtted on suunatud ühte tulipunkti — elatusstandardi tõstmisele — siis on

antud kogu majanduslikule mõtlemisele kindel käsitlusidee ja majanduslikule teotsemisele stabiilne alus ja lähtekoht. See lähtekoht võimaldab näha sootuks uuest perspektiivist kõiki neid raskusi, mis kaasajal takistavad majanduses loogilist ja tervet mõtlemist ja teotsemist.

Vaatamata praegusele tohutule rahvusvahelisele pinevusele ja kindlusetusetundele ei tohi meie loobuda terveist ja loomulikest rahvamajanduspoliitika eesmärgest. Sest pinevuse alandamine on ikkagi ainult siis võimalik, kui rahvahüvangu parandamise ja elatusstandardi tõstmise loosungid muutuvad keskse tähtsusega põhiprobleemideks avalikus arvamises kui ka juhtkonnas ja et nad oma raudse ja terve loogikaga varjutavad kõik muud häirivad kõrvalprobleemid. Sellega peab kaasuma sügav veendumus, et riikide senine kartlik, umbusklik ja vihane enda müürimine, tupestumine ja kaevumine oma piiride taga oma ülitähtsustatud erihuvidega ja forsseeritult ülbe natsionalismiga on põhiliselt vildak poliitika ja igal juhul ummikusse viiv.

Aga sellisel vaadestikul on ainult siis ülesehitavat kaalu, kui see on kantud laiade rahvakihide arusaamisest ja tõekspidamisest.

Selleks on tarvis lähemalt selgitada ja analüüsida neid mõisteid ja ideid, mis peituvad neis igapäevastes fraasides, kui räägime „rahvahüvangu edustamisest“ ja „elatusstandardi tõstmisest“.

Need on küsimused, millega ka meil Eestis majandusteooria kui ka majanduspraksis on vähe tegelnud. Oleme endi tähelepanu seni suunanud paljudele pisiprobleemidele. Kuid neisse tihti liigselt takerdudes ei ole meie suutnud lahendustootavaile probleemidele anda lõpp-eesmärgi seisukohalt väärtustatud sisu, mis seisneb kõrge elatusstandardi maksiimis. Konstrukttiivselt sotsiaalpoliitikast ja rahvamajanduspoliitikast, mille eesmärgiks peaks olema kõigi rahvakihide tõeline elatusstandardi tõstmine — hakatakse meil ikka rääkima siis, kui selleks sunnivad erinevad välis- kui ka sisepoliitilised põhjused. Nagu oleks sotsiaalpoliitika ja kõrgema elatusstandardi taotluspüüded ja loosungid majanduslikult nõrgalt sifueeritud rahvakihide jaoks olulised ainult aegadel, kus vahest poliitilised olud nende esildumist otseselt sunnivad! Tõelikult demokraatses riigis ja ühiskonnas peab aga konstrukttiivne sotsiaalpoliitika ja kõrgest elatusstandardi ideest kantud rahvamajanduspoliitika olema kogu aeg ja pidevalt riigivõimu peamiseks eesmärgiks.

Järgnevas põgusas essees püüame analüüsida elatusstandardi Eestis.

Kõigepealt püüame kõige üldjoonelisemalt fikseerida üldse elatusstandardi mõistet ja sisu. Edasi käsitleme juba konkreetselt Eesti elatusstandardi, seda vaadeldes kõigepealt rahvatulu aspektist, hiljem aga lähtudes tarbimise analüüsist.

2. Mis on elatusstandard?

Pole teist rahvamajandusteaduse osa, kus valitseks suurem mõistete segadus kui just elatusstandardi aluseks olevate tarbimistavade uurimises. See on kahtlemata tingitud tarbimise ala uurimise noorusest,

kuna alles viimaseil aastail on hakatud sellega seosne vaid probleeme põhjalikumalt käsitlema.

Tarvete rahuldamine, mis on majandusliku ringluse lõpp ja algus korraga, toimub iga üksikisiku, grupi ja isegi kogu rahva poolt teatava harjumusliku süsteemipärasusega, mida võiksime nimetada elatussüsteemiks, tähistades sellega kõigi isikute ja gruppide harjumusi tarvete rahuldamisel. Elatussüsteemi olulisi iseloomujooni tähistame tavaliselt fraasiga: elamistava (manners of living)²⁾.

Hüviste ja teenuste tarbimist võib uurida lähtuvalt kolmest seisukohast. Lihtsaim menetlus on koguda andmeid selle kohta, mida töölikult on tarbitud teatud ajaperioodi vältel minevikus antud majandusruumis elava rahvastiku poolt, s. o. märgendada need hüvised, millesse rahvatulu on paigutatud, et rahuldada inimeste tarbeid. Palju raskem on juba ära määrata võimaliku tarbimise kujunemist. Ja lõppeks on võimalik püstitada skeemide alusel tarbimise kohta, s. o. leida tarbimiskava, mis antud tulu ja hüviste arvu juures tagaks maksimumi hüvangu.

Seega võime kirjeldada: 1) mida inimesed tarbivad, 2) mida nad tahaksid tarbida ja 3) mida nad peaksid tarbima. Vastavalt sellele saamegi mõisted elatusfaasi, elatusstandard ja elatusnorm.

Kõigel kolmel juhul on aga otstarbekas rakendada uurimisühikuna perekonda (leibkonda), kuna väga suur osa tarbimishüvisest ostetakse perekonna kui sotsiaalse grupi tarvis. Nii toitu, valgust, mööblit ja kütet ostetakse ikka perekonna kui terviku jaoks ja on raske ja tarbetugi uurida nende hüviste täpset osistumist perekonna liikmete vahel.

Üldiselt elatusstandardi all mõistetakse teatud harjumustüüpi, mis kõige ilmekamalt väljendab vastava elatussüsteemi peamisi iseloomujooni. Ta on väljalõige, kajastis elatussüsteemist, kusjuures ta kõige paremini ja tabavamalt representeerib antud sotsiaalse grupi harjumusi ja väärtushinnanguid. Elatusstandardi mõiste embab seega kõik isiku, veel rohkem aga perekonna soovid ja tahtmused, mida peetakse vajalikuks isikliku kui ka sotsiaalse hüvangu säilitamiseks³⁾.

Elatusstandard on seega rohkem kui hüvised ja teenused, mida inimesed tarbivad. Ta on teatud vaatekoht, veendumus, haarates kõik need soovid, mille rahuldamist inimesed peavad oluliseks oma sotsiaalse ja majandusliku seisundi juures.

Sisaldades teatava grupi komplementaarseid soove, elatusstandard oma olulises sisus on seega tavapärane või harjumuslik elatusviis, mida inimesed püüdvad saavutada.

2) C. C. Zimmerman, *Consumption and Standards of Living*, London 1936, lk. 13.

3) Selles mõistes kasutavad elatusstandardi mõistet enamik moodsaid tarbimiseala uurijaid ja sotsiolooge. Vt. näit. C. C. Zimmerman, *op. cit.*, lk. 6, H. Kyrk, *A Theory of Consumption*, Boston and New York 1923. C. S. Wyand, *The Economics of Consumption*, New York 1937, lk. 469.

On erinevus selles, mida inimesed tahaksid omandada ja mida nad endi arvates peaksid evima. Viimase kategooria hüvised moodustavadki elatusstandardi sisu. Keegi võib küll tahta evida autot, kuid peab kindlasti vähemalt saama jalgratta, kuna see on spetsiifiline tema sotsiaalse klassi elatusstandardile, tema naabrite ja sõprade elatusfavale. Kui isik antud sotsiaalses grupis seda ei suuda, siis püüdleb ta nii kaua, kuni ta selle saavutab.

Sellise tüpoloogilise elatusstandardi mõiste piirid on aga väga avard. See sisaldab kõiki elemente, nii majanduslikke kui mittemajanduslikke, mis mõjutavad inimese elustiili. Siia ei kuulu seega mitte ainult toitumistavad, elamukultuur, tavaline riietus ja mitmesuguste teiste hüviste ja teenuste tarbimine, vaid ka tootmistingimused, kultuurilised vajadused, religioon, ühiskondlik tegevus, perekonnasuhted jne. Nii mahub sellesse mõistesse lai majanduslike, sotsiaalsete, intellektuaalsete, moraalsete ja kultuuriliste tegurite mõju.

Kuigi selline lai tüpoloogiline elatusstandardi mõiste on väärtuslik sotsioloogias, — on ta rahvamajandusteaduses siiski liiga ebamäärane realistliku uurimise jaoks, mille eesmärgiks on selgitada kehtivaid konkreetseid majanduslikke ja sotsiaalseid olukordi.

Kui elatusstandardi käsitletakse kui rahulduste määra ja sellega seotud hüvangu taset, siis rakenduslikust seisukohast see määratlus oma subjektiivse ilme tõttu tõusetab rea raskusi. Teadusel puuduvad praegu veel vahendid, et kindlaks määrata absoluutseis mõõtühikuis iga üksiku rahulduse astme intensiivsust, veel vähem neid võrrelda teistega. Selleks peaks olema võimalised mõõtma tundmust. Me pole võimalised formuleerima objektiivset elatusstandardi mõõtmisühikut, kuna ainukeseks kriteeriumiks siin on isikute subjektiivne hinnang ja väärtustamine. Seega fraas „elatusstandardi tõstmisest“ — tähendab sellelt seisukohalt vaid suurenenud subjektiivset rahuldust. Iga korraldusvõtet elatusstandardi tõstmiseks saab hinnata ainult isiku seisukohast. Seega ka loogiliselt ei saaks olla selliseid mõisteid nagu grupi või sotsiaalse klassi elatusstandard, mis aga käsitlusaluse probleemi diskussioonis on ometi vältimatud.

Et seda raskust ületada, peab elatusstandardi mõiste subjektiivseis aluseis tegema kaks olulist piiramist.

Esiteks eeldame, et isiku rahuldusaste ja -määr avaldub tema tulu kulutamises, mis on aga teatavasti olenev juba kahest objektiivsest tegurist, s. o. hinnast ja teatud konventsionaalsest tavast.

Teiseks eeldame, et isikud, kelle majanduslik seisund on tavaline ja kes kuuluvad samasse sotsiaalsesse gruppi, saavad samade hüviste ja teenuste tarbimisest ühtlase rahulduse, seda muidugi eeldusel, et nende hüviste ja teenuste valiku vabadus ei ole piiratud ja nad ise võivad valida.

Need abstraktsioonid loovad juba võimaluse kasutada statistilisi ja teisi materjale elatusstandardi kirjeldamiseks ja uurimiseks, olgu siis üksikisikute, perekondade kui ka teatud sotsiaalsete gruppide ulatuses. Nüüd on võimalik käsitlust suunata tõelisele hüviste ja teenuste tarbimi-

sele, tulule ja hindadele, seega rohkem objektiivseile elementidele. Nende objektiivsete elementide abil võime aga konstrueerida vastavalt uue elatusstandardi mõiste.

Paljud elatusstandardi mõisted lähtuvad objektiivseist aluseist.

Selline on näit. Bowley' definitsioon⁴⁾: „Üldiselt elatusstandardi võib määratella kui sellist igat laadi hüviste ja teenuste summat, mis tarbitakse tavapäraselt antud aja piirides — näiteks aasta vältel — isiku või teatud suurusega ja teatud sotsiaalse asendiga perekonna poolt.“

Nagu nähtub, see määratlus kasutab juba objektiivseid mõisteid „summa“, „osis“, „hulk“ või „tagavara“. Seega nihutatakse siin raskuspunkt subjektiivselt rahulduselt tarbitud hüvistele ja teenustele endile.

Nagu hulgalised induktiivsed perekonna-büdzettide uurimised näitavad, perekonnad, mis saavad oma tulu samust allikaist ja mis kuuluvad taolisse sotsiaal-ökonomilisse gruppi ja on leibkonna suuruselt ja koostiselt sarnased, ilmestavad väga taolisust ka oma tulu kulutamises, s. o. nad teevad enamvähem taolise hüviste ja teenuste valiku.

Elatusstandardi probleemistikku on toonud suurt segadust asjaolu, et siin ei ole tehtud selget vahet kolme erilähtekohalise küsimuse vahel: 1. mida inimesed tõelikult tarbivad, 2. mida nad individuaalselt peavad vajalikuks või soovitavaks tarbida ja 3. mida on soovitatud teadusliku uurimise poolt tarvilikuna ja vajalikuna tarbida.

Et siin mõistelisi raskusi vältida, on viimaseil aastail tehtud katset selle probleemidekompleksi käsitleluses teha kindlat vahet kolme mõiste vahel, nimelt elatuse tasemed, normid ja standardid.

Kui elatusstandardi võib määratella kui subjektiivset kaaluflust objektiivse tarbimise kohta, või aga ka vastupidi, kui objektiivset kaaluflust subjektiivse tarbimise kohta, siis esimesel juhul rõhutame elatuse immateriaalseid, teisel juhul aga rohkem materiaalseid elemente. Sel alusel on meil ka võimalik kindlat vahet teha elatustaseme ja elatusstandardi mõistete vahel.

Elatustase näitab elatusstandardi materiaalsel külge, seda tarvitatakse isendite ja perekondade aktuaalse tarbimise resp. kulutuste tähistamiseks. Ta on seega hüviste ja teenuste hulk, mida tõelikult konsumeeritakse⁵⁾. Üldiselt, hüvised ja teenused, mis tarbitakse indiviidi või perekonna poolt, on alati kindlalt piiratud tulusuurusega. Elatusaseme uurimises tuleb näha katset vastata küsimusele: mida inimesed teevad oma tuluga? Sellisel valandatusel, on elatustase olnud teaduslikuks uurimisobjektiks juba aastakümneid tagasi⁶⁾.

Elatusaseme tõeline sisukoostis oleneb esmajoones rahatulust, suhtelistest hindadest ja isiku või perekonna harjumusest ning tavadest kulutada oma tulu. Seega võib elatustaset peamiselt määrata rahatulust

4) Bowley, *The Nature and Purpose of the Measurement of Social Phenomena*, London 1923, lk. 164.

5) International Labour Office: *The workers standard of Living*, Geneva 1938, lk. 11.

6) Le Play uuris selles tähenduses elatustaset juba 1829—1855, samuti Ernst Engel, kelle *Die Lebenskosten belgischer Arbeiter Familien* trükiti 1855.

suurusega, mis kulub seda taset moodustavate hüviste ja teenuste ostmiseks.

Elatusaseme sisu määravad leibkondade büdžetiuurimused. Eriti täielikud sellised uurimised on toimunud U. S. A.-s ja ka Rootsis ⁷⁾).

Milline on kvalitatiivne ja kvantitatiivne vahe elatusstandardi ja elatusaseme mõistete vahel?

Tõeline tarbimine, s. o. elatusfase, võib erineda teatud aegadel elatusstandardist. Põhjused võivad olla mitmesugused, tavaliseks näiteks tulu kaotamine töötaolu tõttu jne.

Üldiselt aga, vahe aktuaalse tarbimise (elatusaseme) ja tarbimistaseme vahel, mida peetakse oluliseks (elatusstandard) ei saa olla nii suur nagu vahel arvatakse ja väidetakse.

Kui leibkonna tulu on vähenenud, siis ikkagi teatud aja jooksul, muidugi aeglaselt ja vaevarikalt, kohandatakse oma standard uuele tasemele. Vastupidi, — leibkonna tulu suurenedes juba vähese aja jooksul ilmneb, et uus standard vastab tulule.

Seega võib ühtuda H o y t'i väitega, et „see, mida inimesed peavad tõesti oluliseks, ei erine väga palju sellest, mida nad tõelikult evivad ⁸⁾. Igal juhul aga on elatusfase alati rohkem inklusiivsem kui elatus-

7) Tähtsamaist võiks siin nimetada:

U. S. A.-s: Bibliograafia osas: Williams, F. M., and Zimmerman, C. C., *Studies of Family Living in the United States and other Countries: An Analyses of Material and Method*, U. S. Dept. Agric. Miscellaneous Publications. Nr. 223, Washington, D. C., 1935.

M. Leven, H. G. Moulton ja C. Warburton, *America's Capacity to Consume*, Washington 1934, *Cost of Living in the United States 1914—1936*, Nat. Industrial Conference Board, New York 1937.

J. B. Peixotto, *Getting and Spending at the Professional Standard of Living*, New York 1927 ja U. S. Bureau of Labour Statistics: *How Workers spend a Living Wage*, 1929. F. M. Williams, *Money Distributions of Wage Earners*, Monthly Labour Review, vol. 43, March 1936; C. C. Zimmerman, *Laws of Consumption and Living*, New York 1935.

Rootsis: R. Sterner, *The Standard of Living in Sweden*, i. Annals of the American Academy of Political and Social Science, May 1938.

Folkmängden och dess Förändringar, Särskilde Folkräkningen 1935—36, av Statistiska Centralbyrån.

Partiella Folkräkningen i mars 1936: Specialundersökning av Bostadsförhållandena i 100 Landskommuner.

Levnandsvillkor och Hushållsvanor, Sveriges Officiella Statistik — Socialstatistik, Stockholm 1938.

Väga hea ülevaate elatusstandardi probleemidest üldse ja erikäsitusel U. S. A., Poola, India ja Jaapani tööliste elatusstandardi kohta annab: International Labour Office: *The Worker's Standard of Living*, Geneva 1938.

Eestis teostati esimene büdžetiuurimine 1925. See oli aga mitmeti lihtsustatud ja üldiselt ettevalmistavat laadi. Põhjalikum uurimine teostati alles 1937—38. a., üheaegselt majandusloendusega. Seda uurimist võib lugeda täiesti kordaläinuks ja saadud materjalid kujunevadki lähemas tulevikus meie elatusstandardi uurimises põhimaterjalideks. Vt. H. Reiman, *Büdžetiuurimuse korraldus 1937—38. a.*, i. Eesti Statistika, nr. 208, 1939, ja sama autori poolt koostatud ülevaated meie erinevate sotsiaalsete kihtide büdžettidest sama aja- kirja järgnevais vihkudes.

8) H o y t, *op. cit.*, lk. 245.

standard ja kvalitatiivne vahe elatustaseme ja elatusstandardi vahel on seda suurem, mida suurem on materiaalne erinevus selles, mida inimesed peavad endile vältimatuks kui teatud sotsiaalsesse klassi kuuluvaile liikmeile ja selle vahel, mida nad vältimatult vajavad oma elu säilitamiseks objektiivses mõttes. Aga vahe selle vahel, mida võib endale lubada (tõeline tarbimine) ja selle vahel, mida peetakse normaalseks ja õigeks, — võib suuresti varieeruda oma iseloomus ja eriti intensiteediastmes. Kui elatustase on väga madal, siis võib ilmned a otse absoluutne kvantitatiivne puudus primaarsete tarvete nagu toidu, ulualuse ja riidetuse alal.

Siin elatustaseme tõstmise probleem seisneb vaid lähenemises sellele miinimum-standardile, mida tuleb pidada vajalikuks, et kindlustada inimlikku eksistentsi ja vältida suurimat viletsust.

Aga samuti võib ilmned a vahe selle vahel, millega ollakse harjunud ja mida peetakse normaalseks ja õigeks ning normide vahel, mis teaduse poolt on püstitatud objektiivse miinimumina või optimumina. See viib meid aga e l a t u s n o r m i mõiste juurde.

Kui leibkonna kulutuste resp. tarbimise analüüsi vaadeldakse abstraheritult tegelikust elatustasemest, siis saame e l a t u s n o r m i. Elatusnorm näitab seega, mida leibkond kui majanduslik ühik peab t a r b i m a. Need normid ilmestavad seega hüviste ja teenuste kombinatsiooni, mis on püstitatud vastavate ekspertide poolt teatud objektiivsete kriteeriumide alusel. Nii toifluseriteadlased võivad defineerida toidu hulga ja kvaliteedi, mis on vajalik, et vältida teatud haigusi jne. Tavaliselt kasutatakse inimese tervist kõige rohkem selliste normide kriteeriumidena. Kuid on võimalik sellisteks kriteeriumideks võtta ka teisi aluseid (näit. hingeline tasakaal, komfort või kultuuriline areng).

Igal juhul on aga küsimuse lahendamine, mida leibkond peab t a r b i m a, üks raskemaid probleeme majandusteaduses. Sest kui tahetakse normidega tagada inimesele hüvangut, siis peab arvestama rohkemat kui mehaanilisi, füsioloogilisi ja psüühilisi vajadusi. Seega probleem muutub komplitseerituks ja raskesti lahendatavaks, kuna ta nõuab määratu tehnilise informatsiooni kõrval ka sügavat arusaamist inimlikest teotsemismotiividest. Kui see õnnestuks, saaksime üldise e l a t u s n o r m i, s. o. kõigi hüviste ideaalse konfiguratsiooni, sest piisaks, et saavutada teatud elatustase miinimum kuludega. Ta oleks seega ideaalne büdžett, mis näitab, kuidas antud tulu, s. o. ostujõudu kasutades saadakse maksimum hüvangut⁹⁾.

9) Vt. C. S. W y a n d, *op. cit.*, lk. 485. Nagu elatustaseme, nii ka elatusnormide uurimine on alles viimastel aastatel tähelepanu leidnud. Charles Booth püstitas küll juba 1890. a. miinimumbüdžeti Londoni East End'i jaoks, kuid vahepeal ilmus taolisi töid vähe. Alles viimastel aastatel on sellele tähelepanu omistatud. Vt. H. C. S h e r m a n, *Chemistry of Food and Nutrition*. U. S. Bureau of Labor Statistics. S. A. D o u h a m, *Spending the Family Income*, New York 1935. Erilist tähelepanu väärib aga parimate ekspertide poolt koostatud töö: *Nutrition. Final Report of the Mixed Committee of the League of Nations on the Relation of Nutrition to Health Agriculture and Economic Policy*. League of Nations, Ceneva 1937.

Elatusnormid on kahesugused. Esimest võib nimetada büdžeti personaliseeritud tüübiks, mis on töötatud välja leibkonna vajaduste, soovide ja antud tulu põhjal. Tähtsam on aga üldistatud leibkonna büdžeti tüüp, mis sisaldab keskmise leibkonna elatuskulud teatud sotsiaalses klassis, teatud ajal ja antud kohal.

Üldiselt aga olgu tähendatud, et niisugustele ideaalbüdžettidele tuleb omistada tähelepanu peamiselt teaduslikust seisukohast. Praktiliselt on nende tähtsus väiksem. Pealegi võib selliste standardiseeritud elatusnormide mõju inimestele olla mitmesugune. Hobson kirjutab selle kohta: „Standardiseeritud söök, riietus, korter, mööbel ja isegi liiklemine vajutab taolisuse pitseri inimeste kehale ja vaimule. Isendliku kultuuri seisukohalt selline uniformsus pole sugugi soovitatav¹⁰⁾).

Elatusnormid saavad seega olla ainult abstraktsed, ainult füüsiliste tarvete juures võivad nad olla rohkem konkreetseid. Kuid ka siin tuleb tähendada, et inimese keha on siiski rohkem kui ainult masin. Samuti tuleb ettevaatlikult käsitleda sellesisulist statistilist andmestikku, mis küll on vahest kohandatav keskmisile perekonnile, kuid igasuguste eriolukordade juures (näit. perekonnal on rohkem lapsi) põhjustavad ainult segadust ja väärtõlgendust.

Samuti ei arvesta elatusnormide tegijad, et keskmisel naisel ei ole kaugeltki tehnilist ja intellektuaalset oskust, et kulutada antud tulu maksimumase tulemustega. Siin seisab suur ülesanne kodumajandusel ja majuskäitismajandusteadusel.

*

Kuigi üldiselt nõustatakse tõi gaga, et materiaalne hüvang ei ole veel otsustav isiku ja ka rahvuse õnnele ja moraalsele väärtusele, siiski teisalt on kahtlemata õige, et materiaalne seisund tänapäeval oluliselt põhjustab ja mõjutab intellektuaalset ja moraalset taset. See õigustab aga elatusstandardi probleemi objektiivset käsitletu.

Sellest lähtuvalt paljud autorid on defineerinud elatusstandardi kui teatavat miinimumstandardi. Eriti töölisklassi elatusstandardi uurimisele on osutunud sellised miinimum-standardid sobivaks. Nende abil on võimalik näiteks kindlaks teha rahvastiku osa, mis elab sellises vaesuse staadiumis, mis ei võimalda neile isegi füsioloogilise oluluse miinimumi. Sellist meetodit on eriti propageerinud A. L. Bowley¹¹⁾. Tema arvates teatud ühiskonna majandusliku olukorra selgitamiseks on vaja kõigepealt piiritleda elatusstandardi miinimumi. Järgnevalt tuleb kindlaks teha, milline osa rahvastikust on saavutanud selle standardi ja milline osa veel mitte. Viimase osa vähenemine peab seega näitama ka riigi üldise majandusliku ja sotsiaalse arengu ulatust¹²⁾.

10) J. A. Hobson, *Economics and Ethics*, Washington 1937, lk. 69.

11) A. L. Bowley, *The Nature and Purpose of the Measurement of Social Phenomena*, London 1923, lk. 165 jj.

12) Seda meetodit kasutas juba Charles Booth, kui ta oma *London Life and Labour*'is 1886—1903. a. uuris elu ja töö tingimusi Londonis. Hiljem

Need miinimum-standardid peavad inkorporeerima primaarse tähtsusega inimeste vajadused. Abiks võttes elatusnorme ongi juba mõnedes maades välja töötatud standardid rahvastiku toitluse alal. Kuigi siin on näha teatud edusamme, siiski on toitluse alal veel väga palju ära teha¹³⁾.

Eriti toitluse osas ongi olukord eri maades väga erinev. Eriti Reitingeri uurimus, mis võrdleb tähtsamate toiduainete konsumatsiooni maade vahel *per capita*, ilmestab väga selgesti suurt erinevust ostujõus, tavades ja sotsiaaloludes Euroopa eri tsoonide vahel. Terav kontrast ilmneb siin Põhja- ja Lääne-Euroopa elatusstandardi vahel ühelt poolt, ja Ida-Euroopa vahel teisalt. Seda näitab ilmekalt järgmine tabel¹⁴⁾.

Tähtsamate toiduainete tarbimine
(kg. isiku kohta.)

	Kallimad toiduained			Odavad toiduained	
	Nisu	Suhkur	Kohvi	Oder	Kartulid
Kõrgem tase. Põhja-Euroopa:					
Suur-Briti	155	48	0,4	—	117
Rootsi	116	46	7,3	65	229
Kõrgem tase. Lääne-Euroopa:					
Prantsusmaa	197	27	4,5	17	369
Belgia	189	29	5,9	77	449
Sõja tõttu madaldunud tase. Kesk-Euroopa:					
Saksamaa	75	23	2,2	110	703
Madal tase. Ida-Euroopas:					
Poola	51	10	0,2	159	932

on seda uurimist A. L. Bowley' enda juhtimisel jätkatud London School of Economics and Political Science poolt. Selle tulemuseks on 9-köiteline monumentaaluurimus: *The New Survey of London Life and Labour*, London 1930—1935. See uurimus tahab vastata küsimusele, kas vaesus Londonis on vähenenud või suurenenud, kas töö ja elutingimused on muutunud paremaiks või halvemaiks esimesest uurimusest saadik 1890. a.

Kogu Inglismaa osas vaatab A. L. Bowley seda küsimust oma *Livelihood and Poverty's ja Has Poverty diminished?*

13) Teatud uurimuste põhjal, isegi maailma rikkamal maal, Inglismaal 10% elanikkonnast kannatab krooniliselt nälja all — isegi ajal, kui teravilja toodang oli eriti kõrge. Veel üllatavamale tulemusele jõuab Sir George Orr oma töös *Food, Income and Health*, London, 1936, võttes oma kriteeriumiks mitte „miinimum-standardi“, vaid „optimum-standardi“, s. o. ideaalse toitumise tingimused, mida enam ei saa ületada. Sellelt vaatekohalt lähtudes autor jõuab otsusele, et tervelt pool Suur-Briti elanikkonnast kannatab alatoitluse all vaesuse tõttu. Et seda olukorda parandada, ta nõuab kogu rahva üldise tarbimise tõstmist, eriti paremate ja väärtuslikumate toiduainete osas

Miinumumstandarde on püstitatud ka korferiolude ja riiefuse suhtes, mis muidugi arvestatavalt erinevad vastavalt kliimale, traditsioonidele, tavadele ja rahvatulule.

*

Kuigi suurenenud hüviste tarbimine, eriti primaarsete tarvete osas tähendab eespoolmainitud kvantitatiivses formulatsioonis kõrgemat elatusstandardi, ei ole see siiski ainuke kõrgema elatusstandardi kriteerium. Kui tahame saada normaalse elatusstandardi sisu, peame tegema veel olulisi sisulisi täiendusi. Tähtsaimad neist on säästmine ja jõudeaeg. Eriti viimast kiputakse alla hindama. Ometi on kogu mehhaniseerimise ratsionaliseerimise ja tööaja pikkuse pingelised probleemid suunatud suurel määral just inimese jõudeaja suurendamisele, mis seega üha enam kujuneb elatusstandardi spetsiifiliseks osaks. Samuti on säästmistegevus ja sellega seosnev investeerimine elatusstandardi oluline osa. Säästmine tähendab vaid teatud tarvete disponeerimist tulevikku, nende rahuldamise ajalist edasinihutamist. Siinjuures peab tähendama, et elatusstandardi mõiste juba ise eeldab, et ta peab olema antud teatud ajalisel pidevuses. Elatusstandard saab tekkida ainult teatavas ajalisel perioodis, vastasel juhul ei saa üldse rääkida elatusstandardist. Mees, kes loteriilt võitnud paar miljonit ja selle raha mõne kuuga raiskab, pole sugugi veel saavutanud miljonäri elatusstandardi, kuigi ta võis täpselt imiteerida selle sotsiaalse klassi eluviise. See pidevuse ja kestuse element, mis on omane elatusstandardile, on meile arusaadav, kui meenutame, et tavad ja harjumused, mis ongi elatusstandardi iseloomulikud jooned, on ise pikaajalise arengu tulemused. Kui aga on loomulik püüe elatusstandardi säilitada, muutumatuna aja kulgedes, säilitada ta spetsiifiline olemus eluea või isegi generatsioonide pikkuses perioodis, siis on see võimalik ainult säästmise teel. Säästmist teatavasti defineeritaksegi ju kui tarbimise ahendamist olevikus tuleviku kasuks. Sellepärast säästmine ongi üks elatusstandardi olulisi sisuelemente, kuna ta võimaldab elatusstandardi säilimist ja ajalist stabiilsust.

Niihästi säästmise kui ka jõudeaja suurendamise puhul perekonna hüvang tõuseb tunduvalt, ilma et tarbimise maht tarvitseks üldse suureneda. On igatahes vale väita, et elatusstandard on ainult majanduslikult mõõdetav. Elatustase võib olla madal, selles mõttes, et tarbitav hüviste

(piim, munad, liha, puuvili jne.). Tema peaesildiseks sellise rahvamajanduspoliitika suunamiseks on:

1. Kui tahetakse tõsta toiduainete tarbimist ja samal ajal lahendada toiduainete ja põllumajandusliku tootmise probleemi, siis teatud sotsiaalsete klasside ostujõudu peab tunduvalt tõstma.

2. Rahvatulu jaotust peab muutma perekonna abirahade kaudu.

3. Riik peab hoolitsema ise samuti otseselt vaeste ja töötatöölise parema toitlustamise eest.

Erilist tähelepanu toitlus-küsimustele on pööranud Rahvasteliit oma väljandeis.

14) Anthon Reithinger, *Das soziale Gesicht Europas*, Soziale Praxis, 1936, lk. 1334.

maht on õige väike, kuid siiski elatusstandard võib olla kõrge, kuna on loobunud mitteolulistest ja tihti isegi kahjulikest soovidest ja need korvatud näit. kultuuriliste harrastustega.

Siin ilmestub ühtlasi väga markantselt sotsiaalhalduse, sotsiaalpoliitiliste korraldusvõtete ja õiguslikult reglementeeritud töötingimuste osatähtsus elatusstandardi sisule. Teiste sõnadega: sotsiaalsete gruppide elatusstandard ei olene üksnes mitte tõelikust kulutuste, s. o. ostude tasemest, vaid ka hüviseist ja teenuseist, mida saadakse vahetult või vahendlikult ühiskonnalt.

Tasuta koolid, haiglad ja arstiabi, avalikud raamatukogud, pargid ja lõbustuskohad, odavad üürimajad, head teed jne. — on ainult mõned näited neist hüviseist ja teenuseist, mis kahtlemata tänapäeval moodustavad osa meie elatusstandardist.

Eriti need vabad teenused, mida saame kooli ja tervishoidlike asutiste kaudu, on ülimalt olulised.

Samuti elatusstandard on oluliselt mõjustatud olukorrast, kuidas leibkond teenib omale sissetulekut. Sest suurem osa majandusteadlasigi räägib siin tihti tööst, kui „piinast“ ja „kannatusest“ — seega negatiivsest elemendist, mida hüvitab palk kui positiivne tuluelement. Kuid töö „negatiivsus ja vaev“ oleneb väga oluliselt neist füüsilisist ja moraalsetest tingimustest, milles tööd sooritatakse (valgustus ja õhupuhastus, kaitseabinõud, töö juhtimine ja haldus jt.).

Seega normaalne objektiivne elatusstandard sisaldab ostetud hüviseid ja teenuste tarbimise, vabad ja sotsiaalsed teenused ja töötingimused. Elatusstandard on seega mõjutatud, e s i t e k s rahatulu või palga suuruselt, selle suhteist hindadega ja tavadest, kuidas teda kulutatakse, t e i s e k s — tulu teenise tingimustest, ja k o l m a n d a k s — neist sotsiaalsetest korraldusvõtetest, mis tagavad vajaliku kindlusefunde ja mõjutavad lähedalt meie tervist ja füüsilist hüvangu.

Nagu eelnevast nägime, isikud ja leibkonnad taolises sotsiaal-ökoonoomilises grupis tarbivad teatud keskmise hüvise hulga, mis esindab antud grupi tarbeid. Eriti mida väiksem on tulu, seda ühtlasem on see tarbimine. Seega majanduslikult ja sotsiaalselt homogeensete rühmade maitse, tavad ja tarbimine on alati enamvähem ühtlased.

Seepärast on ka teatud määral ebaõige rääkida „elatusstandardist“ kogu riigi ulatuses. Antud eluruumis on igal ühiskonnaliikmel oma teatud kindel elatusstandard, mis on taoline küll tema sotsiaalsele klassile, kuid mida kuidagi ei saa ilmutada mingi keskmisega.

Tululiikide ja neile vastavate erinevate kululiikide alusel võiksime saada palju väikesi homogeenseid sotsiaalseid gruppe. Kuna selline meneflus lisandaks vähe antud eluruumis teatud ajal elava rahvastiku uurimisele, on tarvis uurida ainult peamisi suuri sotsiaalökonomilisi rühmi, mis esinevad igas ühiskonnas. Antud suures grupis võib aga muidugi esineda veel omakorda teatud gradatsioon. Näiteks selliseski kõige homogeensesmas rühmas, nagu seda moodustab tööliskond, võime selget

vahet teha maa- ja linnatöölise vahel, samuti õppinud ja õppimata tööliste vahel.

Kui elatusstandardid erinevad oluliselt juba ühe riigi piires, nii vertikaalselt, ühiskonna struktuurist tingituna, kui ka horisontaalselt, lihtsaist geograafilisist põhjust, siis esinevad muidugi suured erinevused ka riikide vahel.

Need erinevused on tingitud nii geograafilisist kui kultuurilisist põhjust.

Nende erinevuste analüüs on muidugi tähtis siis, kui tahame erinevate maade elatusstandarde võrrelda. Selliseid võrdlusi saab aga teha ainult siis, kui kasutatakse taolisi ja ühtlustatud loendus- ja uurimismeetodeid. Uuemates büdžetiurimistes ongi sellist rahvusvahelist ühtlust teatud määral teostatud.

*

Eelnevas püüdsime anda põgusa ülevaate elatusstandardi mõistest ja sisust.

Nägime, et tegureid, mis võivad elatusstandardi kõrgust mõjutada, on väga palju. Nende tegurite vaatlus haarab kahtlematult kogu rahvamajanduspoliitika laia sfääri.

Nüüd tõusetub aga küsimus: kuidas mõõta elatusstandardi kõrgust? Millised on need kriteeriumid, millele toetudes võiksime ütelda, et elatusstandard on kõrge või madal.

Elatustandardi kõrguse mõõtmise meetodeid leidub arvukalt ja väga erinevaid. Kuna elatusstandardi sisu koosneb erinevatest ja arvukaist materiaalseist ja immateriaalseist elementidest, võiksime kõiki neid elemente kasutada elatusstandardi kõrguse kaudse ilmestajana.

Kõige esinduslikumaks elatusstandardi kõrguse mõõtjaks on aga siiski elatusstandardi materiaalsest aspekti ilmestavad tegurid. Kõige olulisemad elatusstandardi materiaalsed tegurid on aga tulu ja tarbimise määrad ja tasemed. Perekonna tulu on kahtlematult väga ilmekas tegur isiku elatusstaseme määramisel. Ilma perekonna tulu fikseerimata ei ole üldse mõeldav ka leibkonna kulutiste, s. o. tarbimise taseme määramine, mis ju moodustab peamise büdžetiurimuste sisu.

Isiku ja perekonna tulu oleneb aga üldiselt rahvatulust ja selle jaotusest sotsiaalsete gruppide vahel. Alles mõlemad kriteeriumid: rahvatulu ja selle ositumine määravad rahvajõukuse kõrguse. Just rahvatulu jaotusest oleneb, millisel määral absoluutne rahvatulu kajastub ka üksikisiku ja leibkonna tuludes.

3. Rahvatulu Eestis

Enne kui saadakse asuda teatud riigi rahvatulu määramisele, peab teadma, mida üldse mõistetakse rahvatulu all ja milliste meetoditega saab teda leida.

Kõigepealt on oluline eristada mõisteid „tulu“ ja „varandus“.

„Varanduse“ all mõistame teatud hüviste seisundit, „tulu“ all aga teatud hüviste juurdevoolu, hüviste kulgu.

Nii võime ka rahvamajanduses hüviste omandamist vaadelda kas teatud antud ajapunktis, või jälle teatud ajavahemikus, s. o. võime vaadelda kas hüviste koostist või hüviste juurdevoolu. Esimest nimetame rahvajõukus, teist rahvatuluks¹⁵⁾. Igal juhul on mõiste „rahvatulu“ rahvamajanduslikus mõtlemises palju tähtsam kui mõiste „rahvajõukus“, kuna rahvajõukus embab ainult asihüvised, rahvatulu aga lisaks ka teenusjõudlused.

Rahvatulu iga perioodi kohta võib seega määratleda kui hüviseid ja teenuseid, mida toodeti antud riigis antud perioodi kestel, väljendatuna rahaväärtuses, millega neid vahetati, ühtlasi vältides kahekordselt arvestamast neid hüviseid ja teenuseid, mida toodeti ja kasutati ühes tootmisjärgus ja hiljem uuesti teisel¹⁶⁾.

Rahvatulu tegelik arvutamine tõusetab aga suuri metodoloogilisi raskusi. Kahekordselt arvestamise vältimine nõuab väga komplitseeritud arvelusmeetodeid. Samuti tuleb alati arvestada kasutada olevat ametlikku statistilist andmestikku.

Rahvatulu võib arvestada nelja meetodi abil.

1. Esimene meetod on kindlaks teha iga tootmisprotsessi kohta toodetud hüviste ja teenuste väärtus, maha arvates sellest kõigi nende hüviste ja teenuste väärtus, mis on saadud teistest tootmisharudest, kus nad olid juba arvestatud. Maha arvata tuleb samuti tootmisvahendite väärtus, mida kasutati tootmisprotsessis.

2. Teine meetod seisneb selles, et kalkuleeritakse hüviste ja teenuste väärtus, mis on kõigi tootmisprotsesside neto tulemus antud perioodi kestel. Saadud tulemus võrdub kogu tarbimise ja netoinvesteeringute summale antud maal, millele tuleb lisandada ekspordi ülejääk või lahutada impordi ülejääk.

3. Kolmanda meetodi järgi võime arvutada erinevate tootmisvahendite vahetusväärtuse kui tulu, mis saavad nende valdajad nende kasutamise eest. Mis puutub tulusse kapitalist, siis tuleb siin juurde arvata tarbimishüviste väärtus ja maha arvata tootmishüviste väärtus, kusjuures arvestatakse ainult tõeliku kapitalikasvikut.

4. Lõppeks võime arvestuse aluseks võtta ka rahvastiku. Sel juhul lihtsalt liidame kõigi isikute netotulud. Maha arvates rahvastiku kogutulust kõik tulud, mis saadud teistest riikidest ja lisades kõik tulud, mis on läinud teistesse maadesse — peame saama sama tulemuse kui kolme esimest meetodit rakendades.

15) Tulu mõiste selgeim ja olulisem mõiste on antud Irving Fischer'i tuntud definitsiooniga: „A stock of wealth existing at a given instant of time is called capital; a flow of benefits from wealth through a period of time is called income“. I. Fischer, *Elementary Principles of Economics*, New York 1919.

16) Nii defineerib rahvatulu Colin Clark, vt. Colin Clark, *National Income and Outlay*, London 1938, lk. 5.

Rahvatulu mõiste probleemidest annab hea ülevaate Erik Lindahl, *The concept of income*, i. Economic Essays in honour of Gustav Cassel, London 1933, lk. 399.

Tootmisstatistika puudulikkus, eriti käsitööstuse ja väiketööstuse osas ei ole seni võimaldanud teostada ulatuslikemaid rahvatulu arvestusi Eestis. Nüüd kus majandusloenduse, büdžetiuurimiste ja põllumajandusloenduse andmete publitseerimine hakkab jõudma lõpukorrale on ka vist võimalik täpsemalt kindlaks määrata Eesti rahvatulu suurust.

Aga sellisel rahvatulu arvestamisel on ainult siis olulist väärtust, kui seda saab tõestada pikemas ajavahemikus, nii et saadud andmed näitaksid meie majandusliku arengukäigu ja materiaalse kultuuri üldist trendi.

Selles mõttes väärivad eeskujudena erilist tähelepanu suurejoonelised rahvatulu arvestused Rootsis, USA-s ja Inglismaal¹⁷⁾.

Ja anusson teeb meie rahvatulu kohta (1928—30. a. andmete alusel) järgmise arvestuse¹⁸⁾.

17) Suurimaks selliseks monumentaaluurimuseks tuleb küll pidada rootslaste poolt teostatud palkade, elatusmaksumuse ja rahvatulu uurimist Rootsi kohta aastate 1860—1930 vahel. Et on suudetud vaatluse alla võtta peaaegu sajandi välteline periood, näitab väga ilmekalt Rootsi statistika, uurimismetodite ja eriti kvalifitseeritud teadlaste kõrget taset. Uurimus on ingliskeelne ja avaldatud Londonis Rockefelleri Foundation'i toetusel. Vt. *Wages, Cost of Living and National Income in Sweden 1860—1930* by the Staff of the Institute for Social Sciences, University of Stockholm:

Volume I: *The Cost of Living in Sweden 1830—1930* by Gunnar Myrdal, Volume II: *Wages in Sweden 1860—1930* by Gösta Bagge, Erik Lundberg, Ingvar Svennilson, Volume III: *National Income of Sweden* by Erik Lindahl, Einar Dahlgren, Karin Kock (3 köidet), London 1933—1937.

Inglismaa kohta tuleb pidada purgivaks uurimuseks juba osundatud Colin Clark'i tööd: *National Income and Outlay*, London 1938. Põhjapanevaks tööks sel alal tuleb pidada ka Sir Josiah Stamp'i, *The National Capital*, London 1937, eriti tähelepanu väärivad siin artiklid: *The National Capital, 1928 and 1935* ja *Methods used in Different Countries for Estimating National Income* (eriti tähtis ka bibliograafia osas). Samuti Bowley and Stamp, J., *The National Income*, London 1927, samuti *Colwyn Committee Report on Taxation*, 1925.

Ameerikas on kahtlemata rahvatulu arvestuste alal kõige rohkem saavutatud. Kõige uuem uurimus sel alal on: Simon Kuznets, *National Income and Capital Formation*, New York 1938, samuti sama autori, *National Income and Capital Formation 1919—1935*, New York 1937, samuti J. King, *The National Income and its Purchasing Power*, New York 1930 — kõik National Bureau of Economic Research'i väljaanded, Samuti väljaanded: *National Income and its Elements*, National Industrial Conference Board, New York 1936.

Teiste maade tähtsamaist sellelaadilistest uurimustest võiks mainida, P. M., *Das Schweizerische Volkseinkommen*, i. Journal de Statistique Suisse, 1926.

Das Deutsche Volkseinkommen vor und nach dem Kriege, Bearbeitet im Statistischer Reichsamt, 1932. Helfferich, K., *Deutschlands Volkswohlstand*, Berlin 1914. Rogovski, E., *Das deutsche Volkseinkommen*, 1924. Gini, G., *Comparison of Wealth and National Income of several important Nations*, Rome 1925.

Lindberg, W., *Income in Finland* (Bank of Finland monthly bulletin, Nov. 1926).

18) J. Janusson, *Eesti Majanduslik areng*, Tallinn 1932, lk. 10.

Eesti rahvatulu (1928—30. a. andmete alusel)

	Toodangu neto- väärtus milj. kr.	% rahva majandusl. kogutoodangust
1. Põllumajandus:		
Talundite põllumajanduslikud tulundusalad	222	59,8
Talundite kõrvaltöö	11	3,0
Põllumajanduslikud alad väljaspool talundeid	3	0,8
Riigi majandamisel olevad põllumajandus- likud tulundusalad	13	3,5
Põllumajandussaaduste ümbertöötlemise alad	6	1,6
Kalandus	5	1,4
Põllumajandusalad kokku	260	70,1
2. Tööstusalad:		
Suurtööstus	56	15,1
Kesktoöstus	8	2,2
Väiketööstus ja käsitöö	19	5,2
Ehitustöö	8	2,2
Tööstusalad kokku	91	24,5
3. Transportalad:		
Transport raudteel	15	4,0
Autotransport	1	0,3
Laevandus	4	1,1
Transportala kokku	20	5,4
Rahvamajanduslik toodang kokku	371	100

Siin lisame:

Tulu kaubanduslikust tegevusest	48
Intellekt. ja ühiskondlikel aladel	42
Teenused	21
Rahvatulu	482 milj. krooni

Hiljem on tehtud arvestusi meie tootmisalade neto toodanguväärtuse kohta, mis on järgmine:

Aasta	Põllumajandus	Tööstusalad	Transport	Tulu kinnis- varadest	Kokku
1938	216	113	18	29	376
1937	188	110	16	28	342
1936	174	103	14	27	318
1935	155	91	13	25	284
1934	143	80	13	23	259
1933	143	71	11	24	249
1932	123	67	9	25	224
1931	148	75	12	25	260
1930	203	79	13	20	315
1929	232	81	13	16	342

Kuigi tootmisalade netotoodanguväärtus on, nagu näeme, aasta-aastalt tõusnud, on see siiski veel nii väikene, et ei võimalda tõhusat säästmistegevust, mille tagajärjeks oleks investeringute oluline suurenemine.

Rahvamajanduslik toodang on õieti lähedalt sõltuv tootmisvarade hulgast.

Eesti tootmisvarade väärtus oli 1935. aastal:

Põllumajanduse alad	1 117 milj. kr.	57,1%
Tööstusalad	207 „	10,6%
Vahendusosalad	68 „	3,5%
Transport ja side	144 „	7,4%
Majad ja ehitised	419 „	21,4%
Kokku: 1 955 milj. kr.		100 %

Ühe elaniku kohta tuleb tootmisvarasid 1735 kr., ühe töötaja kohta kr. 2760. Need arvud on, nagu näeme, väga väikesed.

Ei ole raske tõestada, et tootmisvarade ulatuse ja rahvamajandusliku toodangu suuruse vahel valitseb kausaalne sõltuvus. Just tootmisvarade vähesus ongi meie rahvatulu väiksuse ja seega madala elatusstandardi põhjus¹⁹⁾.

Aga rahvatulu absoluutsuurus teatud riigi kohta ei ütle meile kuigi palju, kui meil puuduvad võimalused selle võrdlemiseks teiste maade rahvatuluga.

Kui rahvatulu kindlaksmääramine üksiku riigi kohta on juba väga raske ja keeruline, siis veelgi raskemaks ja võrratult komplitseeritumaks probleemiks on eri maade rahvatulude võrdlemine. Selliste rahvatulude võrdlemise juures on vähe sellest, kui võrdleme erinevate riikide rahvatulusid ainult rahas, kuna raha ostujõud riikides on väga erinev. Nii näit. on meil 1000-dollariline tulu sisuliselt palju suurem kui 1000-doll. tulu USA-s, kuna meil \$ ostujõud on suurem kui Ameerikas. Seepärast ei ole võrdlustel, mis näitavad rahvatulu antud riigi rahaväärtuses, olulist tähtsust.

Arvestades metodoloogilisi ja arvestustehnilisi raskusi, on selliseid riikidevahelisi rahvatulu võrdlusi senini teostatud vähe²⁰⁾. Ja selliste võrdluste tulemused on kahtlematult vaieldavad.

Kui jaotame antud riigi rahvatulu elanike arvule, siis saame keskmise tulu *per caput*.

Dresdeni panga hinnangute järgi 1930. a. on keskmine tulu elaniku kohta²¹⁾:

19) J. Janusson, *Eesti majanduse arengu perspektiive*, Konjunktuur 1937, nr. 28/29, lk. 135.

20) Tähtsamaist seniseist rahvatulu võrdlustest võiks mainida: 1. Sir Josiah Stamp, *The Wealth and Income of the Chief Powers*, i. Journal of the Royal Statistical Society, Vol. 82, London 1919, lk. 441.

2. *Die Wirtschaftlichen Kräfte der Welt*. Hrsgs. von der Dresdner Bank, Berlin 1930.

3. H. E. Fisk, *Some new estimates of national incomes*, i. The American Economic Review, Vol. 20, Evanston 1930, lk. 20.

4. C. Gini, *Comparison of Wealth and National Income of several important Nations, Rome 1925*.

5. *Undersökningar rörande det samlade skattetrycket i Sverige och utlandet*. Av inom Finansdepartementet tillkallade sakkunniga, Finansdepartement, Stockholm 1936.

21) Cit. ex: Wladimar Woytinsky, *Tatsachen und Zahlen Europas*, Wien-Leipzig-Paris 1930, lk. 180.

	RM.		RM.		RM.
Hollandis	1584	Belgia	885	Jugoslaavia	349
S.-Briti	1567	Tšehhoslovakkia	650	Vene	325
Šveits	1473	Austria	593	Poola	317
Norra	1337	Itaalia	458	Leedu	304
Taani	1144	Ungari	429	Bulgaaria	258
Rootsi	1107	E e s t i	404	Austraalia	2027
Saksamaa	1077	Läti	396	Kanada	2521
Prantsusmaa	960	Rumeenia	393	U. S. A.	3113

Nagu näeme, asub Eesti riikide peres oma rahvatulu suuruselt 14. kohal.

Kuna need arvustused on tehtud ilma raha ostujõudu arvestamata, ei ole need andmed kuigi võrreldavad. Nad täidavad küll teatud orienteerumisülesande, kuid erilist täpsust ei saa neile omistada.

Palju õnnestunumaks rahvatulude võrdluseks tuleb aga küll pidada Colin Clark'i uurimust 1938. a.²²⁾

Clark on kokku kogunud 28 riigi kohta rahvatulu andmed, võimalikult originaalmaterjalide alusel ja need kõik ümber arvestanud ühiklikku vääringusse, et neid võrrelda. Selleks on ta kõigi riikide raha ostujõu ümber arvutanud U. S. A. 1924/34. a. hindade alusele. Selleks tuli autoril kõigepealt teostada riikidevaheline elatusmaksumuskulude võrdlus. See tingis aga suuri ümberarvutusi erinevate maade statistilises materjalides. Käesoleva töö raamid ei luba käsitleda pikemalt tema poolt kasutatud komplitseeritud meetodeid, et eri riikide rahvatulusid seesmiselt võrreldavaiks teha.

Uurimisperiodiks valis Clark aastakümne 1925—1934. Rahvusvaheliseks ühikuks, milles kõik rahvatulud väljendati, valiti U. S. A. dollar, arvestatuna 1925—1934 Ameerika hindade alusel. Selle arvestuse järgi Eesti kr. = 0,268 \$, kusjuures Clark meie rahvatulu absoluutsuuruseks on võtnud Dresdeni Panga hinnangu 95 milj. \$.

Nii saabki Clark järgmise rahvatulude võrdlustabeli, kus kõik maad on asetatud järjekorda, vastavalt nende rahvatulule *per caput*.

Maa	Rahvatulu per caput \$	Maa	Rahvatulu per caput \$
Ühendriigid	1397	Norra	539
Kanada	1380	Austria	511
Suur Briti	1069	Tšehhoslovakkia	455
Šveits	1036	Kreeka	397
Uus-Meremaa	1000	Soome	380
Austraalia	952	Ungari	359
Holland	855	Poola	352
Iiri	770	Läti	345
Rootsi	695	E e s t i	341
Prantsusmaa	694	Itaalia	338
Taani	680	Lõuna-Aafrika	276
Saksamaa	646	Bulgaaria	259
Hispaania	628	Rumeenia	243
Belgia	600	Leedu	207

²²⁾ Vt. Colin Clark, *Internationaler Vergleich der Volkseinkommen*, i. Weltwirtschaftliches Archiv, Januar 1938, lk. 51—76.

Neid arvusid vaadeldes tuleb muidugi ikkagi meeles pidada, et nad on ainult umbkaused.

Kuid oma usutavuselt ületavad need andmed siiski kaugelt kõik need arvestused, mis on tehtud ainult rahalise tulu alusel, ilma raha ostujõu erinevusi maade järgi arvestamata.

Nimestiku eesotsas seisavad Ühendriigid ja Kanada. Kontinentaal-Euroopa maist näitavad suuremaid rahvatulusid Šveits ja Holland. Torkab silma, et Hispaania kohta saadud tulu on märgatavalt kõrge. Võib olla on siin tegemist vigadega lähtarvudes, aga võib-olla on selle maa majandusarengut ka tublisti alla hinnatud. Üllatavad on väiksed arvud Iiri ja Itaalia kohta.

Puudulikkude andmete ja eriti erineva hinnataseme tõttu ei ole arvestamist leidnud Jaapan, Hiina, Briti-India ja N. Vene. Kaudsetel andmetel arvutab Clark siiski nende rahvatulu *per caput* sama meetodi alusel: Jaapan — 300 \$, Hiina — 120 \$, N. Vene — 350 \$.

Igal juhul näitab see tabel, et meie rahvatulu, võrreldes teiste rahvaste rahvatuluga, on väga väike. Oleme selles järjestuses 23. kohal. Nii langeb meile iga töötaja kohta ainult 25% sellest tulust, mis saadakse Ameerika-Ühendriikides. Isegi Läti on meie rahvatulu väiksem. Dresdeni Panga uurimise järgi oli see, nagu nägime, vastupidi. Kuna Clark on võtnud arvestuse aluseks niihästi Eesti kui Läti kohta Dresdeni Panga andmed, siis ümberpööratud järjestus rahvatulude suuruses näitab vaid elatusmaksumuse korrektiivist tulnud nihet.

Dresdeni Panga arvestuse järgi oli meie rahvatulu 367 milj. krooni. Clark'i arvestuse järgi U. S. A. hindade alusel on meie rahvatulu aga 531 milj. krooni ehk iga töötaja kohta 1275 kr. Siinjuures võtab Clark meie töötaja rahvastiku arvuks 416.000 inimest, kusjuures on kaasa arvamata jäetud ka põllumajanduses töötavad naised.

Rahvatulu arvestuste juures *per caput* ei tohi aga muidugi unustada, et sellised keskmised arvud ütlevad seda vähem, mida ebaühtlasem on rahvatulu jaotus antud riigis.

Nagu Brookings Instituudi ja Simon Kuznets'i uurimised U. S. A-s ja C. Clark'i uurimised Inglismaal näitavad, on neis kõrgkapitalistlikes mais üle poole kogu rahvatulust ka kapitalide formatsioonidest suhteliselt väheste tulusaajate ja korporatsioonide käes. Ülejäänud rahvatulu osaneb väga laia massi vahel, kusjuures näit. U. S. A-s keskmine aastatulu perekonna kohta on \$ 1.500, elaniku kohta \$ 499, töötaja kohta \$ 1397 ja iga tarbimisühiku kohta \$ 684. Seejuures näit. brutokapitali formatsioonist osanes tarbijatele ainult 20% ja riigile 20%²³⁾.

23) Vt. Simon Kuznets, *National Income and Capital Formation 1919—1935*, National Bureau of Economic Research, New York 1938, lk. 8 ja 42.

Inglismaal langes alates £ 500 — £ 10 000 tuluklassile £ 1562 milj., s. o. 30% rahvatulust, kusjuures siia rühma kuuluvate tulusaajate arv oli ainult 2 milj. (12% rahvastikust), kuna tuluklassile allapoole £ 500 langes £ 2179 milj., s. o. 20% rahvatulust, kusjuures see rühm haaras 17 milj. inimest (82% rahvastikust) ²⁴).

Kuna Eesti on oma sotsiaalselt kihistuselt homogeensem ja kuna meil peaaegu üldse puuduvad „rikkad inimesed“ Lääne-Euroopa mõistes, siis keskmise rahvatulu arvestused meie töötaja kohta või üldse elaniku kohta on juba rohkem tegelikkusele vastavad.

Järgmises numbris vaatleme Eesti rahvatulu probleemi teisest aspektist, lähtudes büdžetiuurimise materjalidest. Samuti püüame järgnevas vaadelda rahvatulu seost industrialiseerimisprotsessiga. Edasi taotleme analüüsida Eesti elatusstandardi, lähtudes tarbimisest. Seoses nende probleemidega püüame lõppeks käsitleda konstruktiivseid rahvamajanduspoliitilisi korraldusvõtteid elatusstandardi tõstmiseks.

A. Horm

MÖTTEID TÄNAPÄEVAST JA TULEVIKUST

Aegamööda on kadumas näitelavalt vana õilis ballett. Asemele astub revüü. Kas ei märka me selles ajavaimu põhjanevat murrangut? Ballett ja revüü — kumbki neist kajastab eri maailma. Tantsitud draama asemele, milles igal esinejal oli individuaalne osa, asub takti ja šablooni kummardav revüü, milles iga esineja on vaid osake massist ja jälgib ühtlast liikumise rütmi; kus üks tantsija ei erine teisest, kus kujud, rõivastus ja värvid individuaalselt kaovad grupi esinemise homogeensuses.

See on XX sajandi rütm laval ja — elus. Taktikepi nõiamõju märkame kõikjal — taktikeppi ja ühtlaselt liikumapandud massi. Kuhu on jäänud inimene ise? Individuaalsest isiksusest on saanud massinimene — ilma isikliku vastutuseta muu kui taktikepi ees, ilma isiklike tõekspidamisteta muu, kui jumala ees, kelle paletki ta tohib näha vaid sellisena, nagu taktikepp seda kujutab.

See on ideoloogiate vahetus, mis meid kummitab.

Oli aeg, kus „L'etat c'est moi“ andis aset loosungile „égalité, fraternité“. Nende vahel oli verine revolutsioon: nii vahetusid ideoloogiad. Absolutism, mis teenimise eesmärgiks seadis sünnipärase

²⁴) Vt. C. Clark, *National Income and Outlay*, London 1938, lk-d 109—110.

õigusega pühitsetud majesteedi, andis maad rahvavalitsusele, mille kristalliseerunud kujus hakkas arenema individualism. Kahjuks distsipliinitu individualism. Kas sellepärast, et ta polnud veel küpsenud kandma uut ühiskonda või ei olnud isik suuteline kandma vastutust? Igatahes selle maailmavaate poliitiline avaldusvorm — demokraatia — hakkas lagunema ja selle ümberkujunemist uueks valitsemisvormiks oleme me kõik kaasa elanud. Pendel on jälle kord teinud võnke. Ta on tõstnud esikohale uue mõiste, mille teenistusse inimene pidi rakenduma, müstilise mõiste — rahvuse, mis pidi distsiplineerima individualismi ja seadma selle üldsuse teenistusse. Rahvus pole mingi uus mõiste, aga viis, kuidas seda käsitletakse, on uus. Isiku heaolu taandub rahvuse heaolu ees, sest isik on kaduv suurus, rahvus aga jääv. Kosmopolitism taandub šovinismi ees, sest kosmopolitism tähendab füüsilist nõrkust, šovinism aga dünaamikat. Maailmakultuur taandub rahvusliku kultuuri ees, sest rahvuslik kultuur tähendab enesesäilitamist, maailmakultuur aga ühtesulamist teistega. See uus vaatekoht tähendas rahvaste enesesulgumist, isoleerumist. See tähendas aga ka isiku loobumist tõelisest individualismist ja omatahtest, andes selle üldsuse teenistusse, ja sellisena muutus isik ise mittemillekski rahvuse kõrval. Tema asemele astus rass — homogeenne, ühtlaselt mõtlev, ühtlaselt tundev, ühtlaselt tegutsev.

Mis oli siis selleks tõukejõuks, mis pani massi liikuma teises suunas? Kas oli see taasärgeanud rahvuslus, mis sundis ühte klassi kuuluvaid inimesi isoleeruma teistest ja vabaks andma individuaalsed jõud klassi teenistusse? Kas oli see teadvus eelseisvast hävingust, mis otsis enesekaitset? Ei. Rahvus oli ainult tulelondiks, mille abil koondati ridu, ridu, mis olid valmis koonduma. Rahvus pole väärtus iseeneses, vaid ainult suhetes teistega. Mais, kus pole homogeenset rahvust, märkame samu ideoloogilisi sugemeid kui neis, kus ta olemas.

Või oli see vastutustundetute juhtide piiramatu omavoli ja jõulise propaganda tulemus? Kas üldse on mõeldav, et massile midagi võib peale suruda, mille vastuvõtmiseks tal omal valmisolek puuduks? Niikaua, kui mass uskus, et tema eluülesanne on teenida isandat, püsis ainuvalitsus; hetkel, mil ta hakkas selles kahtlema, langes monarhi pea tapakirve all. Ei olnud selleks tarvis muid relvi kui heinahangusid ja kirveid ja — spontaanset jõupuhangut. Mass, kes oli suuteline rajama vabameelse demokraatia, osutus suuteliseks seda ka hävitama. Ükski ideoloogia ei nakataks inimest, kui temal puuduks valmisolek seda vastu võtta, nagu ei suudetaks aru saada rütmist, kui puuduks rütmitunne. Seega juht saab öelda ainult seda, mida mass on valmis uskuma. Sellisena on juht vaid massi käesoleva ajastu mõtlemisviisi ja arusaamade kandja, nende kontsentreeritud ja kristalliseerunud kehastaja. Seejuures aeg ja selle vaim kuuluvad kokku. Mis XIX sajandi Prantsusmaad oleks pannud naerma, sai XX sajandi Saksamaal sügavaks tõeks.

Seega ei taastärganud rahvustunne ega üksikute juhtide jõuline propaganda ei olnud selleks peamiseks tõukejõuks, mis kujundas individualistist kollektivist — selle tekkimise allikad viivad meid hoopis teisale.

Viimase sajandi tehnika hiigelareng jättis tagaplaanile inimese. Tema vaimne elu ei suutnud kaasa sammuda tehnilise eduga kõigil aladel. Uued leiutised, uued avastused, liiklemisvahendite tohutu areng, tehnika jõuline edasirühk surus inimesele peale liiga palju uusi muljeid, liiga palju, et neid ära seedida. Iga uus päev tõi uue sensatsiooni, kiirus, mis liiklemisviiside areng talle andis, võimaldas tal lühikese ajaga olla kontaktis paljude erinevate kultuuridega ja rahvastega, raadio, mis kõrvaldas olulise tõkke osaamises teiste rahvaste eluavaldustest, korvas teda senitundmatute muljetega. Vana aeglase mõtlemisviisiga harjunud XIX sajandi keskpärane eurooplane ei suutnud kõiki muljeid aktsepteerida vajaliku sügavusega, mille ette tehnika areng tema seadis. Kõik tuli talle liiga järsku, liiga suures hulgas. Talle ei jäänud väliste sündmuste taustal aega kõigesse süveneda, torm kiskus teda kaasa. Ja tema vaim — tema siseelu — jäi maha. Uus rütm ümbritses teda. See oli masinate rütm. See kiskus teda välja tema idüllilisest isoleerumisest, pöördumisest enesesse, ja ta leidis end nagu maapoiss suurlinna liikluskeerises, suutmata orienteeruda nähtu ja kuuldu gigantises rägastikus, ja laskis end kaasa kiskuda voolust. See uus rütm tungis kõigisse tema eluavaldusisse: me kohtame teda kirjanduses ja kunstides (impressionism), me kohtame teda muusikas (jazz), me kohtame teda psühholoogias (rakenduspsühholoogia), me kohtame teda kõikjal. Impressionism taotleb muljet, sest pole enam aega süveneda sisusse, jazz taotleb kergust ja rütmi — kergust, mis ei pinguta mõtlemist ja rütmi, mis vastab uue liikumise inertsiile.

Võiks öelda — masin assimileeris inimese. Nagu moodsas masinas kõik toimub rütmis ja kellavärgi täpsusega varem ettemääratud korras, nii ka inimeses hakkas ilmema sugemeid selle korrapärase masinlikkuse järele, mis aitas teda üle saada uute muljete kaosest, tarvitsemata sooritada hiigelpingutusi oma vaimses mõtlemisprotsessis ja kartmata sealjuures, et teda järgnevate muljete tulvast seisatamise hetkel ilma jäetakse.

Võib-olla alles aastakümnete pärast tulev põlv mõistab täielikult seda murrangut, mida XIX sajandi lõpp ja XX sajand tõi masside ellu. Järeldused, mis sellega kaasuvad, ei ole veel lõppenud. Üks inimpõlv tagasi veel täielikku rahu ja enesesüvenemist ja järsku üks inimpõlv edasi täielik muljete kaos. See põhjustas lagunema maavaikuses omandatud individualismi, sest inimesel lihtsalt ei jätkunud enam aega ja mahti süveneda enesesse ja enese üle mõtlemisse. Täpselt nagu teisedki tema ümber, ta oli haaratud väliste sündmuste keerisesse, haaratud samadest muljetest ja uudsusest. Tõsi — see tõi küll inimesi üksteisele lähemale, kuid mitte sisemiselt,

vaid ainult väliselt. Nii nagu ta kippos võõraks jääma iseenesele, nii veel enam ta jäi sisemiselt võõraks teistele.

Nii tekkis kollektivistlik inimolend — tarbest jagada muljeid koos teistega ja suutmatusest elada oma sisemist elu keset teda ümbritsevaid kaootilisi sündmusi. Tekkis kollektivistlik inimolend, kes vajab juhti, nagu linnatänavasse eksinud maapoiss vajab teenäitajat, juhti, kes oli valmis võtma enesele tema koorma ja kandma vastutust tema eest.

Nii ei ole XX sajandi rahvuslus mingi spontaanne rahvuslik taasärkamine, tunnetepuhang, vaid pigemini mõistuslik grupeerumine, koondumine ridadesse pealetungivate sündmuste vastu. Rahvuslus äratati ellu, et ta oleks tunglaks, mis aitaks masse koondada enese ümber. Sest XX sajandi rahvuslusele on kaduma läinud see spontaanne tundetoon, mis teda ülal hoidis varematal aegadel: kosmopoliitilised ideed, mis said uut hoogu Maailmasõja järelaastatel, toetatud tehnika arengust, kõrvaldasid tõkked rahvaste lähenemisel üksteisele, tasandasid vastuolusid ja tõid eilsete vastaste kultuurid üksteisele lähemale. See rahvuslus, mis tänapäeval seab müürid rahvaste vahele, on üles piitsutatud, üles soojendatud rahvuslus. Traktaadid rassikultuurist ja rassi olemusest ja omadustest katsusid tundmusest lõdvaks jäävat rahvuslust inimese mõistusele lähemale tuua, et leida tuge *ratio* mõjustamises. Oli tunne, nagu ähvardaks rahvuslust tõsine kokkuvarisemine, nii palju tugesid püüti leida tema ülalhoidmiseks. Sellisena see taassündinud, osalt mõistusele tuginev rahvuslus on nagu leegi loitmine enne kustumist, sest kus tundelised elemendid nõrgaks on jäänud, suudab mõistus vaevalt säilitada usu ühtehoidmisse. On tarvis vaid veel üht inimpõlve, et muuta kõiki prantslasi, inglasi, sakslasi, venelasi ja eestlasi üheks suureks rahvuseks — eurooplasiks, nagu ameeriklased on ameeriklased. Seega võib ehk kord täituda Napoleonist algatatud, Briand'ist edasi arendatud ja krahv Coudenhove-Calergi's endale kaitsja leidnud idee Euroopa rahvaste sulatamisest ühte Euroopa riiki. Veel vaid vana põlv ei ole suuteline kohanema muutunud oludele, aga ta elab ennast välja sõdades, et valmistada ette uut rahuajanunevat järelpõlve.

Alles see uus põlv võib uuele maailmale vastu astuda teadlikult, ettevalmistatult ja kainelt, olles maast madalast harjunud kõike seda võtma loomulikuna ja igapäevaseks, millega kohanemiseks XIX sajandist päritolev eurooplane vajab tervet inimpõlve. Ja alles see tänasündinud uus põlv on suuteline looma taas korda maailma valitsevas anarhias (riikidevahelises läbikäimises), et tõsta pilku üle nende saavutuste, mis XX sajand inimsoole on andnud. Ja sellele põlvele jääb siis aega süveneda iseendasse ja kasvatada uut individualismi, mis vastaks sajandi tarvidustele. Meie põlve ülesanne on ainult hoida närve. Ja võidelda kollektivistliku maailmavaate levimise vastu. Sest üksikult iga inimene on õilis, kollektiivselt muutub ta jõhkraks ja talumatuks. Tuleb toetada ja kasvatada isiksust, et ta kaduma ei läheks järgnevatele põlvedele. Massi vastu tuleb seada üksikindiviid, kes sisimalt ei laseks ennast kaasa tõmmata massi valit-

sevaist suundadest ja jääks temast seesmiselt isoleerituks, sest vaim-
selt üksikuna inimene on täiuslikem ja puhtaim.

Nii see pulbitsev, sinna-tänna võnkuv inimene — kui vaatleme
teda ajastu valgusel, ja arenev ning sihikindel — kui vaatleme teda
ajaloo valgusel — see inimene valmistab ette uut epohhi. Pidevas
võitluses eneses ja endast väljaspool, pidevas võitluses isiku ja massi
vahel ta arendab maailma, kus vastandlikud ideed põrkavad üksteise
vastu, et luua sünteesi, mis saab äärmuseks uuele ideele, mille kokku-
põrkest välja kasvab taas uus süntees. Sellest vaatepunktist elame
tänapäeval läbi ainult üleminekuaega, kus vastandlikud ideed on
põrganud kokku, et taas luua uusi kestvamaid väärtusi.

R. Aller

TÖÖ JA LEIVA PROBLEEME

1. Töömahu säilitamise küsimus on päeva-
probleem. Otseseile sõjaküsimusile lisandub praegu hulgaliselt
probleeme majanduslikul rindel. Ka erapooletuis riiges annavad säära-
sed probleemid palju peamurdmist. Kuidas säilitada töömahtu, kuidas
hoida tööliskonda tootmisprotsessis, et sel teel võimaldada elatist laiule
ringkonnile, — need on keerdsõlmed, millede harutamine nõuab väga
pingsat tööd. Kuigi avalikkuses seni on sellest vähe kõneldud ja kirjutat-
tudki. Ent selletagi on tõsiasi, et töö ja leiva probleem on
üliaktuaalne.

See üliaktuaalsus on pikemata mõistetav tollel taustal, mille kujunda-
nud totaalse blokaadi range režiim. Ei ole enam nii kerge hankida toor-
aineid neile käitisile, mis vajavad välismaist materjali. Samuti veeretub
ette suuri tõkkeid kodumaise toodangu väljaveol, kus miinide, kaaper-
duse ja õhurünnakute tõttu on peagu täiesti kuivunud eksport väljaspoole
Läänemere basseini.

Et aga aja rasked katsumused pole siiski, vähemalt tänaseni, kuigi
ohustavalt mõjustanud meie tootmisprotsessi ja sedasi kiskunud ära teenis-
tust rohkearvuliselt töölisperelt, selle eest võlgneme tänu meie loova
töö eriilmele, mis baseerub rõhuvast osast kodumaisele toorainele. Pool
meie ekspordist on viimasel ajal moodustanud põllumajandussaadused.
Tugeva annuse valuutat annab põlevkivi, kiviõli ja mets. Loetletud artik-
leile leidub küllaldaselt turgu tulevikuski. Paisuv nõudlus isegi sunnib
neid alasid avardama.

2. Tulevikuperspektiiv — töötus siiski suure-
neb. — Ent hoolimata sellest, et tootmistegevuse säilitamises oleme
momendil mitmeti õnnelikumas seisukorras kui palju teisi neutraalseid
riike, tuleb meie konsuleil olla püsivalt valvel. Kuigi oleme siiani suutnud
varustada suuremat osa tööstusest vajalise toorainega, ei ole põhjust
arvata, et see olukord säilib püsivalt. Sõdivas maailmas on üllatused

võimalikumad kui kuskil mujal. Kui tõeline võitlus algab elule ja surmale, siis võib sellega kaasuda halvimaidki komplikatsioone ka neis mais, kus tahetakse vaid elada ja töötada rahus. See taplus võib pihustada kõik meie lootused tootmistegevuse jätkamiseks vajaliste elementide saamises või, parimal juhul, tunduvalt häirida nende õigeaegset saabumist. Töökäed aga vajavad tööd ja leiba i g a p ä e v.

Juba praegugi, arvestamata võimalikke ootamatusi ja uusi raskusi, eriti aga lähemas tulevikus, kerkib akuutsemalt kui kunagi pärast maailma-majanduskriisi haripunkti ületamist päevakorraletööprobleem. Seni, normaalses olustikus, oli töötaja või pooltöötaja kodanikke tööbörsides registreerunud üle riigi võrdlemisi vähearvuliselt. Suvel kõikus säärase kodanike kontingent 400—800 piires, koosnedes peamiselt naiselemendist, talvel kulmis see tavaliselt jaanuaris 2300 isikuga. Kuigi eeltähendatud andmeid ei peegeldunud kaugeltki rakendamata või pooleldikasustatud töökäte tõeline kogus, siiski võidi, vähemalt ametlikes publikatsioonides, väita, et töötus kui niisugune on Eestis likvideeritud. Töötus oli vaid sesoonne nähtus, eksisteerides ainult talvpoolaastal. Nüüd aga, olude sunnil, võib see omandada jälle permanentse kuju ja eksisteerida suvelgi, ehkki siis, töömahu hooajalise laenemise tõttu, vähem teravalt kui talvekuul. Pädevais asutisises, kus tegeldakse käesoleva probleemiga, arvatakse, et näiteks eelseisvaks 1. maiks, kus hooajaliste tööde algamisega normaalseil aastail tööpuuduse kõrgeis ammugi ületatud, võib töötute arv linlikes asulais tunduvalt tõusta ja küündida mõnele tuhandele, eriti naistööjõu osas. Seejuures avalduks peamine tagasiminekuks tekstiilitööstuses, kus suuri raskusi villa ja puuvilla hankimisel, mille tõttu töökäte üldarv väheneks seal kuni 1500 võrra, ja, teiseks, ehitustegevuses, kus juba praegu, sõltuvalt ehitusmaterjalide hindade tunduvalt tõusust ja ebasoodsaist väljavaateist kapitali investeeringuks hooneisse, valitseb peagu täielik vaikus. Viimaseil aastail aga leidsid ehitusil talveti tööd keskm. üle 6000 ja suvekuul, maist kuni septembrini incl. 15—17.000 meest ning naist. On võimalik, et ehitustööliste rakendusala ei kuiva siiski päris kokku erakordsete tööde tõttu Vene baases, kus kavatsetakse osaliselt kasutada ka meie tööjõude. Muu ehitustegevus aga vaevast suudab võtta endiste aastate ulatust, eriti riiklike ülesannete alal, kuna ressursid eelarve äärmise ülepingutuse tõttu selleks on tunduvalt väiksemad kui mõni aasta tagasi, kus ebaharilikus ulatuses forsseeritud riiklikud ehitustööd olid tugevamaks magnetiks, mis tõmbas maaltki ära hulgaliselt töökäsi.

Tuleb aga tähendada, et ülalmainitud arvukas töötute kogus on võrdlemisi optimistliku kalkulatsiooni vili; kuulduv isegi arvamus, — ja seda võrdlemisi autoriteetselt poolt —, et töötute koguarv võib lähemal kuul ulatuda veel kõrgemalegi.

See väherõõmustav tulevikuperspektiiv sunnib astuma vajalisi samme, mis aitaksid, ühelt poolt, säilitada olemasolevat tootmisbaasi ja, teiselt poolt, kui see siiski meist olenematult kitseneb, avastada uusi rakendusala elatiseta jäänud kodanikele.

3. Pingutusid töötuse vältimiseks. — Olemasoleva töömahu säilitamiseks on juba mõni aeg tagasi kehtestatud määru, mille järgi käitised ei või vähendada tööliste arvu vastava riikliku komisjoni eelloata. Seesuguse mehhanismi tõttu on seni võrdlemisi funduvalt välditud suuremate töökätekoguste saatmine väravate taha ja hoitud neid tootmistegevuses kas lühendatud töönaädalaga või teisel teel. Ka on hakatud ühiselt organiseerima toorainete kokkuostu ja turgude otsimistki. Lisaks neile sammudele on terve rea suuremate käitiste allutamiseiga kesk-halduse kontrollile peale muu peetud silmas ka töömahu säilitamise sihti neis.

Kuigi tähendatud pingutused ei jää ka edaspidi positiivsete tulemu-sita, siiski tuleb nende kõrval paratamatult haarata ka muude abi-nõude järele, eriti sääraate järele, mille abil rakendada neid töökäsi, keda parimalgi tahtmisel ei suudeta hoida kestvalt tööprotsessis. See ülesanne on, võib-olla, osaliselt isegi raskem kui senise töömahu säili-tamine.

Teatavaid vabu töölistkontingente on ju võimalik paigutada laiendu-vasse põlevkivi- ja loodavasse fosforiiditööstusse. Rohkemalt läheb sinna vahest 2000 meest ja naist. Ent sama arvu võrra ei vähene linlik töö-puudus, kuna suur osa uusi põlevkivikaevureid, nagu tõestavad senised kogemused, tuleb maalt. Töötute enamus koondub aga tavaliselt kahte keskusse, Tallinnasse ja Tartusse, missugused kaevandusist kaugel. Eriti valusaks võib aga kujuneda naiste ja nõrgajõuliste töötute töölepaigutamise küsimus, samuti ei saa suurte perekondadega inimesi viia kodunt kaugemale. Kui aga linnade suvine ehitustegevus, kuhu koon-dus, nagu ülal märgitud, kaugelt üle 10.000 töölise, jääb soiku, siis tuleks aegsasti varuda valmis teisi ülesandeid kas linnades või nende lähemas ümbruses. Nende tööde läbiviimisel aga peaks võimalikult hoiduma majanduskriisipäevist tuntud hädaabi töö-süsteemist, kus töö oli ebaproduktiivne, tasu väike ning sammamispingegi madal.

Et uute töövõimaluste korraldamisel ja tööpuuduse raskuste vähen-damisel saavutada maksimaalseid tulemusi, selleks tuleb kutsuda ellu teovõimas instants, kellele allutatud kogu töö-turg ning töötuteprobleemi lahendamine. Praegu sääraane asutis puudub, ehkki riikliku töökeskuse rajamise mõte on kordu-valt olnud kõne all ja töölistkond selle kohest loomist nõudnud juba aas-taid. Seni, kuni tööküsimustega tegelevaid keskusi on mitu, ei anna mit-mest suunast tulevad taotlused rahuldavaid tulemusi. Teovõimsa kesken-dava instantsi puudumine annab end valusalt aga tunda tööturu tervikulise reguleerimise alal, eriti põllumajandus-like tööjõudude nõudluste-pakkumiste korraldamise osas. Sellest tingituna ka kõik sammud, mis võetud ette töömahu säilitamise küsimuses, hõlmavad ainult ühte osa töölistkonnast, kuna teine osa, nimelt maal tee-nistuvate töökäte probleem on seniseist pingutusist jäänud kõrvale. Kuid meie tööturu ja -mahu säilitamise küsimus ei ole koguulatuses ja rahulda-valt üldse teisiti lahendatav, kui tähelepanu alla ei võeta korraga nii maad kui linna, nii tööstus- kui maafööliskonda.

4. Olukord põllumajandusliku tööjõu alal. — Meil on juba aastaid kõneldud tööjõupuudusest talundeis. Seejuures on väidetud, et pikemaajaliste lepinglaste arv on märgatavalt vähenenud. Eksisteerivat lünka tööjõu saadavuse alal on püütud katta välistööliste importimisega.

Peab mõnna, et tööjõuprobleem põllumajanduses on kaugelt keerukam kui tööstuses. Kui viimases esines tavaliselt sesoonne tööpuudus talvekuil, siis maal eksisteeris peale tugeva talvise töötuse, vähemalt ametlike andmete järgi ja regionaalselt ka tegelikult, teatav sesoonne tööküllus suvikuil. Kuid, nagu näitavad 1939. a. põllumajandusloenduse andmed, ei olnud, vähemalt loendusaastal, talunditööjõuküsimus siiski nii terav nagu võis esialgu järeldada põllumeeste organisatsioonide resolutsioonest. Nii pidi aastatööliste arv meil 1929. a. võrreldes olema mõne tuhande võrra vähenenud, kuid läinud suvel oli neid üllatuslikult 21.427, seega koguni ligi 2000 töölist rohkem kui 1937. a. arvutusil. Samuti eeldati siviliste arvu tunduvat vähenemist, hoolimata välistööliste juurde toomisest, kuid nendegi arv oli 1929. aastaga võrreldes suurenenud 2500 võrra. Tagasi oli läinud küll kuulepinglaste kogus. See asjaolu aga, et lühemaegsete hooajatööliste alal esineb tööjõu vähesus, ei ole mingi uus nähtus meie elus, vaid on eksisteerinud juba aastakümneid. Kui sääraseid töökäsi oleks talundeil võtta soovitava määral, siis oleks meie tööturu olukord ebanormaalne, kuna seal peaks valitsema tunduv tööpuudus, nii et isegi maalt päritolevad hooajatöölised, kes normaalselt tuhandete kaupa rakenduvad mitmesuguseile tööaladele väljaspool põllumajandust, on sunnitud paremate teenistusvõimaluste puudusel siirduma talutööle.

Üldiselt võib järeldada põllumajandusloenduse eelkõikuvõttest, et mõõdund suvel oli talundite tööjõutarve, arvatud välja üksikud töö-kõrgtipud, enam vähem rahuldatud. Põllumajandusliku tootmisbaasi laienemisest tingitud töömahu suuremine, mis eriti tähelepanndav viimase kümnendi jooksul, on kaetud osalt mehhaniseerimise ja ratsionaliseerimise kaudu, osalt aga pikemaajaliste lepingute alusel teenistuvate palgalistekontingendi suurenemise ja talupidajate ajutiselt töötavate perekonnaliikmete arvu väga ulatusliku fõusu läbi. Kui 10 a. tagasi oli talundeis ajutiselt tööprotsessist osavõtvaid perekonnaliikmeid ainult 41.700, siis 1939. a. tervelt 119% rohkem ehk juba 90.500! See juurdekasv on toimunud laste jt. varem tööst mitteosavõtnud leibkonnaliikmete kaasatõmbamisega.

Teatavat muudatust talunditööjõu koguses on küll oodata eelolevaks tööajaks, kuna 1939. a. töökätekontingent on vahepeal vähenenud, esiteks, ca 4000 välistöölise võrra, kes sügisel ruttasid tagasi oma kodumaale, ja, teiseks, 1000—1500 ümberasustunud sakslase näol, kes töötasid põllumajanduses palgalisina või talupidajaina.

Tegelikult ei ole aga saabuva tööhooaja alguseks eelkirjeldatud lünk tööjõukoguses enam nii suur, kuna seda peaks osaliselt vähendama traktorijaamade võrgu tunduv tihendamine ümmarguselt 100 uue punkti

võrra. Ülejäänud osa katmiseks on aga aegajalt tehtud juttu välis-
tööjõu taasimportimisest, seekord Leedust, kus juba
käidud pinda sondeerimaski. On kavatsus nimelt tuua sisse perekonna-
inimesi ja varuda nende jaoks neidki väheseid tööiskortereid, mis meie
talundeis praegu olemas. Teist abinõu, millise kasutamist nõuavad eriti
põllumeeste konvendid, tahetakse näha tööteenistuses, mille
kaudu juhtida sunduslikult põllumajandusse juurde uusi töökäsi.

5. Kas tööteenistus on meie oludes mõeldav. —
Tööteenistuse mõte on ennemaailmasõjaaegse ajastu sünnitis, pärinedes
Saksa noorsooliikumise päevilt, kus linnanoori õhutati vabatahtlikult
minema koolivaheajaks füüsilisse tööle. Laiemalt levis tööteenistus, tõsi
küll, pärast rahu sõlmimist, ent ei omandanud selgemaid piirjooni enne-
kõike siiski mitte Saksas, nagu üldiselt arvatakse, vaid Bulgaarias.

Tööteenistust on seni teostatud nii suvalisuse kui sunduslikkuse põhi-
mõttel. Suvalise ehk vabatahtliku tööteenistusega on tege-
mist seal, kus tööteenistuslikud formatsioonid, tavaliselt nn. töölaa-
grid, moodustatakse isikuist, kes sinna koonduvad enda vabal tahtel,
nagu nooremaid töötuist, üliõpilasist jt. Sääraseid katsetusi tuntakse
Šveitsis, Hollandis, Inglises, Rootsis ja USA's, end. Austrias, Poolas ja
Tšehhoslovakkias jm. Sunduslik tööteenistus hõlmab nagu
sõjaväeteenistuskki üldise avalikõigusliku kohustusena aga kõiki teatavas
vanuses noori, nii mehi kui naisi. Esmakordselt teostati see Bulgaarias
1920. a., sellele järgnes Saksa 1935. a. ja Rumeenia 1937. a.

Tööteenistuse peamiste sihtide na mainitakse kolme: 1) mobi-
liseerida tööjõude suuremate rahvuslike ülesannete teenistusse,
eriti sinna, millest eraalgatus pole huvitatud, 2) kasvata da tööteenis-
tuslasi füüsilisele tööle ja tublideks kodanikeks; kasvatuslikus osas on
mitmel maal pandud rõhku ka sõjalisele väljaõppele, 3) abistada
töötuid neile töövõimaluste soetamise läbi. Viimane eesmärk on
eriti tõusnud esile majandusliku surutise aegu, kus paisuva tööturu vähen-
damiseks nähti tööteenistuses paremat sotsiaalse abistamise võtet.

Tööteenituslasi on tavaliselt kasutatud asundustegevuses ja maa-
parandustöil, liiklusteede ehitusel, hoonete püstitamisel, metsaraiel ja
-istutusel, spordiväljakute rajamisel jm. Neid ülesandeid on sooritatud
eeskätt riigile, kuid ka kogukonnile, üldkasulikele organisatsioonile,
vähesel määral eraisikuilegi. Tavalisil põllumajanduslike l
föil on seni rakendatud tööteenituslasi ainult Saksas, nn. Landdiensti
näol, — sealgi enamalt viljakoristamisel.

Aga just selleks äsjamainitud otstarbeks, s. o. põllumajanduse abis-
tamiseks tahetakse meil tööteenituslasi esijoonel kasutada. Nii nõua-
vad põllumeeste konvendid.

Elava jõu allikaina, keda tööteenistuse läbiviimiseks meie
oludes tahetakse kasutada, on seni avalikkuses mainitud õppivat noor-
sugu, mustlasi, rakendamata isikute rühme linnas, sesoonseid töötute kon-
tingente, väike- ja kääbustalundeis peituvaid töökätereserve ja tööstu-
sest suvihoajaks tööde katkestamise läbi vabastatavaid töölishulki.

Hindame neid isikutekategooriaid lähemalt.

1. Õppivast noorsoost selle osa põllutööle saatmine, kes valmistub kutsetegevuseks ette ülikooles, on praktiliselt võimatu. Kõigis fakultetidest, peale õigusteaduskonna, samuti Tallinna Tehnikaülikoolis peavad üliõpilased õppetöö vaheajal sooritama sunduslikke praktikume, eelolevast suvest peale lisandub neile veel pikemaegseid sõjalisi kursusi. Tulevasist õigusteadlasist on aga 40—50% alatiselt nagunii teenistuses. Suveti on üliõpilasist seni viibinud suvituskohtades ainult 12—15% ümber, neistki enamus naisi. Keskkooli- ja gümnaasiumi-noorsoost on juba praegugi see osa, kes pärit maalt, suveti pidevalt võtnud osa tööst, olgu kodutalundis või mujal. Teatavat vaba töökätereservi kujutab seega endast ainult alatiselt linnas elutsev vanem õpilaspere, kuid et sedagi saaks just tööteenistuse korras saata maale põllutööle, on vaevalt usutav. Sel puhul on väga raske lahendada kasvatusliku järelevalve küsimusi. Mis õpilasiga võiks saavutada, on see, et õhutada neis huvi füüsilise töö vastu ja korraldada selle sammamist kas noorsooorganisatsioonide, vastavate kooli alal tegutsevate haldusinstantside või feiste tööteenistusest kaugel seisvate korralduste abil. Läti kavatseb eeloleval suvel katsetada just sel viisil.

2. Mustlasi elas 1934. a. rahvaloenduse andmeil Eestis ühtekokku 766 hinge. Kuna neist oli alla 20 a. üle 30% ja üle 60 a. ca 10%, siis võiks mustlasist olla töövõimelisi rohkemalt 400—450 meest ja naist. Arvestades aga mustlaste hulkuriiseloomu, põllutöö mittetundmist ja usalduse puudust nende vastu, ei annaks nende kasutamine talundeis, kui see poolvägisi ehk oleks võimalikki, kaugeltki seda efekti, mida mõned optimistlikud ringkonnad loodavad. Mustlased võivad põllumehele tuua pigemini kahju kui kasu. Teisiti oleks asi vast siis, kui neid saaks paigutada tööpõlgurite töölaagrisse, mille aluseid aga tuleks enne vastavalt muuta.

3. Rakendamata või poolikult rakendatud linlike elemente on põllutööle raske suunida juba seetõttu, et sääraseid isikuid on peagu võimata selekteerida. Ei ole kerge määratleda, kes kuulub nn. logelejate hulka; sinna ei saaks omefi lugeda neid linlasi, kes pärast kutsetöö lõppu ruttavad mereranda, et vabas looduses veeta õhtu-poolikut. Logelejaiks on tembeldatud ka agente, hobuseparisnikke, vaheltkauplejaid jt. Osaliselt võib ehk neid küll karmitsemise eeskirjadega paigutada töölaagrisse, milline allub rangele distsipliinile, ent taludesse laialisaadetult võivad needki nii mõndagi põllumeest põhjani vihasutada. Seni kui meil on veel vabu tööjõureserve, kellel tööd ja leiba hädasti vaja, ei tohiks mustlasiga jt. töödistsipliiniga isikuiga narrida põllumajandust ja rikkuda tõeliste põllutööliste head nime.

4. Sesoonsed töötute hulgad. nii nagu nad esinesid kuni sõja alguseni, ei saa põllumajanduse abistamisel tulla juba seepärast kõne alla, et need eksisteerivad talvepoolaastal, kus talundeis palgalise tööjõu kasutus ainult $\frac{1}{5}$ suvisest. Põllutööde hooajal aga vähemalt siiani,

s. o. normaaloludes, oli säärase töötute kontingent, nagu selgus juba ülal, äärmiselt väike. Iseasi on muidugi sel korral, kui töötute arv edaspidi tõuseb, nagu eeldatakse, kuid siis pole tegemist enam sesoonse tööpuudusega, vaid permanentse ühiskondliku pahega, mille leevendamiseks tuleb kasutada kõiki sobivaid vahendeid, ka tööd ja tegevust väljaspool linlikke asulaid.

5. Väike- ja kääbustalundeis leidub meil vähemalt matemaatilisel kalkuleerides küll pooleldikasustatud töökäsi, kuid nende siirdamine teistesse majapidamisesse, kus tööjõust puudus, on — vähemalt sunniteel — praktiliselt tulemusrikkalt läbiviimatu; see tuletaks meelde mõisnikuaegset teotegemist. Alla 10-ha talundeis elas meil 1939. a. loenduse andmeil keskm. 3,58 inimest üksuse kohta. Teiselt poolt näitavad raamatupidamise talituse andmed, et igas väiksemas majapidamises leiab aasta läbi rakendust rohkem kui üks mees (s. o. 2 meest osalise tööjõuga) üks naine täistööjõuga ja üks laps osaliselt rakendudes, — seega keskmiselt kokku 3—4 inimest ehk, teiste sõnadega, kogu väiketalundi elanikkond on praegu tegevuses omas kodus, kuigi, eriti meeste osas, ainult osalise tööjõuga. Kuid peale talumajapidamistöõ tehakse väiketalundeis veel käsitööd ja töötatakse ajutiselt väljaski teedeehitusel, turbarabas jm. See kõik aga vähendab päriselt vabade töökäte reservi neis ja muudab väike- ning kääbustalundite tööjõuülejäakide ulatuslikuma kasutamise, eriti tööteenistuse kaudu, võrdlemisi illusoorseks. Ka Saksas, kus tööjõu väljakiskumise autoritaarses režiimi käsitlemisel väiketalundeist peaks olema naljaasi, on tegeliku elu kogemusil loobunud sellest ja asetatud selle asemel pearõhk väikemajapidamiste endi intensiivsuse-astme tõstmisele. Meiegi agrarpoliitiline suund peaks järgima sama eeskju.

6. Tööstusliku tegevuse katkestamine suvisesooniks, et sel teel säästa töökäsi talundeile, mis on üheks tähtsamaks argumendiks tööteenistuse nõudlejate ringkonnis, ei ole aga kuidagi mõeldav siis, kui kerkib päevakorrale mõnele tuhandele töötule töövõimaldamise küsimus. Ehitustegevuse, metsa-, saeveski j. t. tööde katkestamise läbi kuni 8—9.000 tööliste vabastamine võis olla veel võrdlemisi reaalne 1939. a. ja varemgi, kui mujal oli ülesandeid kuhjaga. Saabuval suvel aga võib-olla tuleb eriti ehitustegevust viimseini kasutada, et rahvas ei vaesuks erakordsete raskuste pigistusel. Seejuures on muidugi mõeldav ja hädatarvilikki, et ühelegi tööle väljaspool talundit ei võetaks talupidajate perekonnaliikmeid, — need jäägu koju, et leibkonnapeal poleks tarvis muretseda palgaliste pärast.

Sel korral, loomulikult aga, kui saatuse on meile ka tulevikus sama armuline kui seni ja töömaht tööstustegevuses säilib enamvähem endisel kõrgusel, oleks mõeldav säärase riigi- ja omavalitsuste tööde, kuhu koondub eriti maalt päritolevaid töökäsi, katkestamine põllutöö kõrgseisul, et soodustada põllutööde õigeaegset lõpetamist ning võtta alus välis-tööliste nõudlemiseks.

Esitatust järeldeb, et peagu ükski tööteenistuse soovijate ringkonnist esitatud isikutekontingent ei tule antud olukorras tõsisemalt kõnesse tööteenistuse kui säärase läbiviimisel, toimugu see fakultatiivsel või obligatoorsel põhimõttel. Põllumajanduse abistamiseks ei ole mõtet tegelda ka eelsõjateenistuskohustuse-ealiste linnanoorte sundusliku ja üldise tööteenistuse realiseerimisplaaniga, kuna 2000—2500 seesuguse noormehega, kellest suur osa on pealegi õpilasi või teenistuses või õpib ametit, ei saa põllumajandusliku tööturu avarate mõõdete juures suuremat teha. Pealegi ei tohiks ikka ühte tõika unustada: tööteenistuslasti pole üheski riigis kasutatud laialipillatuna talunditöös, vaid koondatuina 100—300-mehelistsesse laagresse suuremate avalike ürituste teostamiseks; Saksas lõikustööde abistamine toimus vaid suurima häda sunnil ja otsese sõjaohu ajendil.

6. Kokkuvõtteid ja järeldusi. — Töö ja leiva probleem ei ole kergelt lahendatav, — see on pätkel, kust tuuma väljakoormine võib õnnestuda ainult sihiselge intensiivse tegevuse kaudu. Küsimus on seda raskem, kuna siin tuleb, ühelt poolt, pehmen-dada ähvardavat tööpuudust linlikes asulais ja, teiselt poolt, varustada põllumajandust töökätega, nii et põllumajandusliku mehhanismi teotse-mine poleks häiritud ega talundipalgaliste olund kalduks halvenema. Neid probleeme ei saa käsitleda lahus teineteisest. Täiesti väär on aga selles operatsioonis kasutada lihtsaimat teed — vaid võõraste töökäte abi. — Ei ole õige, kui välismailt toome tööjõude sisse ja oma tööjõud laseme seista muidu, — need peaminister prof. J. Uluotsa hiljuti öeldud sõnad peaksid seisma meeles igaühel.

Teiseks ei tohiks asetada suuri lootusi tööteenistuselegi. Mis hiilgab võõrastes oludes, ei tarvitse meil olla kaugeltki veel kuld. Tööle sundimise ga ei ole suurt peale hakata iseteadvate vaba rahva liik-mete juures. Siin tuleks pearõhk asetada seesugusile abinõudele, mis ei evi obligatoorset iseloomu, vaid õhutavad, soodustavad maa leminekut. Praegu aga kas teadlikult või mitte anname hoogu juurde maa tsentrifugaalseile, eemaletõukavaile jõutegureile. Eriti teoksil-olevate sotsiaalsete reformidega, mis ei hõlma ühtegi töötajat põllu-majandussfäärist, aina süvendamine nende hulgas tööstuslike käitiste võlu. Kavatsesav lasteabiraha korraldus, millest suurima sündimuskoeffitsiendiga maatööliskond samuti jääb ilma, on pannud selle keema nagu sipelga-pesa. Nii tekib nõiarinng, kus riigivõimu sammude mõjul kisutakse maalt ära see osa töölisväest, kes oskab näha paremaid sotsiaalseid tingi-musi või soovib soetada perekonda, et samas uute sundivate korraldus-tega hakata täitma endapõhjustatud tühikut.

Et kõike seda laiaulatuslikku ja väga komplitseeritud küsimust süs-teemikindlalt uurida ja lahendada, selleks aga ei pääse me mööda aktiiv-dest töökeskusest, mis hõlmaks kogu tööturuala, ka põllumajandusse puu-tuva osa.

A. Valgo

POLEMIKA:

MITTE RIIGISOTSIALISM, VAID KODANLIK DEMOKRAATIA

A. Annist võtab Akadeemia 1939. a. viimases numbris sõna meie ühiskondliku arengu sihtjoonte kohta. Paljuga sellest, mis ta ütles, eriti praktiliste järeldustega tema teoreetilistest arutlustest, võis nõustuda. Näiteks sellega, et poliitiliste erakondade ellukutsumine on hädavajalik, kui ei taheta kahjustada meie rahva ühiskondlikku ja riiklikku arengut, et intelligents peab jagunema ideoloogiliselt seotud rühmitustesse, et positiivse rahvusliku propaganda elustamiseks on vajalik avaliku kriitika võimaldamine. Siiski ei saa mõnede seisukohtadega nõustuda kirjutuse teoreetlises osas. Nimelt selles osas, kus A. A. propageerib kooperatiivset riigisotsialism'i. Soovitatakse tööstuse riigistamist veel suuremas ulatuses — kui see praegu juba sündinud on.

Huvitav on, et Annist seda oma programmi, kuigi ta seda ei sõanda nime-tada liberalistlikuks, ometigi püüab ühendada kodaniku demokraatia hüvede — vaba kultuurilise arengu ja arvatavasti ka vabaduse endaga. Siin näib aga peituvat kardinaalne viga. Ei mingisugune sotsialistlik, olgu see nüüd „riigi-sotsialism“, või mõni teine liik samast nähtusest, ei ole ühendatav vabadusega. Mispärast? Sellepärast, et riik, mis ehitatud kodaniku vabadusele, ei suuda teostada töösundust. Ilma töösunduseta ei ole sotsialistlik riik mõeldav, nagu seda näeme eriti kujukalt Venemaal ja osalt ka Saksamaal. Kodanlikul riigil ei ole töösunduse korraldamiseks tarvidust, sest kapitalistlik tootmis-aparaat teeb seda ise. Igasuguses totalitaarses riigis muutub see aga tarvilikuks, sest kui kapitalistlikult ühiskonnalt võtta tema alus — vabadus, siis ei ole majandus enam võimeline funktsioneerima ilma riigi korraldava ja sundiva käeta. See ongi peamine põhjus, miks, näiteks, N. Liidus ei saa olla sotsia-listliku korra juures mingeid kodanlikke vabadusi. Niipea kui neid lubada, niipea kui lubada sõna-, trüki-, koosoleku ja ühinemisevabadust, variseb kokku riiklik s u n d u s, olgu propaganda, olgu ergutuste, olgu karistuste näol, ja tootmine langeb alla igasuguse kapitalistlikkude kordadega võrreldava taseme.

Mitte asjata ei võidelda N. Liidus kogu aeg ja väga pidevalt töödistsipliini ja töösunduse pärast, mitte asjata ei ole tööline tegelikult tehase külge kinnitatud. Teisiti ei ole ju võimalik säilitada tootmise taset, olgugi et see ka nende abinõude juures ei küüni kapitalistlikkude maade tasemeni.

Inimliku kultuuriarengu traagika seisneb ju selles, et kuigi kultuuriareng ei ole võimalik t ö ö t a, töö ei ole aga võimalik s u n d u s e t a. Antiikne maailm seisis ülal ja arenes orjatöö najal, keskaegse majanduse aluseks oli sunni-maisus, talupoja sidumine maaga. Alles kapitalistlik ühiskond kaotas orjuse otseses mõttes, asetades otsese sunduse kaudsega. Mitte enam kepiga, vaid rahaga! Raha on aga, nagu teada, vabameelne isand, vabameelne, abstraktne ja selle tõttu ükskõikne. Raha on valatud vabadus — ütles Dostojevski.

Seepärast on seal, kus valitseb Raha, isikuvabadused alati presumeeritavad. Kas nad ka igas olukorras ja igalühel teostatavad on, see on muidugi teine asi, kuid Raha ei tee vahet inimeste vahel — temale on igalüks neist ühte-viisi armas. Raha ei ole türann, nagu seda oli antiikne orjapidaja, feodaalhärira või... moodne totalitaarne isand, kes kõik tunnistavad ainult üht ja peamist tegurit — toorest jõudu. Kroon on igalühel taskus ikka tema ise — vastutulelik ja ühetasaselt sõbralik. Kui aga kroon kaotab jõu, kui ta muutub ainult tšekiks, millega võib mitte enam k ö i k i saada, vaid väga väheseid kindlaks-määratud aineid, siis väheneb ka vabadus. Varsti muutub sama tööline, kes just õndsaks pidi saama selle läbi, kui kaob Raha, sunnismaiseks samuti, kui

oli keskaegne talupoeg. Tööline kinnistatakse tehase või kollektiivse suurmaapidamise külge. Hävib igasugune vabadus, ka vaimne vabadus. Totalitaarsed korrad ei taotle ju mitte üksi füüsilise vabaduse piiramist, nad taotlevad veel enam just vaimse vabaduse piiramist, sundust, mis seisneb selles, et inimene tohib mõelda ainult teatavas suunas. See on õieti see, mida on taotlenud kõikide aegade teokraadid. Mõte juba peab olema suunatud sellele, et täita Jumala tahet ja ainult Jumala tahet, selle läbi tulebki jumalariik. Teokraatiast ei erine sotsialistid ja kommunistid ka palju oma lõppsihis. Nad ütlevad — nende lõppsihiks olevat inimsoo õnn. See on vähemalt sama müstiline, kui teokraatide jumalariik. Mõlemail puudub reaalne sisu. Mõlemad on kättesaamatud. Mõlemad on mähitud müstiliselt loori. Mõlemad tulevad Oriendist.

Meie aga oleme õhtumaa rahvas, meie tahame asuda õhtumaistele alustele. Neile alustele, mis meile tuttavad antiikse Greeka ajast. Meie ütleme — inimene on kõigi asjade mõõt.

Seepärast on iga üksiku inimese vabadus, heaolu ja kultuuriline areng meile palju suurema väärtusega, kui inimsoo õnn, mis on meist kaugel ja millest meie ei tea midagi. Meie ei tunnista ka riiki mingiks müstiliseks olevuseks, kellele peab ohverdama kõik, nagu teevad seda totalitaarsed õpetused (eriti Saksa müstikaga läbipõimitud rahvussotsialism).

Riik on ainult inimesiku tarvis loodud. Inimene peab end küll tarbe korral riigi eest ohverdama, kuid ikka ainult selleks, et teine isik seda enam võiks edasipüsiva riigi varjul edasi areneda. Riigil ja rahval ei ole mingit sihti ega otstarvet, mis seisaks väljaspool inimesikut. Seepärast ei või riigile pidevalt ja jäädavalt ohverdada isiku vabadust ja seega tema vaba kultuurilist arengut, sest säärase ohvri tõttu muutub riigi kui niisuguse olemasolu mõttetuks.

Igasugused sotsialistlikud suunad aga ohustavad paratamatult isikuvabadust. Ükski sotsialistlik ühiskonnakord ei ole võimeline ilma töösendu- seta, ning ükski töösendus ei ole võimalik ilma diktatuurita, seepärast igasugused sotsialistlikud üritused oma lõppsihis viivad välja diktatuurini. Seepärast ei ole sotsialism mingil kujul, ka nn. riigisotsialism vastuvõetav.

Mis puutub aga meie maasse, siis on tema areng ära määratud juba maa-reformiga. Meie maa on oma loomult väikekodanlik maa. Seda sama väikekodanlust, mis on meil maal läbi viidud, tuleb arendada ka linnas. Seepärast mitte riigisotsialism, vaid tööliste ettevõtetes kaasomanikuks muutmine, kõigile oma kodu ja väikese varanduse soetamine — see on meie ühiskondlik ideaal.

Selle väikekodanliku ühiskonna riiklikuks väljenduseks on kodanlik demokraatia. Kodaniku vabadused, õiguslik kord, vaba kultuuriline areng — need on kodanliku demokraatia alustalad. Nendele tahame ehitada.

Selles maailmavaates ei ole aga ruumi mingil sotsialistlikel või pool-sotsialistlikel mõttekäikudel. Selle maailmavaate seisukohast tuleb meie mõtte- ilma hoida ühiskondliku mõtte eest, mis kuulub võõrale maale ja rahvale, kus ei tunta, ega ole kunagi tuntud väikekodanlikku ühiskonnaehitust, maad, mis aristokraatselt nihilismist otseselt siirdus sotsialistlikule nihilismile ja mille saavutus on ka siiani — nihil.

A. Leps

AJAJÄRGU ÜLESANNETEST

A. Annisti huvitav sõnavõtt uutest sihtjoontest meie ühiskondlikus arengus („Akadeemia“ 1939, nr. 8) paneb vägisi mõttelõnga edasi jätkama, — kuigi minagi „ei asu lähedal otsustavale keskusele“ ega oma erateatejaamu. Aga ma arvan, et meie haritlased, kes sel ettekäändel ühiskondlike küsimuste arutamise eemale hoiavad, väga halvasti oma ühiskondlikke kohuseid täidavad. Just kaugemalseisja näeb sagedasti enam kui tegija. Teoretiseeriija, kes tege-

likku elu ei arvesta, võib kergesti muidugi sattuda jalgupidi pilvedesse. Aga ühinägelik pusiija on ka see teoinimene, kes teoretiseerija juttu ei vaja. Mõlemad täiendavad teineteist. Nende viljaka koostöö korraldamine on Eestis alles tuleviku küsimus.

A. Annist on õieti tähendanud, et juba meie geograafiline asend määrab meid vahendajaks ida ja lääne vahel. See tingib meie kultuuriülesande: luua iseseisev, elujõuline vahevorm lääne ja ida vahel. Seks on muidugi vaja, et me nii üht kui teist tunneksime, et me tarvilisi elemente mõlemast valida ja kokku liita suudaksime.

Individualistliku lääne ja kollektivistliku ida vahel asetab A. Annist meile ülesandeks luua ühiskondlik kompromissvorm: sotsiaalpoliitika süvendamise, riigikapitalismi ja ühistegevuse arendamise kaudu kooperatiivse riigisotsialismi.

Oma riigimajanduse suure sektoriga, oma maauuendusega, mis andis endise suurmaapidamise tulusamad osad — metsad ja piiritusevabrikud — riigi kätte, oleme niigi vahevormiks lääne ja ida vahel. Seal jääks õieti mitte niivõrd kvalitatilivseid, kui kvantitatiivseid täiendusi veel teha.

Kuid A. Annist ei näi tähele panevat üht vastuolu, mis asja keerulisemaks teeb. Ta soovib majanduses liberalismi kitsendamist, poliitikas ja kultuuris aga liberalismi laiendamist.

Et majanduslik ja poliitiline liberalism on teineteisega seotud, see tahab olla aksiom, mida kinnitab niihästi viimase sajandi ajalugu, kui ka pilt meie-aegsest maailmast. Majanduslikult kõige liberalistlikumad riigid, nagu Ameerika Ühendriigid, on sedasama ka poliitiliselt. Vastuoksa, riigid, kes majanduse riigistamises kõige kaugemale läinud, on autoritaarseimad ja totaalseimad ka poliitikas. Kui meie aja riikide põhiseadusi üksteisega võrrelda, siis torkab otse silma, et nn. sotsiaalsed õigused on vastupidi proportsionaalsed kodaniku isiklike vabadustega: mida suuremad esimesed, seda vähemad teised.

Ja see ei saa ka teisti ollagi. Sest ühest küljest tähendavad majanduse riigistamine ja sotsiaalseadused — teatavat standardiseerimist niihästi tootmises, kui inimeste eluviisides. Ja standardiseerimine tähendab isiklike mitmekesiduse, seega ka isiklike vabaduste kitsendamist.

Teisest küljest — ja see on tähtsamgi, — tähendab majanduse riigistamine — riigivõimu suurt kõvendamist. Ja kuna juba Lassalle on tähendanud, et põhiseadus ei seisne paberilpakas, vaid jõudude vahekorras, siis kodaniku õigused ja vabadused jäävad nii vägeva riigivõimu ees ainult paberile.

Selle aksioomi mõju näeme omaenda „esimese vabariigi“ 15-aastasest ajaloo. Kui sügavamalt vaadata, siis tuli tema tasakaalutus suurelt jaolt just sellest sisemisest vastuolust riigisotsialistlike jaotamisihade ja poliitilise liberalismi püüete vahel. Poliitilist liberalismi ei püütud meil niivõrd selle enda pärast, kui seks, et vabam oleks endale riigi abil ühtesid või teisi majanduslikke hüvesid (juurdelõikeid, preemiaid, sotsiaaltoetusi jne.) soetada. See liberalistlik rüüselamine riigikapitalistlike või riigisotsialistlike hüvede järele läks viimaks nii kaugele, et majanduskriisi aegu iseenda ära sõi. Härrad vapsid lubasid kõigile nende riigisotsialistlike ihasid rahuldada selle ainsa tingimisega, et nad poliitilisest liberalismist loobuksid ja vapsidele totaalse võimu loovutaksid. Riigisotsialism oli liberalismi nahka panemas.

*

Sellest kogemusest peaksime järeldama, et mitmesuguste elementide doseerimine meie poliitikas pole mitte täitsa vaba valiku asi, vaid et neil elementidel on nagu keemiaski igatüüel omaenda reaktsioonid teise suhtes. Ja kui ootamatuid plahvatusi ei taheta saada, siis tuleb ette neist reaktsioonidest teadlik olla. Eriti kui tahame riigisotsialismi, siis peame ette teadlikud olema, mil määral oma isiklikest vabadusist loobumiseks valmis oleksime.

A. Annist tähendab õieti, et sõjaolukorras valitseb välispoliitika primaat. Siit järgneb, et ülimalt sisepoliitikaks on siis — rahvasterviku kindlustamine nii vaimsete, kui aineliste, majandus-, kui sotsiaalpoliitika abinõudega. Sõjaolukorras peab isik end ohverdama üldsusele. Ta peab vahel ohverdama isegi oma elu. Veelgi enam peab ta ohverdama oma majanduslikke või vaimseid hüvesid, järelikult ka oma isiklike vabadusi.

Saan aru, et meil enne sõda nõuti enam liberalismi. Aga tõtt öelda, ma ei saa hästi aru, miks seda nõutakse nüüd, just nagu poleks sõda olemaski. Ei tahaks uskuda, et see tuleks hoolimatusest aja nõuete suhtes. Vist on peapõhjus, et endale selget aru ei anta liberalismi konsekventsidest, tema seotusest majandusliku liberalismi ja individualismiga. Aegadel, kus majanduslikku liberalismi ei saa harrastada, on ka vanadki demokraatiad üsna tagasihoidlikud poliitilise liberalismiga.

Õeldakse: aga ilma liberalismita muutub inimene passiivseks. See on selle järgi, missugune inimene. Kes aina isiklikele huvidele elab, muutub muidugi passiivseks, kui ta enam neile endiselt edasi elada ei saa. Kuid ajajärkudel, kus rahvuse üldine olemine on kaalul, elavad inimesed enam kui ial ka üldhuvidega. Ja nende poole tuleb eeskätt apelleerida. On inimesi, kes muidu end ei liiguta, kui anna talle juurdelõikeid. On aga ka teisi. Mulle näib, et erilisel kurta ei pruugi, kui need esimest sorti inimesed sõja aegu mitte väga aktiivseks ei lähe.

*

Mida meie rahvasterviku kindlustamiseks majandus- ja sotsiaalpoliitikas ära teha võib, selle üle tahaksin kuulda isikult, kes neis asjus minust enam kodus. Omalt poolt teeksin ainult mõned märkused A. Annisti mõtete juurde.

Kuigi meie ise ei sõdi, toob sõjaaeg meile, nagu ka kogu Euroopale, paratamatult — elatustaseme languse. Seda tuleb ette arvestada ja mitte üles seada võimatuid nõudmisi. Sõja aegu ei saa keegi kusagil garanteerida elatustaseme säilitamist. See, mida meie sotsiaalseadused ja korraldused võivad ja peavad pakkuma, on — julgeolek, et inimene raske aja läbi elada saab.

Siin peab riik appi tulema, aga siin on ka koht, kus seltskonna enda isetegevus peaks pihta hakkama, — eriti veel neis ringides, kes end meie isetegevuse vähesuse üle ütlevad kaebavat.

Rahvuslik osadus pole ju aina üks aineeline nähtus, mingisugused riigilt saadavad toetusrahad, vaid veelgi enam on see — hingeline side inimesest inimesesse. Enda häbiks peame tunnustama, et nn. fašistlikud riigid on seda palju paremini aru saanud. Vaadatagu ainult, mis saksa Volkswohlfahrt kõik vabatahtlike tööde, abistamiste, luksuskulutuste annetamiste jne. kujul ära ei tee ja küsitagu siis: Miks ei või meiegi sedasama või veel rohkemgi teha? Kas sääraseks seltskonna isetegevuseks on ka veel vaja mingisuguseid erilubasid?

Enda elatustaset võrreldes oma lähemate naabritega ei tarvitse me häbeneda, kuid muidugi jääb ta märksa maha lääne rahvastest. Rahvusvahelise Tööstööbüroo statistika järgi kulub töölisel tööminutid, et osta nisujahu, loomaliha, võid ja suhkrut igaüht üks kilo 1938. aastal:

N. Venemaal 1189, Lätis 589, Eestis 499, Inglismaal 309 ja Ameerika Ühendriikides 165 tööminutit. Seega oli Eestis töölise elatustase nende toiduainete suhtes 2,4 korda kõrgem kui N. Venemaal, kuid kolm korda madalam kui Ameerika Ühendriikides.

Peame hoolitsema, et sõja tõttu need vahekorrad meie kahjuks ei muutuks.

Sõja olukorras tuleb riigil palju enam majandusse vahele segada, kui muidu. See on enesestmõistetav. Sinna kuulub ka riiklik kontroll suuretvõtete üle. Mis puutub aga väliskapitali ettevõtete riigistamise, siis on see eeskätt — vaba kapitali küsimus. Juba nendegi kinnisvarade väljamaksmine, mida ümberasustatavad sakslased meile pärandavad, teeb meie kapitalivaesele maale

raskusi. Kui Leningi oleks palju valmis olnud ära tegema, et võõrkapitali oma kapitalivaesele maale juurde meelitada, — kust tuleb meil siis äkki see kihk sedagi vähest võõrkapitali, kes meil töötab, äkki välja kihutada?

A. Annist ütleb: Kas pole just uus Vene ja Saksamaa näidanud, kuidas saab ka ilma suurema väliskapitalita üles ehitada väga palju — kui tahetakse ehitada?“

Jah, tõsi, — aga mis vahendiga? Sundsäästmise (sundakumulatsiooni) vahendiga. Nagu sakslased seda ise nimetavad: enda suureks nälgimisega. Kas usub A. Annist, et seda saab ühegi vähegi liberalistliku riigikorra juures? Kui paljud kodanikud oleksid meil vaimis vabatahtlikult oma elatustaset ütleme kahekordselt alla suruma seks, et mõnd Narva jõujaama riigil aidata üles ehitada? Niisugust asja saab ainult autoritaarse ja totaalse riigikorra juures, kus üksikkodaniku arvamist küsida ei tarvitse. Siin on silmatorkavam näide, kui-võrd riigisotsialism ja riigikapitalism seotud on autoritaarse ja mitteliberaalse riigikorraga.

Kogemus näitab, et klassivahed pole mitte niivõrd ainelised ja majanduslikud, nagu Marx õpetas, vaid psüühilised nähtused. Nad võivad aineliselt märksa ühetaolisemas ühiskonnas olla palju teravamad, kui aineliselt palju diferentseerunud ühiskonnas. Alles mõne aasta eest nägime N. Venemaal klassivahesid, mis üksteise mahapussitamisteni ulatasid külarahva vahel, kes isegi mõne nimeka enamlaste juhi jaoks olid kõik ühte viisi kehvad. Enamlaste kaks tuntud ajakirjanikku Ilf ja Petrov jutustavad aga oma Ameerika reisukirjas imestusega, et seal maal, kus ühed on miljardärid, pole nad töötuiski leidnud mingit märki klassivaenust.

Ei usu, et Eestigi töölisel oleks kadetus nii valdavaks hingeomaduseks, nagu Mikumärdis üks hell süda endast räägib.

Kui on öeldud, et „la democratie — c'est l'envie“ — demokraatia on kadetus — siis pole see küll demokraatia kiituseks öeldud. Kadetus on küll üks võrdsuse tugedest ja võrdsus on üks demokraatia kolmest alussambast. Kuid on selge, et kadetus, pääsedes ühes ühiskonnas mõõduandvamaks teguriks, viib selle ühiskonna paratamatult stagnatsioonile, surub ta mingiks bušmeni loodusrahva ühiskonnaks, kus igasugune edu võimatuks on tehtud, sest et igäiks, kes ümbrusest kuidagi kõrgemale tõuseb, iga uuenduse kohe kaikaga maha lööb.

Nõukogude Venemaa, kes algusaastail võrdsuse majanduslikulgi alal ennenägemata ulatuses maksmata pani, oli sunnitud sellest loobuma, selle koguni kuulutama kontrrevolutsiooniliseks — „trotskistlikuks ja väikekodanlikuks kontrrevolutsiooniliseks uravnilovkaks“, — sel lihtsal põhjusel, et „uravnilovka“ ähvardas stagnatsiooniga.

Kui me kaebame, miks isiklik kõlblus veel riikide vahel pole maksvusele pääsnud, siis peaksime teda eeskätt püüdma ühiskonna elus maksvusele viia. Kui kadetus isiklikus kõlbluses ilma kahtlematult paheks loetakse, siis ei tule teda ka ühiskonna elus voorusena kultiveerida.

Kumba me siis lõpuks eelistame: kas kuuluda mingisugusesse primitiivsesse bušmenide või eskimote ühiskonda, kus üksteise kadestamiseks põhjust pole, sest et kõik ühte viisi puruvaesed, — või kuuluda enam diferentseerunud tööjaotusega ühiskonda, kus võrdsust vähem, aga kus edu ja elatustaseme tõus kõigile avatud?

Riigi ja rahva seisukohast pole seal mingit kahtlust, et ühe majandussüsteemi väärtuse otsustab lõpukorral tema efektiivsus: kui-võrd ta võimaldab majanduslikku edu. Mulle näib Eesti tööline küllalt arusaaja olevat, et sellele üldhuvi vaatekohale kättesaadav olla.

Inimene majandusprotsessis pole mitte paljas „elav masin“, nagu maha lastud Buharin oma marksismist seda järeldas. Vaid inimene on hingeline olemus

ja majandusprotsess on hingeliste vastastikku mõjutamiste protsess. Seepärast on hingelisel küljel ka majanduseski väga suur tähtsus.

Kui ühiskond oma tervikluse huvides vajab objektiivsete klassivahede pehmemdamist, siis vajab ta sedasama ka hingeliste klassivahede suhtes. A. Annistil on siin õigus: peame taotlema rahvalähedasemat juhtkonda. Seks peame ka oma traditsioone revideerima. Peame eeskätt üle saama ka meie akadeemilise haritlaskonna liiga tsunftilisest äraeraldumisest muust rahvas-
tikust.

J. Riiselja

DEMOKRAATIA JA RIIGISOTSIALISMI VAHEKORRAST

Vastuseks eelmistele

Minu lühike aastavahetuse artikkel „Akadeemias“ on äratand õige rohkesti erinevaid arvamisi. See on rõõmustav, sest selliseks mõtteäratuseks ja seisukoha-väljenduste provotseerimiseks ta oli ju peaausjalikult mõeldudki. Olen rõõmus ka nentides, et nii palju kui olen võind tähele panna, paljude teistegi arvamised peaausju ühtuvad minu omadega ja seetõttu võimalikuks osutub viljakas edasikõnelus, mitte ainult vastastikune „pähelahmimine“. Muidugi oleneb see paljude „põhimõtteline poolt“ aga üksikasjades vastu olek sellest, et mu kirjutus teadlikult oli „kompromisslik“, s. o. paljude üksteisest väga erinevate seisukohtade vahel teatud kokkuleppelist ühist alust otsiv, kuna teatud „kompromiss“ on paratamatu igas vabadust hindavas ühiskonnas — eriti praegusel raskel sõja ajal. Ühise aluse leidmine on võimalik ainult siis, kui arvestatavad vastaspoolel täitsa ausalt ikka jälle uuesti läbi kaaluvad oma nõuete ühiskondlikku õigustust ja selle puudulikkuse puhul valmis on oma mõnest seisukohast — ja isiklikust soovist ka loobuma. Kui võetakse aksioomiks, et eesti rahva valdava enamiku hüvang, omariikluse ja demokraatse kultuuri areng on meie kõigi teiste hinnangute mõõdupuud, siis tohivad teoreetilised arvamised minna lahku peamiselt vahendite suhtes — ja seal peaks kokkulepe või ka vastasvaadete koostöö ikka olema võimalik.

Eelmisis artiklis kui ka siin-sääl mujal avaldunud vastuvaidlused näikse olevat rohkem vastuolus üksteisega kui minu seisukohtadega. Mõni pooldab enam-vähem praeguse süsteemi püsivust ja näit. parteide täielist keeldu, teine nõuab just viimaseid ja täit liberalismi ka Rahale, kolmas näikse (kuigi varjatult) pidavat ideaaliks meiegi maa sovetiseerimist ja loeb näit. Põhjamaade sotsiaaldemokraatidele ainult „tööraha äraandjaks“*). Vastastikku sellised seisukohad toovad mitmeidki asjalikke väiteid teiste poolt mulle esitatud etteheidete tagasitõrjumiseks, nii et mul ei tarvitseks õigupoolest üldse oma vaadete kaitseks enam sõna võtta. Ometi vajavad mõned põhiküsimused sellistena pisut pikemat selgitust.

*

Suuremat osa parempoolseid teisitimõtlejaid näib ehmatand peamiselt „riigisotsialismi“ termin, kuigi selle, tegelikult ju umbes sama, mis „riigikapitalismi“, elemente on olnud mitmeid ka meie seniseis ideoloogias ning teostustes (maareform, kommunaal- ja riigiettevõtted jms.), ja kuigi vähemalt mina kunagi pole soovitanud selle mõiste täit teostamist, kõnelemata kõige viivitamatust

*) Olen kuulnud, et Ülikooli juures toimivas „Ühiskonnateaduste Klubis“ minu artikkel on olnud umbes sellevaimulise avaliku arvustamise objektiks, Habermanni jt. poolt. Kahjuks ei teadnud ma sellest koosolekust osa võtta, kuna selle teema polnud avalikult teada antud.

elluviimisest. Olen küllalt teadlik, et näit kogu majandusliku ettevõtluse koondamine riigi kätte vaevalt saab sündida demokraatsel teel ja vist isegi hiljem pole sobitav demokraatiaga. Siin ei tarvitsegi kõnelda neist surveabinõudest ja määratuist hädadest, mida selline teostamine on toonud kaasa mõnel teisel maal — osa neist oli ja on tingitud ka selle maa endisest seisukorrast, üldisest vaesusest, hiljem parandet eksisammudest jne. Olulisem on printsiipiline järeldus, selle lihtsa loogikaga, et iga üksiku isiku vaba arengut võimaldav demokraatia saab reaalseks vaid siis, kui isiku poliitilised õigused vähemalt teatava määraneni on sanktsioneeritud ka varanduslikega, s. o. et ta mitte täiel määral poleks sõltuv ainult riigist ja selle kunagikordsest võimupidajast. Et riigiametnik-palgaline ei tohi, ega õigupoolest saagi arvustada oma palgamaksjat ja ülemust ja isandat, või vähemalt, et see arvustus ei saa olla küllalt mõjukas, see seadus näikse maksvat igas olukorras. Kui ka väiksem eraettevõtlus ja isiklik varandus likvideerida, jääb ühiskond täiesti ilma vabalt-tarvitatavaist jõureservidest ja satub seega kogu ulatuses absoluutsesse sõltuvusse ainult riigivõimust: viimane võib, kui ta ainult tahab, iga arvustaja, palga juurdenõudja jne. otsekohe jätta leivata, ja sel pole mingit võimalust leida seda mujalt, kõnelemata oma häda avalikust teatamisest trükisõna kaudu vms. Tegelikult tähendab see sõltuvus riigist seega peagu absoluutset sõltuvust kunagikordseist riigi juhtijaist, olgu need siis head või halvad, ja ainult nendele alluvast bürokraatiast. Nii võivad selle süsteemi pikema kestvuse juures riigiparaadi ja -kassa juures olijad (n. n. riigikapitalistid) ikka enam suurendada oma mõjuvõimu, ja näiliselt demokraatse valimisviisi juures maha suruda iga opositsiooni nii parlamendis kui mujal. Veel enam, nad võivad (ja peagu peavad!) keelda enda arvustamise isegi siis, kui sel oleks paljastada otse korruptsioonilisi asju või jämedaid eksisamme (eeldades muidugi, et need ei vii just masside spon ta a n s e revolutsioonini).

Sellise võimu-absoluutsuse puhul peaksid juhtideks olema tõesti inglid inimeste asemel, et hoiduda selle võimu kurjastitarvitamisest või vähemalt sagedasest eksitarvitamisest kas või lihtsa asjast-kaugel-seismise, isikliku võimukaotuse hirmu jne. tõttu. On öeldud: „iga võim rikub inimest, absoluutne võim rikub absoluutselt“. Kuid mida vähem rahvamassid ise saavad kaasa rääkida oma juhtide valimisel, mida vähem neil on jõureserve tarbe korral olla ka mõne valitseva juhi vastu ja teda asendada teise ja paremaga, seda rohkem kaldub võim korrumppeerima valitsejaid. Üha kasvav kartus igasuguse kriitika ees, kasvav kahtlustus üksteise, isegi oma lähemate kaastööliste vastu, üha kasvav tegelik eemaldumine laiadest massidest, üha kitsenev oligarhia, mis viib lõpuks ühe ainsa isiku despotismini, tsesarismini, tsesaro-papismini — see on liiga suure võimukoondumise peagu paratamatu arengukäik, olgu siis see võim saavutatud sõjaliste, poliitiliste või majanduslike abinõudega, era- või riigikapitalistlike vahenditega, foimugu see areng muinas-Persias, muinas-Roomas, või 18. saj. monarhiais, või praegu. „Valgustatud“ absoluutne monarh (alias diktaator) võib täita hästi mõne sõjalise ülesande, võib isegi mitmeks aastakümneks uuendada oma riigi elujõu, vähemalt näiliselt. Kui see võimukoonduse süsteem aga püsib aastakümneid või sadu, viib ta paratamatult degeneratsioonini, kus ülal seisab rahvakauge „jumalik“ despoot, tema ümber rida salalikke karjeriste ja tardund büokraate, „mandariine“, ning edasi orjameelne mass, lõtv, algatusvõimetu, „aasialikult“ passiivne.

Peamiselt need teoreetilised järeldused on, mis (kõnelemata reaals poliitilisist jms.) ei lase meil pooldada süsteeme täieliku majandusliku võimukoondamisega ei era- aga ka mitte riigijuhtide valdusse. Need sunnivad meid otsima orgaanilisemaid, suuremat jõudude tasakaalu võimaldavaid ühiskonna-

forme, tegelikku sotsiaalset demokraatiat, ka kultuurilist isiku arengut soodustavat korda. Täielik („mantšesterlik“) liberalism (s. o. erakapitalism) viib arenedes üksikute suurkapitalistide despotiani, täielik riigikapitalism viib üha kitseneva (partei) bürokraatia despotiani. Tasakaal ja demokraatia on võimalik peamiselt siis, kui suurkapitali võim likvideeritakse ja asendatakse riigi(kapitali) omaga, viimase valdajate (ühtlasi parteijuhtide jne.) võimu aga hoitakse tasakaalus masside eneste käsutuses olevate jõuuhenditega, nii poliitiliste põhiseaduslike õigustega ja neid kandvate organisatsioonide kui ka „vabade“ kapitalidega, — eraisikute, kooperatiivide, igasugu omavalitsuste jne. valduses.

Muidugi, selline „poolik“ kapitalism ja „poolik“ sotsialism ei rahulda kumbagi vaate doktrinääre, aga et ta seda enam võib rahuldada kodanike laiade hulkade majanduslikku heaolu kui ka vabaduse nõudeid, sinna poole viitavad mitte ainult teoreetilised järeldused, vaid osalt ka juba tegelik areng, näit. Põhjamail ja osalt meilgi.

Et selline mõõdukas kooperatiivse ja riigiettevõtluse suurendamine kuni kas või kogu erasuurtööstuse „ülevõtmiseni“ oleks sobimatu demokraatiaga või peaks liiga palju kitsendama laiade hulkade tegelikke õigusi, nagu kardavad mõned arvustajad, see ei näi mulle olevat kuidagi põhjendatud. Ja ma lihtsalt ei taipa hr. E. Lepsi hoiatust, et see oleks võimatu ilma üldise töösunduse sisseseadmiseta. Loomulikult, töövõimelisi parasiite ei vajagi me ühiskond, aga see töölesundimine sünniks ka edasi hr. Lepsiile nii armsa, „sõbraliku raha“ käsul — ainult, et selle raha enda käsutaja pole mitte mõni üksik rahavürst meil, Berliinis või Londonis, vaid eestlaste enda riik. Teatavasti aga raha on hea ori, kuid halb isand.

Miks peaks riiklikus Kohtla-Järve tööstuses maksma halvem töösundus kui muulaste „Kiviõlis“? Või kas teenivad riigi raudteed halvemini rahvast kui alatasa nurinaid tekitavad eraomnibused? Mispoolest on meie linnapangad või -apteegid pahemad erapankadest või -apteekidest? Ja mis puutub väitesse, et eraettevõtte on alati painduvam ja kasulikum kui riigi oma, siis on teatavasti see tõsi ainult era-, mitte aga rahvamajanduslikult. Meie majandusteadlased on mitmel korral tõestanud, kui võrra kahjulikud on meie rahvamajandusele olnud mõne riide- või tsemendi- või paberitööstuse kontrollimatu „vabadus“, s. o. tegelikult vaid mõne trusti hinnavõtmise vabadus.

„Vabadus“ on ilus sõna, aga milline on see „vabadus ise“, millest hr. Lepsi räägib, eriti liberalistlikegi maade töötavale rahvale? Loomulikult peab riigi „korraldav ja sundiv käsi“ ka majandusellu paiguti vahele segama, ta teeb seda praegu ka kõige liberaalsemais riikides — oluline on ainult vabaduse määr, õige tasakaal vabaduste ja kohustuste vahel. Miks peaks eesti rahvas nutma, kui näit. mõni „sakste vana“ suurettevõtte — tegelikult meie rahva tööga ehitatud — läheks uuesti meie rahva ühisomanduseks (kuid muidugi mitte väljaveetava turuhinna eest!)? Kahjuks ei olnud ega ole meie riigivõim veel võimeline (ega tahteline?) seda teostama. Ja võib ju olla, et meie rahvusvaheline seisukord tõesti ei luba teostada maareformi laadilisi reforme ka muil aladel! Kuid ega see veel tähenda, et neid reforme ka vaja poleks või vähemalt meil valitseva võõra suurkapitali suhtes ei võiks tarvitada kõvemat kätt meie oma rahva kasuks. Kas pole meil aga küllalt oma rahvuse ja sotsiaalse ühtekuuluvuse unustand kadakaid ja muid „onupoegi“, kes sellist rahvuslikku majanduspoliitikat ei tahagi, kuna nad ise on või loodavad olla nende võõraste härrade manopmaneks?!

On aga selge, et veel iga „onupoja“ poolt juhitud riigiettevõttegi sellisena pole just rahvale suur hüve, vaid et teda ka majandama peab hästi ja ühiskonna kui terviku huvides. Selleks aga on jälle tarvis just vaba kriitikat ja otseselt rahva laiade hulkade tahet kehastavat riigivõimu. Nii ei ole teatav

modereeritud „kooperatiivne riigisotsialism“ mitte demokraatlike vabaduste vaenlane, vaid just vajab neid oma õigeks funktsioneerimiseks. Tähtis on ainult, et see demokraatlik süsteem toimuks küllalt võltsimatult, et teda kannaksid juhtivate kihtide, intelligenti kui ka võimalikult laiade hulkade moraalsed jõud, mis ei lase end pimestada kitsaist kihihuvidest ega ka nende abil ässitavast demagoogiast. Seda, õigeks demokraatiaks vajalikku moraalset taset on muidugi väga raske saavutada, kuid selle poole võib ometi jõuda, kui vähemalt teatav osa rahvast seda tõesti ausalt ja aktiivselt taotleb. Siis leitakse vahendid ka selle taseme süstemaatiliseks tõstmiseks. Avalikku sõnavabadust ei tarvitsegi siis piirata muu kui ilmse demagoogia ja demokraatse süsteemi vastase ässituse keeluga. Muu ja palju tähtsama osa üldisest kodanikukasvatusest peab täitma positiivne propaganda, mis ikka jälle ja ikka uutest külgedest tutvustab kodanikke nende riigi ja ühiskonna vajadustega, saavutustega ja uute ülesannetega igapäevale. Kui nii sugereeritav kontaktitunne riigiga osalt võtab ka teatava religioosse ilme, ei ole midagi halba, vaid aitab just reaalsemalt teostada ka kristliku armastusreligiooni sotsiaalset külge. Sest on tõepoolest „odav“ kristlus, aidata paari almusega mõnd parasiitlevat kerjust, selle asemel et kaasa aidata kogu oma rahva viletsuse parandamiseks. Ei ole siis põhjust tunda kabuhirmu „igasugu sotsialistlike ürituste“ ega ka kristliku jumalariigitaotluse ees: on ainult vaja mõista nende õiget sisu ja neid rakendada õieti. Just see talupoeglik-väikekodanline põhistruktuur, millist ka E. Leps peab meile oluliseks, vajab mõlemaid: ühelt poolt suurkapitali ülevõimu kaotust ja vajalike suurkäitiste kooperatiivset ning riiklikku valdamist, teiselt poolt aga tugevat moraalset, kohusetundelist individualismi, mis ei lase teha endale ülekohut, aga ei tee seda ka teisele ega nõua riigilt abi logelemiseks. Just selle poliitilise ja moraalse kultuuri armetu madaluse tõttu degenererusid meie „parteide aja“ „riigisotsialistlikud“ ettevõtted ja vahelesegamised vahel niisama korruptiivseiks vesivõsudeks nagu paljud tolle aja erakäitisedki. Nende „lapsehaiguste“ pärast kogu riiklikku majandamist hukka mõista tähendab sama, kui samade kogemuste pärast taunida kogu demokraatiat. Aga kas pole teiste rahvaste juures läbi elatud veel suuremaid eksimusi ja kannatusi? Eksimustest tuleb õppida, kuid kogu maailma kogemused õpetavad, et eesmärk, mille poole tuleb seejuures edasi areneda, ei ole mitte vana puht-liberalistlik „kodanlik demokraatia“ (aga kui Lepsigi järgi meie kord ei pea olema kodanlik, vaid väikekodanlik?), vaid pigem võib seda nimetada sotsiaalseks demokraatiaks tugeva riikliku sekkumise abil. Sinna ju juhib ka meie maareform ja see sobis väga hästi demokraatiaga! Miks peaksid siis võimatud olema edasisedki sammud selles suunas?

Palju tõsisem on pseudonüüm Riiselja j. t. poolt avaldatud kartus, kas arengut sel teel on meil võimalik ühendada ka praegu suuremate poliitiliste vabadustega. Teame ju küll, et meie endised erakonnad osalt tõesti olid igasugu saamameeste esindajad ilma kogu ühiskonda arvestava tõsisema programmita. Ei ole taunitav seepärast osaline ettevaatus nende uuesti-elbumise puhul. Kuid sellega ometi pole öeldud, et vaikiiva olukorra ajal moodustund kord ja seda juhtiv oligarhia tõesti ei vajaks värskendust, kõigepealt aga vabamat kriitikat rahva otsesema esinduse ja avaliku hääle poolt. Võib-olla ei juhigi ta meid enam eel-esitet ühiskondlike ideaalide (sotsiaalse demokraatia, klassivahede vähenemise, rahvavaranduse tõstmise jm.) suunas, vaid koguni neist kaugemale? Mitte igasugune riigi sekkumine pole ju tervitatav, ümberpöörduvalt, see võib olla ka suurimaks edu takistajaks. Arvustuse keeld on ses suhtes kaugemaleseisjate hulgas suurimaid umbusalduse kasvatajaid ja igasugu demagoogiagi võimaldajaid. Raske sõjaaeg nõuab ohvreid ja enesedistsipliini, aga kas viimane pole suurem ja tõhusam, kui selle taga seisab eri vaadete teadlik kokkulepe — ja on siis seegi meil võimatu? Tugev keskvoim on ju meil nii paljude teiste

seadustega küllalt garanteeritud, tähtsaim on ju, et seda võimu tarvitatakse õieti, s. o. kogu rahva ja riigi huvides. Ja kes siis ikkagi seda võiks kontrollida paremini kui avalik kriitika ja vastavad, valijatega otseselt kontaktis olevad poliitilised organisatsioonid. Need ainult ju võivad pidevalt spetsialiseeruda riigi elu kriitilisele jälgimisele ja juba enamusalimiste printsipi tõttu peavad nad nüüd rohkem huvituma mitte ainult ühe kitsa kutsekihi, vaid ka teiste hüvest, kui nad ei taha järgmistel valimistel täiesti läbi kukkuda. Vähe-malt teatav ideoloogiline ettevalmistus sel alal ja programmide väljatöötus peaks avalikumalt arenema praegusel erakordsel ajal ja peab õigupoolest imestama, et selleks meil ei kasutata praegusigi võimalusi.

Oleksin rõõmus, kui minu vähenõudlik sõnavõtt ja selle esile kutsutud poleemika selle äratuseks omaltpki poolt on kaasa aidand. Rahvalähedasema juhtkonna küsimusest püüan oma seisukohti avaldada aga varstiilmuvast EÜS „Veljesto“ albumis.

A. Annist

ROOTSI TÖÖLISDEMOKRAATIA

Rootsi tööliikumise organisatsioonid ja ajakirjandus

Rootsi majanduslik areng ja demokraatlikud töölisorganisatsioonid

Nagu enamikul kapitalistlikel mail, nii on ka Rootsis moodsa tööliikumise lähteks tööstusliku kapitalismi tekkimine. 19. sajandi keskpaiku oli Rootsi alles põllumajanduslik riik. 1840. aastal moodustasid linnaelanikud ainult 9,7% maa kogu rahvastikust, umb. 304.000 elanikku. 1880. a. oli 17,4% elanikkudest ametis tööstuses ja mäetööstuses; 67,9% põllumajanduse, metsanduse ja kalanduse alal; 7,3% kaubanduse ja liikluse alal; 7,4% ühiskondlikel ametialadel ja vabakutseis. Siitpäele, viimase viiekümne aasta kestel, eriti aga Maailmasõjast saadik on Rootsis tööstus, kaubandus, laevandus, raudtee- ja lennuliiklus teinud suuri edusamme. Tänapäev on tööstus ja põllumajandus esindatud võrdselt. 1934. a. statistika järgi on tööstuses ja mäetööstuses ametis 36,3% rahvast; põllumajanduse, metsanduse ja kalanduse alal 37,7%; kaubanduse ja liikluse alal 19%; ühiskondlikel ametialadel ja vabakutseis 7%. Rootsi kogu elanikkonnast, mis oli 1936. a. 6. 266.888 hinge, elas 2.186.958 elanikku ehk 34,9% elanikkonnast linnas ja 4.079.930 maal.

Tööstuse areng, luues tööliklassi, kutsus ellu ka töölisorganisatsioonid, mis tekkisid Prantsusmaalt ja Saksast tulnud sotsialistlike ideede ajal. Ühinemine majanduslike ja õiguslike huvide kaitseks oli tööliiskonnale tungivaks sotsiaalseks vajaduseks, sest tolleaegsed tööolud olid viletsad; kuna tänapäeva Rootsi tööliste elatustaset võib pidada hääks.

Siin tohiks olla koht vihjata sellele, et „Kommunistlik manifest“ ilmus rootsikeelses tõlkes juba 1848. a. Karl Marx'i ja Friedrich Engels'i kuulsa üleskutse rootsi väljaanne oli prantsuse ja poola omade järel kolmas tõlgete järjekorras. Igatahes tuleb seda „Kommunistliku manifesti“ esimest väljaannet vaadelda kui puht kirjanduslikku nähtust: ta ei avalda mingit nimetamisväärsust mõju avalikkusele, ning lihtsalt sel põhjusel, et tollal polnud Rootsis veel olemas moodsat proletariaati. Samuti nagu Saksas ja teistel Lääne-Euroopa riikidel, kulus Rootsis veel aastakümneid, kuni „Kommunistliku manifesti“ ideed said tööliikumise teenäitajaiks. Tõepoolest kutsuti ellu mõned ametiühingud küll juba 50-ndail aastail. Kuid tähelepanuväärse leviku saavad ametiühingud alles 70-ndail ja 80-ndail aastail. Esimene sotsiaaldemokraatlik orga-

nisatsioon, nimega „Üldine Rootsi Töölisühing“, asutati 19. märtsil 1882 Malmös. Ja esimene sotsiaaldemokraatlik organisatsioon Stokholmis, nimega „Sotsiaaldemokraatlik Klubi“, tekkis 1884. a.

Nii ametiühingud kui ka sotsiaaldemokraatlikud ühingud omandasid varsti tähtsuse töölisliikumise keskendamises. 1889. a. olid töölisühingud arenenud niikaugele, et kutsuti kokku kongress ja asutati Rootsi Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei. Koosolekul oli esindatud 72 organisatsiooni 14 asukohast 50 saadikuga, nende hulgas üle 50 ametiühingu, 16 poliitilist ühingu, üks haigekassa ja üks karskusselts. Tunnustati sotsiaaldemokraatlikke põhimõtteid, kuid ei võetud vastu mingit parteiprogrammi. Alles 1897. a. kongress andis töölisliikumisele sellise programmi.

Rootsi Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei omas 1938. a. 400.000 liiget; nad on koondatud ümmarguselt 2400 kohalikku ühingusse ehk kommuuni.

Sotsiaaldemokraatlikest organisatsioonest tuleks kõigepeält nimetada *Socialdemokratiska Ungdomsförbundet* (Sotsiaaldemokraatlik Noorteühing), mis kutsuti ellu 1917. a. ja moodustab tänapäev võimsa tööliiskondise. Ta omas 1938. a. 106.000 liiget, mis on organiseeritud 1800 klubis.

Mainima peab veel ka *Sverges Socialdemokratiska Kvinnoförbundet* (Rootsi Sotsiaaldemokraatlikku Naisühingut). Sel oli 1937. a. 23.000 liiget.

Ametiühingute liitumine keskorganisatsiooniks toimus 1898. a., mil asutati Ülemaaline Rootsi Ametiühingute Liit. Kujutluse Ametiühingute Liidu võimsast rollist Rootsi töölisliikumises annavad järgmised arvud: Liit omab — 1938. aasta andmel — ümmarguselt 855.000 liiget, kes on koondatud 41 ühingusse ja 7000 ametiühingusse. Ametiühingute Liit on Rootsi suurim kutseline, poliitiline ja sotsiaalne organisatsioon, siia kuulub 21% kogu maa töövõimelisist meestest. Organisatsioonilise ulatuse poolest asuvad Rootsi Ametiühingud esimesel kohal Euroopas (1936. a. andmel); teisel kohal on Taani 11% elanikkonnast, kolmandal kohal on Inglismaa 9%-ga. Samuti seisavad Rootsi ametiühingud organisatsioonide arvu suhtes Rahvusvahelises Ametiühingute Liidus esikohal.

Tuleb tähendada, et Rootsi töölisliikumises on algusest päle harrastatud lähedast sidet poliitiliste ja ametiühinguliste organisatsioonide vahel. See vastastikuse solidaarsuse põhimõte on süstemaatiliselt läbi viidud. Töölisliikumise mõõduandvaks ringkonniks, nimelt ametiühinguis, taotleti teatud aeg isegi organisatoorset ühtsust sotsiaaldemokraatliku partei ja ametiühingute vahel. Ametiühingute Liidu asutaval kongressil (1898) võeti vastu isegi otsus, et ametiühingud peavad obligatoorselt kuuluma sotsiaaldemokraatlikku parteisse. Igatahes kaotas see sunniline otsus kolme aasta pärast kehtivuse. Siitsaadik on ametiühinguile siduv Liidu deklaratsioon, mille järgi „Sotsiaaldemokraatlikku Parteid tuleb vaadelda kui Rootsi tööliisklassi poliitiliste huvide loomulikku ning endastmõistetavat kandjat“. See põhimõte teostatakse täies ulatuses. Ametiühingud toetavad sotsiaaldemokraatliku partei poliitikat tervel ringil. Eriti tuleb see silmapaistvalt ilmsiks suurte poliitiliste aktsioonide puhul, nagu parlamendi- ja kogukonnaavalimised: sotsiaaldemokraatlikku parteid toetatakse selliseil puhkudel mitte üksnes poliitiliselt, vaid ka materiaalselt. Ametiühingute aktiivse abi tõttu on sotsiaaldemokraatlik partei saavutanud oma suure ulatuse. Tänapäev moodustavad ametiühingud sotsiaaldemokraatliku liikumise stabiilse aluse. Teiste sõnadega, partei baseerub ametiühingul.

Sotsiaaldemokraatliku partei liikmete arv on küll palju väiksem kui Ametiühingute Liidu oma. Selle nähtuse poliitilist tähtsust ei tohi siiski üle hinnata. See on tingitud sellest, et kõik ametiühingute liikmed ühel või teisel

põhjused ei kuulu parteisse. Tegelikult aga toetavad ka nemad sotsiaaldemokraatlikku poliitikat.

Erilise koha tööliikumises omab *Arbetarnes Bildningsförbund* (Tööliste Haridusliit, mida üldiselt tuntakse lühenduse ABF all. ABF ei esinda otseselt tööliikonna majanduslikke ega poliitilisi huvisid. Kuid oma suure haridustööga soodustab ta kaudselt kõrgel määral tööliikonna püüdusi. ABF on põhikirja järgi erapooletu hariduslik organisatsioon, mis korraldab ning juhib haridustööd tööliikonnas. Erapooletust tuleb mõista sellega, et iga organisatsioon sõltumatult oma poliitilisest, usulisest või muust maailmavaatest võib liituda ABF-iga. ABF-i haridustöö ei tohi kanda mingit parteipoliitilist iseloomu. Ta peab jääma eranditult puht teaduslikuks. Nende põhimõtete kohaselt juhib ABF Ametiühingute Liidu, Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei ja teiste demokraatlike organisatsioonide haridustööd. Ja just seepärast, et haridustööd juhitakse objektiivselt, võidakse seda teostada sotsiaalse demokraatia, humaansuse ning tõe vaimus.

ABF-i tegevus ulatub üldjoontes kolmele alale: raamatukogundusele, õpingidele ja loengule. Õpingide ja loengute õppekava hõlmab arvukaid harusid sotsiaalteadustes, vaimuteadustes, elementaaraladel kantseleiametnikele, käsitöölaladel, muusika- ja teatriõpetuses. Õppekava koostamisel peetakse alati silmas ühiskondliku arengu aktuaalseid probleeme. Võib öelda, et ABF on Rootsi tööliikumise kultuuritsentrumiks. ABF-i on liitunud arvukad organisatsioonid mitmesugustest parteidest ja suunitlustest, kui ka poliitiliselt täiesti erapooletud koondised. Nimetagem neist vaid suuri ülemaalisi organisatsioone. Need on: Ametiühingute Liit, Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei, Sotsiaaldemokraatlik Noorteühing, *Kooperativa Förbundet* (Tarvitajateühing), *Sveriges Arbetares Centralorganisation* (Rootsi Tööliste Keskorganisatsioon), sündikalistlik organisatsioon tugeva anarhistliku ilmega, *Nykterhetsorganisationen Verdandis* (Karskusorganisatsioon Verdandis) ja *Statstjänarnas Centralorganisation* (Riigiteenijate Keskorganisatsioon).

ABF-i ülemkontrolli all tegutseb väga agaralt *Unga Örnar* (Noor Kotkas). Tööliikumise ühenduses olles hõlmab ta lapsi ja mõlemast soost noori 5 kuni 17 aasta vanuseni. Tal oli 1938. a. ümmarguselt 6000 liiget. Selle organisatsiooni ülesandeks on oma liikmete riigi-kodanlik kasvatamine humaansuse, vendluse ja sõpruse vaimus. Selle kava raamides pannakse erilist rõhku sellele, et liikmed omandaksid arusaamist, tööliikumise tähtsusest moosnas ühiskonnas ja demokraatia ideedest. Parteiliselt seisab organisatsioon erapooletul alusel. Loomulikult hoolitseb *Unga Örnar* oma liikmete tervisliku kehalise kui ka moraalse kasvatuse eest.

ABF-i kõigi organisatsioonide liikmete koguarv ulatus 1937. a. impoosantse arvuni umbes 2.100.000. Igatahes kuuluvad paljud liikmed üheaegselt mitmesse organisatsiooni. Ometigi hõlmab ABF-i haridusvõrk võimsaid rahvakihte. ABF-i tööd Rootsi tööliikumises kultuuriliseks eduks üldse võidakse alles siis õieti hinnata, kui meenutatakse, et maa kogu rahvaarv on vaid 6,2 miljonit hinge.

Sotsiaaldemokraatlikud ajalehed, nende majanduslik alus ja õiguslikud vormid

Sotsiaaldemokraatlike päevalehtede eelkäijaks oli *Folkviljan* (Rahvatahe). Ta ilmus ebaperioodiliselt ajavahemikul 1881. a. novembrist kuni 1882. a. juulini. Kokku anti välja 26 lehe numbrit. Aineliste vahendite ja kvalifitseeritud kaastöölise puudusel pidi *Folkviljan* seisma jääma.

Sotsiaaldemokraatlikkude ajalehtede arv on tõusnud käsikäes töölisiikumisega. Väärrib seejuures esile tõsta, et mõned kodanlikud ajalehed on läinud üle sotsiaaldemokraatliku partei kätte.

1938. a. ilmus Rootsis 31 sotsiaaldemokraatlikku ajalehte: 13 iga päev, 12 kuus korda nädalas, 5 kolm korda nädalas, 1 neli korda nädalas. Kõige enam on levinud *Social-Demokraten*, mis asutati 1885. a. Stokholmis. Selle tiraaž äripäeviti on 52.000 eksemplari, pühapäeviti 70.000—72.000 eks. Teisel kohal seisab *Arbetet* (asut. 1887. a., ilmub Malmös) tiraažiga 32.000 eks. Siis tuleb *Ny Tid* (asut. 1892. a., ilmub Göteborgis), mille tiraaž ulatub 30.000 eks. Neile järgnevad võrdlemisi suurte tiraažidega ajalehed: *Östergötlands Folkbladet* Norrköpingis, *Dala-Demokraten* Falunis, *Arbetarbladet* Gävles ja *Skånska Social-Demokraten* Hälsingborgis.

Social-Demokraten, *Ny Tid*, *Arbetet*, *Ostgotu* (Linköpingis), *Örebro-Kuriren* (Örebros), *Östergötlands Folkbladet* ja *Skånska Social-Demokraten* ilmuvad mitu korda päevas. Pääle selle on neil kord nädalas kultuurpoliitiline kaasanne. Ajalehtede suurus algab 8 leheküljest vähemate lehtede juures, kuni 20 ja enam leheküljeni suuremate juures. *Social-Demokraten* näiteks ületab 20 lehekülge. Kõik ajalehed on varustatud rikkalikult illustratsioonidega. Kõigi ajalehtede päevane tiraaž kokku tõuseb 350.000 eksemplarile.

Ajalehtede tulu kuulutustest, tellimistest ja trükitöödest oli 1937. a. 12 miljonit krooni. Kuulutused andsid keskmiselt, kõigile ajalehtedele arvestades, üle 50% sissetulekut. Üksikute ajalehtede puhul varieerub see väga kõvasti, umbes 40—70%-ni. *Social-Demokraten*'il oli ta 41% sissetulekust, 2.328.249 krooni kogusissetuleku juures. *Arbetet*'il 51% — 1.160.174 krooni juures. Sama erinevad on sissetulekud tellimistest. Protsentuaalselt tulu trükitöödest on enamikus väga väike. Päämiselt on need väiksemad lehed, kes saavad trükitöödest protsentuaalselt võrdlemisi suure sissetuleku. Suured päevalehed tulevad sellel alal väga vähe arvesse.

Nagu toodud arvudest nähtub, on sissetulekud kuulutustest ja tellimistest kaunis suured. Ent sissetulekud kuulutustest ei ulatu protsentuaalselt Rootsi kodanlikkude ajalehtede vastavate määradeni. See nähtus peaks meie arvates olema tingitud päämiselt sellest, et paljud erakapitaliga ettevõtted keelduvad kuulutamast sotsiaaldemokraatlikes lehtedes. Tõenäoliselt mängivad poliitilised motiivid sääljuures pääosa, kuigi need ringkonnad tavalliselt väidavad, et kuulutused töölislehtedes ei tasu ennast. Kuid see põhjendus on vaevalt paikapidav. Sest töölislehti loevad laiad rahvakihid, kellel on kindel sissetulek ja kes enamikus on majanduslikult kaunis hää järjel. Neile on väga sageli, kui mitte öelda, et enamikul juhtudel, töölislehed oma kuulutusteosaga informatsiooniallikaks ostude puhul. Lõppeks on kaupade üksikmüügil mass otsustav. Ja see mass loeb enamikus sotsiaaldemokraatlikke ajalehti.

Toogem mõningaid andmeid sotsiaaldemokraatlikkude ajalehtede kuulutusteosa ja teksti vahekorrasuhtes. *Social-Demokraten*'is võtsid kuulutused 1937. a. endi alla 30,6% lehe ruumist, *Arbetet*'is 28,6%. Kodanlikkudes lehtedes oli kuulutuste ja teksti suhe järgmine: *Dagens Nyheter*'is võtsid kuulutused endi alla 48,3% lehe ruumist; *Stockholms Tidningen*'is 40,1%, *Sydsvenska Dagbladet*'is 34,4%, *Aftonbladet*'is 25,2%.

1937. a. moodustasid töölisingkondade ajalehtede varad 9 miljonit krooni; võlad olid 6 miljonit krooni ja fondid 3 miljonit krooni.

Suurte lehtede tehniline varustus on täiesti rahuldav, võib-olla isegi hää. Selle vastu jätab aga vähemate oma enamikus veel küllaltki soovida. Kuid sellestki loodetakse juba kõige lähemal ajal üle saada. Üksikute eranditega asuvad ajalehed omades häädes majades, enamikus omadel kruntidel.

Kõigi töölislehtede juures kokku on — 1937. a. andmeil — ametis 1120 isikut; sellest 215 toimetust, 225 talitustes ja 670 trükikodades. Sellele lisaks muidugi veel sajad kaastöölised.

Honorari ja palka maksid ajalehed 1937. a. 4,9 miljonit krooni. Keskmise summa isiku kohta on toimetustes 5.600 krooni; talitustes 4000 krooni ja trükikodades 4.200 krooni.

Välja arvatud üksikud erandid, on ajalehepersonaali töötingimused korraldatud kollektiivlepingutega.

Juriidiliselt on sotsiaaldemokraatlikest ajalehekäitistest 19 aktsiaseltsid, 1 trükikoja- ja 12 ajaleheühistus ja üks kooperatiiv. Aktsia või osatähe hind on 5 kuni 100 krooni. Aktsiakapitali suurus on väga mitmesugune. *Social-Demokraten*'il on ta 435.000 krooni ja seda võidakse vastavalt põhikirjale tõsta kuni 750.000 kroonini. Aktsiaid või osatähti võib omandada iga koondis või isik. Tegelikult aga on suurem enamik aktsiaid ametiühingute käes. Eriliste määrustega põhikirjades on aktsionäride hääleõigus tunduvalt piiratud ja ainult vähesel määral sõltuv aktsiate hulgast. Näiteks *Social-Demokraten*'i juures omab 1—10 aktsia omanik ühe hääle, 11—20 omanik 2 häält, iga järgmise 10 aktsia kohta ainult ühe hääle. Siiski ei saa üks aktsionär omada üle 10 hääle, kui suur ka ei oleks tema aktsiakapital.

Hääleõiguse piiramise teel hoitakse üksikute organisatsioonide või gruppide mõju aktsiaseltsi juhatuse koosseisule ja vastavalt lehe toimetusele demokraatliku õigluse raamides. Sel teel säilitatakse tasakaal aktsionäride mitmesuguste poliitiliste suundade vahel. Suuraktsionärid ei saa asuda domineerivale kohale, nagu see on kapitalistlikes aktsiaseltsides. Sellele lisaks on ka veel üks teine põhjus, miks erakapital hoidub eemale töölislehtede aktsiaseltsidest: kuni viimase ajani ei andnud nende seltside aktsiad mingit kasu. Tänu sellele erakapitali eemalhoidumisele pole kannatanud ka töölisajakirjanduse põhimõtted.

Sotsiaaldemokraatlikkude ajalehtede seesmine korrastus ja teadeteteenistus.

Lehe poliitiline ja organisatsiooniline juhtimine on päätoimetaja käes. Tema kompetentsi kuulub lehe kõigi tähtsate küsimuste otsustamine.

Päätoimetaja valib aktsiaseltsi juhatuse, kellel peab olema selleks aga siiski sotsiaaldemokraatliku partei juhatuse nõusolek. Aktsiaseltsi juhatuse valib päätoimetaja ettepanekul, mis tavaliselt alati aktsepteeritakse, lehe muud alalised kaastöölised ja toimetuse liikmed. Araolekul asendab päätoimetajat nõnda-nimetatud teine toimetaja.

Väga tähtsat osa lehe organisatsioonis etendab toimetuse sekretär. Tema ülesanded on üsna mitmekesised laadi: ta juhib lehe kirjalikku ja isiklikku läbikäimist kaastööliste ja publikuga; ta on päätoimetaja kõrval lehe esimene organisatsioon; tema juurde tuleb kokku terve lehe materjal nii toimetusele kui ka kaastöölisele; ta klassifitseerib ning korraldab selle materjali, pöördudes tarbe korral vajalise nõuküsimisega päätoimetaja poole. Ka tuleb tal vahest asendada päätoimetajat või teist toimetajat.

Osakondade toimetajale on jäetud päätoimetaja poolt kaunis suur autonoomsus.

Enamikul juhtudel, eriti provintsis, on päätoimetaja ühtlasi ka vastutavaks toimetajaks. Seaduse järgi ta on vastutav igal juhul, vaatamata sellele, kas artikli autori nimi on teada või mitte. Tegelikult tuleb Rootsis ajalehetelilised väga harva ette, sest trükivabadus on seaduse poolt täiesti garanteeritud.

Tähtis koht ajalehe juures on ka ärijuhil. Viimaseil aastail on hakanud omandama järjest enam tähtsust ka kuulutuste osakonna juhataja. Tavaliselt on lehe poliitiline ja majanduslik juhtimine kahe eri isiku kätes. Kuid on ka erandeid, kus ettevõtte kahe pääharu juhtimine on koondatud ühe isiku kätte.

Sotsiaaldemokraatlike päevalehtede teadeteallikaiks on: *Tidningarnas Telegrambyrå A/B* (Ajalehtede Telegrammibüroo A/S), teated sotsiaaldemokraatlike ajalehe-ettevõtete korrespondentide ühisorganisatsioonilt, sotsiaaldemokraatliku parteijuhatus informatsiooniosakonna teated, mõningad alalised korrespondendid, juhuslikud kaastöölised.

Tidningarnas Telegrambyrå, lühenduses T. T., on Rootsi ajakirjanduse teadetekeskuseks. Siin on esindatud kõik tähtsamad ajalehed, vaatamata parteile või suunale. Ta on ühenduses mitmesuguste maade suurte teadeteagentuuridega. Suurtes poliitilistes tsentrumis on tal omad kaastöölised. T. T. pole siiski poolametlik agentuur nagu Reuter või Havas, sellist pole Rootsis üldse olemas. T. T. on sõltumatu organisatsioon. Teda kasutavad küll ka ametiasutised oma teadete levitamiseks. Kõigi parteide ja suunitluste esindamine garanteerib organisatsioonile lojaalse ning erapooletu teadete levituse.

Kuivõrra aga ajaleht võib usaldada T. T. välismaisi teateid, see on iseasi. Sageli kannavad nad seepärast ühtlasi ka vastava välismaise agentuuri nime. Lehe välisosakonna toimetajal tuleb neid sageli redigeerida või kommenteerida, eriti kui on tegemist teadetega diktatuurseilt maalt, kus on sageli võltsimise tendentsi. Töörohku tõttu ei suuda lehe välisosakond kahjuks neid teateid siiski alati küllaldaselt kontrollida.

Kuna T. T. on päämiseks teadeteallikaks, siis osutub töölislehtede välismaise täiendava informatsiooniga varustamine kaunis tähtsaks ülesandeks. Sellel alal on kodanlikud lehed töölislehtedest ees, erandiks on ehk *Social-Demokraten*, mille teadeteosa seisab täiesti rahuldaval või isegi häält tasemel.

Parteilehtede ühisorganisatsioonil on oma alaline väliskirjasaatja Genfis. Pääle selle on mõningail ajalehtedel kollektiivne korrespondent Londonis.

Ajast-aega, ebaperioodiliselt saadab parteijuhatus informatsiooniosakond artikleid sotsiaaldemokraatlike ajakirjandusele. Ent neil on teadetevarustuse mõttes töölislehtedele kaunis väike tähtsus.

Pääle mainitud kahe korrespondendi Londonis ja Genfis, kes varustavad teadetega peagu kogu sotsiaaldemokraatlikku töölikirjandust, on vaid *Social-Demokraten*'il omad kirjasaatjad mitmeis Euroopa päälinnades ja Ameerika Ühendriiges. Tähtsate poliitiliste sündmuste puhul saadab *Social-Demokraten* erikirjasaatjad kohale. Juhulisi kaastöölisi on *Social-Demokraten*'il enamikus maailma maades, nende hulgas leidub sageli euroopaliku kuulsusega nimesid.

Lõppeks tuleb veel mainida, et lehtede toimetajad ja parteijuhatus informatsiooni-osakonna esindajad teevad aeg-ajalt välismaareise ja kirjeldavad oma muljeid töölislehtedes.

Nagu iga üksiku sotsiaaldemokraatliku lehe organisatsioon ja juhtimine omab individuaalseid jooni, samuti kannab ka lehtede teadetevarustus individuaalset iseloomu. Üldiselt on sotsiaaldemokraatlikud päevalehed peatselt saamas moodsaiks teadeteorganeiks.

Sotsiaaldemokraatlike päevalehtede suund ja tase

Erinedes paljudest kodanlikest lehtedest, mis on kas puhtärilised ettevõtted ja muudavad oma suunda tuule järgi või „parteituse“ ja „erapooletuse“ katte all esindavad teatavate erakapitali ringkondade huvisid, on sotsiaaldemokraatlikud ajalehed parteihäälekandjad. Nende parteipoliitiline iseloom

on kindlaks määratud partei põhikirjas. Säl öeldakse selgesti, et parteihäälekandjat võidakse asutada ainult parteijuhatus nõusolekul. Parteihäälekandjaks on ta ainult niikaua ja partei toetusele võib ta ainult niikaua pretendeerida, kuni ta omab parteijuhatus ja partei usalduse. Parteijuhatus kui ka teiste parteiinstantside ettepanekul võib parteikongress võtta lehelt õiguse esineda partei häälekandjana. Selleks tähtsaks otsuseks on vajaline kolmveerandiline kvalifitseeritud häälteenamus. Päätoimetaja valimisel on ajaleheühing kohustatud esitama parteijuhatusle kandidaatide nimestiku ja arvestama selle seisukohta. Igatahes ei tule tegelikult selles küsimuses ette arvamuste vastuolusid.

Parteiorganitena on sotsiaaldemokraatlikud ajalehed kohustatud endid suunama parteiprogrammi põhimõtete järgi. Nad peavad teatama kõrgemate parteiinstantside, s. t. kongressi ja parteijuhatus otsuseid. See kohustus ei keela siiski lehtedel avaldamast arvamusi, mis kalduvad kõrvale ametlikust partei-suunast. Vaidluse-vabadus on avaral määral lubatud. Muidugi ei tohi ta ületada parteidistsipliini.

Sotsiaaldemokraatliku töölisajakirjanduse tendentsi määrab niisiis parteiprogramm kui ka parteijuhatus poliitika. Parteiprogrammi suunajaiks on omakorda rahvusvaheliste sotsialistlike organite põhimõtted. Väga iseloomustavad selles suhtes on parteiesimehe Per Albin Hansson'i sõnad kõnes „Meie tee võidule“ 3. novembril 1934, Stokholmi Sotsiaaldemokraatliku Ühingu 50 a. juubeli puhul.

„Meie liikumine pole mitte üksnes natsionaalne, vaid ka internatsionaalne; Rootsi ja põhjamaade sotsiaaldemokraatia moodustavad ühe osa maailma-hõlmavast liikumisest, mida kannab ühine idee, sotsialism, ja mis püüdleb ühise eesmärgina ülemaailmse demokraatia teostamist. Rootsi sotsiaaldemokraatlik tööliikumine kuulutab oma ühinemist teiste maade sotsiaaldemokraatiaga. Meie peame seda auks, et võime anda sellele tunnistusele elava sisu; meie jälgime suurima huviga sündmusi väljaspool meie maad; koos teiste maade sotsiaaldemokraatiaga rõõmustame meie tema edu puhul ja kannatame koos nendega, kui neid külastab ebaõnnestumine“. — „*Vår Våg till seger.*“

Rootsi sotsiaaldemokraatlik tööliikumine käib vaba veendumuse, mitte vägivalda teed. See on vabatahtliku organiseerumise ja mitte ülalt jagatud dekreetidele tumma alistumise tee. See on parlamentarismi ja demokraatliku rahvaesinduse teel, sotsiaalsete ja poliitiliste reformide ja mitte revolutsiooniliste eksperimentide tee. Lühidalt Rootsi sotsiaaldemokraatia poliitika on demokraatliku sotsialismi poliitika.

Sotsiaaldemokraatlikud päevalehed on tööliiskonna poliitilise kasvatus ja organiseerimise instrumentideks, tööliisklassi huvide kaitsjaks. Oma truudust demokraatia, internatsionalismi ning inimsuse ideedele tõendavad sotsiaaldemokraatlikud lehed väljapaistvalt muuseas oma väsimatu võitlusega fašismi ja natsionaalsotsialismi barbaarsuse vastu. Nende selgitustöö sellel tähtsal alal tõendab, et nad seisavad ajaloolise ülesande kõrgusel.

Tahaksime veel rõhutada sotsiaaldemokraatlikkude lehtede sallivust ja moraalselt puhtust. Mitte ainult tööliikumise pooldajad, vaid ka iga kodanlik publitsist võib saada sõna sotsiaaldemokraatlikus lehes, kui ta tahab kaitsta mõnda ausat asja. Rootsi töölisajakirjanduse ajaloos pole teada ühtki juhust, kus mõni ajaleht oma ülesande jälgimisel oleks lasknud ennast mõjutada materiaalsest või muist isikiikest kasudest.

Poliitiliste ja kultuuriliste organitena seisavad sotsiaaldemokraatlikud päevalehed täiesti rahuldaval, isegi hääle tasemel. Suured lehed nagu *Social-Demokraten*, *Ny Tid*, *Arbetet* jne. võivad moodsate Euroopa päevalehtedena

rahuldada ka kõrgema haridusega lugejate nõudeid. Enamiku ajalehtede sisu on mitmekesine ning laialdane. Ta haarab järgmisi alasid: poliitika, milles juhtkiri on obligatoorne, majanduslikud küsimused, kriitiline ajakirjanduse ülevaade, sise- ja välismaised teated, parlamendireferaadid, kohalikud teated, kultuuripoliitika, kirjanduskriitika, teatri- ja muusikarensensioonid, sporditeated jne.

Suured sotsiaaldemokraatlikud päevalehed,
parteiühid ja ministrid ajakirjanikkudena

Nii oma poliitiliselt mõjuvalt kui ka oma moodsalt välimusest ja tiraaži suuruselt seisavad esireas *Social-Demokraten*, *Arbetet* ja *Ny Tid*. Neid ajalehti võib vaadelda kui sotsiaaldemokraatliku valitsuse või üksikute sotsiaaldemokraatlike ministrite poolametlike häälkandjaid. Partei pääleheks on *Social-Demokraten*, mille hää kuulsus on tuntud ka välismaal. *Social-Demokraten* on Rootsi vanim sotsiaaldemokraatlik päevaleht. Tema esimene number ilmus 25. septembril 1885. Initsiatiiv selleks ettevõtteks lähtus Rootsi sotsiaaldemokraatliku liikumise rajajalt, väljapaistvalt agitaatorilt August Palm'ilt. Lehe põhikapital oli, loe ja kirjuta, 108 krooni. Algul ilmus ajaleht kord nädalas. Alles kahe aasta pärast, nimelt 1. jaanuaril 1887 hakati teda kaks korda nädalas välja andma. Mõõdukas jällegi kolm aastat, kuni leht võidi muuta päevaleheks. Tollal, 1890. a., oli Rootsi pealinnas 246.000 elanikku. Stockholm ja Göteborg (104.000 elanikuga) olid tollal maa ainsad nõndanimetatud suurlinnad. Tööliikumine oli oma arengu esimeses staadiumis. Pole ime, et töölislehel tuli pidada rasket võitlust.

1888. a. hakkas Hjalmar Branting juhtima *Social-Demokraten*'it, pärast seda kui ta oli olnud lehe alaliseks kaastööliseks. Lehe toleaege olukorra kohta kirjutab Z. Höglund tema 50 aasta juubeliartiklis järgmist:

„Ruumid, trükikoda, majandus, kõik oli primitiivne. Esimesil aastail sai Branting palka 25 krooni nädalas. Hiljem tõsteti see 30 kroonile...“ Ja edasi: „Sellest ajast, Branting'i astumisest saadik toimetusse, oli Branting'i nimi varsti seotud *Social-Demokraten*'iga. Tema poliitilise ja ajakirjandusliku juhtimise all hakkas ajaleht aeglaselt, kuid kindlalt saavutama mõju ja levikut.“

Branting'i eluloos kirjutab Z. Höglund: „*Social-Demokraten* sai toimetaja, kes andis lehele selge sotsialistliku värvi ja poliitilise joone, kui ka isikliku kaalu, mis pidi kõikjal äratama tähelepanu“. Samal ajal oli tegemist veelgi suurema missiooniga: „Partei oli saanud juhi, kes oli täiesti kasvanud Rootsi tööliiklasi sotsialistliku kasvatus ja vabadusvõitluse raskeiks ning vastutusriikkaiks ülesandeiks.“

Rootsi tööliikumise juht oli esmajärguline publitsist ning ajakirjanik. Branting juhtis lehte üle veerandsaja aasta. Tema juhtimise all on *Social-Demokraten* saanud Rootsi mõjuvõimsamaks poliitiliseks leheks.

H. Branting'i järeltulijad *Social-Demokraten*'i juures, kes on kõik vilunud ajakirjanikud ja nimekad poliitikamehed, jätkasid taktikindlalt lehe hääd traditsiooni ja pidasid sammu ajanõuetega. Kahe viimase aastakümne kestel on pidanud päätoimetaja ametit: Per Albin Hansson, 1932. a. saadik lühikese vaheajaga pääminister, kelle valitsemise all Rootsi demokraatia on teostanud kuulsusriikka rea suuri reforme; Gustav Möller, parteijuhatause pääsekretär ja kauaaegne sotsiaalminister, kelle juhtimise all viidi läbi suur tööhankimisprogramm ja sotsiaalpoliitiline seaduseandlus viimase kuue aasta jooksul; Arthur Engberg, haridusminister 1932. a. saadik; Fredrik Ström, tuntud kirjanik ja kommunaalpolitik.

1936. a. saadik juhib *Social-Demokraten*'it Zeth Höglund. Teda hinnatakse mitte üksnes tööliikumise ridades, vaid ka asjaomastes kodanlikes ringkonnas kui väljapaistvat publitsisti. Tegelikult on Z. Höglund võrdsest meister kirjas ja sõnas. Ta omab laialdase ajaloolise, poliitilise ja sotsioloogilise hariduse. Tal on pikad poliitilised kogemused ja ta tunneb hästi rahvusvahelist poliitikat. Höglund on andnud välja palju raamatuid, mis moodustavad väga tähtsa rikastuse sotsialistlikule kirjandusele. Eriti tuleks esile tõsta tema juba mainitud Branting'i elulugu, mida võib lugeda püsiva väärtusega teoseks Rootsi sotsialismi üle.

Social-Demokraten'i poliitikat aastakümnete kestel formuleerib kõige paremini lehe 50 aasta juubeli puhul 1936 tema tookordne päätoimetaja Fredrik Ström. See kõlab kokkuvõttes umbes järgmiselt:

Juhina ning kasvatajana esindas leht süstemaatiliselt demokraatlikku vabadusepõhimõtet. Rahvavabadus, rahvavõim, vaimne vabadus olid demokraatia ideaalid, mille eest *Social-Demokraten* võitles algusest peale. Tema teiseks põhimõtteks oli mõjuda solidaarsuse kuulutajana kõigi töötavate rahvakihtide keskel, tööliste ja talupoegade vahel. Lõppeks kolmas põhimõte, mis oli *Social-Demokraten*'ile ühtlasi juhtlauseks, oli sotsialism, s. t. suurte ühiskonnaklasside majanduslik vabastamine, kapitalismi likvideerimine ja plaani-pärase ühiskonnakorra ülesehitamine anarhia asemele. Mõistlikkus meeletuse asemele, koostöötamine killunemise asemele, ühisvara eraomanduse asemele, riiklik abi ahnitsuse asemele ja inimsus barbarimoraali asemele paigutada.

Järjekindel võitlus nende ideede eest ja tema sisukus õigustavad *Social-Demokraten*'it pretensioonile kuuluda parimate Euroopa sotsialistlike ajalehtede hulka.

Teisel kohal leviku järgi seisab *Arbetet*. See leht ilmub linnas, kus on toimunud Rootsi sotsialismi eriti mälestusväärsed sündmused. Malmös nimelt pidas 1881. aasta augustis rätsep August Palm esimese sotsialistliku ettekande Rootsis teemal: „Mida tahavad sotsiaaldemokraadid?“ See oli sissejuhatuseks Rootsi sotsialistlikule tööliikumisele. Siin mõjus Rootsi tööliikumise esimesel raskel perioodil Axel Danielson, väljapaistev intellekt, mees revolutsioonilise kui ka kunstniku temperamendiga, kes Lõuna-Rootsis oli sama populaarne kui Hjalmar Branting tervel maal üldse. Tähtsana, võib-olla kõige tähtsamana tööliikumise teerajajana Malmös võtab ta algusest peale oma ülesandeks anda välja ajalehte. Selle sihiga peab ta muuseas propagandakõne teemale „Ajakirjandus ja tööliikond“. Tema üleskutse ei jäänud hüüdjaks hääleks kõrves. Vähesed kohalikud tööliühingud otsustasid järgida Danielson'i üleskutsele ja asutada ajaleht. Mitte huvituseta pole järgmine üksikasjajalehe asutamise päevilt. Kui kõik ettevalmistused olid juba valmis, kerkis üles ootamatu raskus. Ükski trükikoda Malmös ei tahtnud trükkida sotsialistlikku ajalehte; seepärast tuli sõita Kopenhaagenisse ja lasta *Arbetet* trükkida säääl. See boikott iseloomustab drastilist Malmö toleaeagse kodanluse mentaliteeti. See, tänapäeva mõistes, väikelinn omas ainult 45.000 elanikku ja oli teravaist sotsiaalseist vastuoludest läbi imbutud: ühel pool elasid halvasti makstud sadama-, tekstiilitöölised, õppimatud töölised kui ka käsitöölised viletsat elu; teisel pool mängisid väikesed jõukad töösturite, kaupmeeste ja sõjaväelaste grupid domineerivat osa seltskonnas. Töölisele vaadati ülalt alla.

6. augustil 1887 võis viimaks ilmuda *Arbetet*'i esimene number. Ta oli väga tagasihoidlik, sisaldas kõigest neli lehekülge. Mitmed aastad võidi lehte, peamiselt materiaalsete vahendite puudusel, ainult kord nädalas välja anda. 8. aprillil 1890 muudeti *Arbetet* päevaleheks. Axel Danielson'i juhtimisel omandas leht järjest enam lugupidamist ning poliitilist tähtsust. Oma leegit-

seva publitsistliku tegevuse pärast pidi Danielson kandma karistusi, kokku istus ta 22 kuud vanglas. Järsk surm röövis *Arbetet*'ilt tema väljapaistva toimetaja ja Rootsi töölisliikumiselt tema parima juhi. Axel Danielson suri 30. detsembril 1899 36 aasta vanuses.

Tuntud poliitikameestest ja publitsistidest, kes on olnud *Arbetet*'i toimetuse liikmeiks või kaastööliseks, oleks nimetada: sotsiaalminister Möller, poliitiline kaastööline 1907. a. Haridusminister Arthur Engberg, kes 1918—1924. a. oli lehe päätoimetaja; pääminister Per Albin Hansson, kes oli juhuliseks kaastööliseks; tuntud kirjanik Fabian Månsson; toimetaja Fredrik Ström; ametiühingute juht ja postivalitsuse päädirektor Andre Örne; sotsiaalameti päädirektor ja Rootsi ametiühingute-liikumise ajaloolane dr. Siegfried Hansson; illikooli kantsler prof. Öste Unden ja kunagine kohtuminister K. Schlyter.

1924. a. saadik toimetab *Arbetet*'it Allan Vougt, sihiteadlik poliitik, kellel on põhjalik poliitiline haridus ja kes on väljapaistev ajakirjanik. Tema all on leht saavutanud palju mõju ja oma lugejateringkonda väga avardanud. Täna on *Arbetet* tähtis ning huvitav leht, kelle seisukohavõtte aktuaalses poliitikas jälgitakse suure tähelepanuga.

Ny Tid, mis tiraažilt asub kolmandal kohal, ilmub maa teise suurusega linnas, Rootsi Hamburgis, Göteborgis. Leht asutati 1892. a. märtsis. See on peamiselt Fredrik Sterky töö, kes on üks tähtsaid töölisliikumise pioneere, kelle nimi on eriti seotud Rootsi ametiühingute arenguga. Ta oli nimelt üks Ametiühingute Liidu asutajaid ja selle esimene esimees. Sterky juhtis *Ny Tid*'i umbes kuus aastat. Seitse aastat ilmus *Ny Tid* nädalalehena. 1899. a. muudeti ta päevaleheks. Arvestades Göteborgi tähtsust Rootsi majanduselus, pani sotsiaaldemokraatlik töölispartei suurimat rõhku sellele, et omada selles linnas hääd poliitilist lehte. See püüdlus on kroonitud täie eduga. *Ny Tid* on moodne päevaleht sõna tõelises mõttes. Tema mõju avalikkusele ja Rootsi poliitikale üldiselt on kaunis tugev. See asjaolu väärrib seda enam esiletõstmist, et Göteborgis ilmuvad mitmed kodanlikud konkurentslehed, nende hulgas tähelepanuväärne, vasakliberaalne *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*. *Ny Tid*'i, täpsamalt, lehe päätoimetaja artikleid tsiteerib ning kommenteerib kõigi suundade ajakirjandus.

Lehe päätoimetajaks on 1933. a. saadik Rickard Lindström, üks andekamaid ajakirjanikke sotsiaaldemokraatlikus parteis ja kaugelenägev reaalpoliitik, keda hinnatakse väga mitte üksnes oma parteis, vaid ka kodanlikes ringkonnas. Tema sulest on pärit mitmed väärtuslikud poliitilised kirjutised, muuseas üks hästi orienteeriv raamat Rootsi riigipäeva üle. R. Lindström elas mõned aastad Inglismaal ja õppis tundma Inglise demokraatia asutisi kohapääl. Ta on külastanud pääle selle teisi Euroopa maid ja on nõnda tuttav rahvusvahelise poliitika probleemidega mitte üksnes raamatute kaudu, vaid omade tähelepanekute ning praktika teel.

Ka *Ny Tid*'i kaastööliseks on tuntud poliitikamehi. Teatud aega 1916. a. juhtis lehte välisminister Rickard Sandler. 1926—1932. a. oli pääminister Per Albin Hansson *Ny Tid*'i poliitiliseks kaastööliseks.

Parteiajakirjanduse kontrollorganid. Majanduslik kesk-organisatsioon

Parteihäälekandjaina alluvad sotsiaaldemokraatlikud ajalehed parteijuhatus poliitilisele ja majanduslikule kontrollile. Esimest, parteijuhatus hääkskiitmise nõuet päätoimetaja valimisel juba mainisime. Tahame nüüd veel käsitleda vaid parteijuhatus mõjuvõimu ajalehe-ettevõtete majandusliku ala suhtes. Partei põhikirjas on see täpsalt fikseeritud.

Parteiorganisatsioonil tuleb ajalehe väljaandmiseks nõutada parteijuhatus nõusolek. Teisiti rajatud ajalehti ei tohi parteiorganisatsioonid materiaalselt toetada ilma parteijuhatus nõusolekuta.

Kõik ajalehed peavad esitama iga aasta parteijuhatusle revisjoniprotokoll kirja. Parteijuhatusel on õigus oma esindaja kaudu kontrollida lehe majanduslikku tegevust ja võtta osa lehe aktsiaseltsi koosolekuist. Ettevõtet võib laiendada ainult parteijuhatus nõusolekul.

Parteihäälekandjate majandusliku toetuse otstarbeks on parteijuhatus kasutada ajalehefond. Fondi maksab iga liige 10 ööri aastas ja iga ajaleht 10% oma puhastulust.

Häälekandjad võivad saada parteilt toetust laenu näol, milleks tuleb esitada parteijuhatusle soovivaldus koos lehe majandusliku olukorra täpsa kirjeldusega.

Mõõduandvad parteiringkonnad on alati püüdnud korraldada ajalehe-ettevõtete ärrilist asjaajamist ratsionaalsete põhimõtete järgi ja lehti endid kehas-tada moodsate häälekandjana. Selle eesmärgiga asutati 1908. aastal majandus-lik kesk-organisatsioon *Arbetartidningarnas Samorganisation* (Töölisajalehtede Liit). 1915. a. reorganiseeriti see aktsiaseltsiks. Aktsiakapitali ülemmääraks fikseeriti 150.000 krooni; iga aktsia maksis 100 krooni.

Liidu ülesandeks oli koostöö sotsiaaldemokraatlike ajalehtede ja ühistege-likkude trükikodade vahel. Liidu liikmeiks võivad olla: trükikoja- ja ajalehe-ühingud ja trükikoja-aktsiaseltsid, mis annavad välja sotsiaaldemokraatlikke töölislehti; samuti ka majanduslikult sõltumatud sotsiaaldemokraatlikud ja ühistegelikud ajalehed ja trükikodad. Liidu asjaajamiskuludeks maksid algul ajalehed, mis ilmusid vähemalt kaks korda nädalas, 5 krooni iga 1000 tiraaži-eksemplarilt; teised ajalehed 1 krooni iga 1000-lt. Need määrused kehtisid kuni 1915. a. Liidu aktsiaseltsiks ümberkorraldamisel otsustati arvestada liikme-maksu tarvitatud paberi kaalu järgi. Sellest saadik on maksu suurus 30 ööri paberi tonnilt.

Liidu ülesanded olid järgmised: liikmete varustamine paberi ja trüki-materjaliga, kuulutustevahendus, teadeteameti korraldamine parteiajakirjan-duse jaoks. Välja arvatud kuulutustevahendus, millest varsti loobuti, kujunes Liidu tegevus kaunis aktiivseks. Eriti keskendas ta enda kätte paberi sisse-ostu ajalehtede jaoks. Liidu teiseks tähtsaks tegevuseks oli ajalehtede toeta-mine, kes olid sattunud majanduslikesse raskusisse. Tema muudest ülesanne-dest oleks mainida: teadete hankimine ajalehtedele; väliskirjasaatja ülalpida-mine, millest juba oli juttu eespool; õppestipendiumide jagamine parteiaja-kirjanikele.

Et seista ajanõuete kõrgusel ja võistelda kodanliku ajakirjandusega, vajas töölisajakirjandus enese moderniseerimiseks võimsamat majanduslikku organisatsiooni. 1937. a. veebruaris asutati *Arbetarepressens Förlagsaktien-bolaget* (Töölisajakirjanduse Kirjastusaktsiaselts), millega algab uus tähtis faas Rootsi sotsiaaldemokraatlike päevalehtede ajaloos.

Ametiühingute Liit, kes on tuntud majanduslikult jõuka asutisena Rootsis, otsustas võtta sotsiaaldemokraatliku ajakirjanduse finantseerimise laial alusel endale. Sellega oli võimaldatud Töölisajakirjanduse Kirjastusühingu asutamine.

Ühingu aktsiakapital on 1 miljon krooni; aktsia maksab 100 krooni; aktsiate enamiku omab Ametiühingute Liit.

Ühingu juhatus koosneb seitsmest liikmest, sellest on neli Ametiühingute Liidust ja kolm sotsiaaldemokraatliku partei eestseisusest. Juhatuses esimeheks on Ametiühingute Liidu esindaja, nimelt selle pressiseff, millises ametis praegu on kirjanik Ragnar Casparsson. Ametiühingute Liidu esindajad Töölisajakir-

anduse Kirjastusühingus on ühtlasi ka tuntud sotsiaaldemokraatlikud poliitika-
mehed. Seepärast võib Ühingu juhtimises vaevalt ette tulla tõsist mõtete lahku-
minekut partei ja Ametiühingute Liidu esindajate vahel.

Töölisajalehtede Kirjastusühing finantseerib ajalehti laenu näol, mil-
lelt ta võtab umbes 3%, mis on kergem ning õiglasem kui protsent, mida lehed
seni pidid maksma erapankadele. Sest Ametiühingute Liidu puhul on tegemist
solidaarse aktsiooniga. Kasupüüdlused on täiesti välja lülitatud.

Algusest pääle on Töölisajakirjanduse Kirjastusühing osutanud intensiiv-
set tegevust. Oma olemasolu esimese 1½ aasta jooksul on ta andnud ajalehte-
dele umbes 5 miljonit krooni laenu. Selle suurejoonelise töö kaudu võimaldati
töölislehtedel trükkikodade tehnilist varustust suurel määral laiendada vastavalt
moodsaile nõudetele, endale kinnisvarasid, nimelt toimetusehooneid muretseda
ja üldse kättist täiendada.

Demokraatliku tööliikumise ajakirja d.
Kultuuriliste organisatsioonide ja sotsi-
aalsete asutiste publikatsioonid

Päevalehtede kõrval ilmub suur arv demokraatliku tööliikumise aja-
kirju. Räägime siin ainult neist häälekandjast, mis ilmuvad kord nädalas või
vähem kui kord nädalas. Nad käsitlevad kas tööliikumise spetsiaalseid üles-
andeid või kutseküsimusi, vabahariduse kultuuriprobleeme või lõppeks ka sotsi-
aalse ja majandusliku arengu alasid.

Parteihäälekandjast tuleb kõigepeält nimetada ajakirja *Frihet* (Vaba-
dus), mida annab välja sotsiaaldemokraatlik noorteühing. *Frihet* ilmub kaks
korda kuus tiraažiga 40.000 eksemplari. Ta sisaldab vähemalt 20 lehekülge,
enamikus aga rohkem 24, 26 või isegi enam lehekülgi. *Frihet* on rikkalikult
illustreeritud ja tehniliselt hästi välja antud. Ajakirja ülesandeks on noorsoo-
sotsialistlik ja kultuuriline kasvatamine. Sellele vastavalt avaldab ta artikleid
sotsiaalsete, majanduslike ja poliitiliste küsimuste kohta kui ka ülevaateid
sise- ja rahvusvahelisest poliitikast. Palju tähelepanu pühendab ta noorsoo-
liikumise organisatsiooniküsimusile.

Sotsiaaldemokraatlik naisteühing annab välja illustreeritud ajakirja
Morgonbris (Hommikutuul). See käsitleb naisküsimusi sotsiaaldemokraatliku
töölispartei raamides. Muuseas toob ta kaunis sageli teateid rahvusvahelisest
poliitikast, mida käsitletakse demokraatia ning sotsialismi vaatekohast. *Mor-
gonbris* ilmub üks kord kuus, tiraažiga 25.000—30.000. Seda ajakirja võib lu-
geda huvitavate ning hästi väljaantute hulka. Ta on vanim Rootsi sotsiaal-
demokraatlik ajakiri, asutatud 1904. a.

Naise spetsiaalsete töö- ja elutingimuste käsitlemiseks annab Stockholm
ametiühingute keskorganisatsiooni naiste sektsioon välja propagandaajakirja
Arbetets Kvinnor (Töö Naised) kuus korda aastas.

Sotsiaaldemokraatliku partei-eestseisuse informatsiooni-osakond annab
välja ajakirja *SAP-Information* (Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei Informa-
tsioon). See ilmub kaks korda kuus, tuues ülevaateid ning artikleid partei
mitmesuguste tegevusalade kohta ning eriti sotsiaaldemokraatliku valitsuse
kohta. Erilist rõhku paneb see ajakiri ametliku ja poolametliku materjali
avaldamisele töölisvalitsuse poliitika ja seduseandluse kohta.

Tiden (Aeg) on sotsiaaldemokraatlik kuukiri, mida annab välja sama-
nimeline partei-kirjastus. Ajakiri käsitleb poliitika, majanduse, kirjanduse jne.
küsimusi. Ellu kutsutud 1909. a., mängis *Tiden* oma ajal tähtsat osa Rootsi
tööliikumise ideoloogias. *Tiden*'i kaastöölisi ja toimetajaid, kelle nimed on

tuntud ka välismaal, olgu mainitud: Hjalmar Branting, Per Albin Hansson, Gustav Möller, Ernst Vigfors ja Rickard Lindström. Juba mõnda aastat on ajakirja toimetjaks Al Vanner.

Suur levik Rootsis on ametiühingute ajakirjandusel. Peagu igal ametiühingul on oma häälekandja, mis ilmub korra või kaks kuus. Ametiühingute Liit ise annab välja korrespondentsi *Landsorganisationens Pressinformation*, mis on kasutada kogu sotsiaaldemokraatliku tööliikumise ajakirjandusele. Pääle selle annab Ametiühingute Liit välja nädalalehte *Fackföreningsrörelsen* (Ametiühingute Liikumine). See ilmub 6000-eksemplarilises tiraažis ja on määratud peamiselt tööliikumise tegelasile. Ta avaldab kriitilisi ülevaateid Rootsi ametiühingute liikumise aktuaalseist küsimustest, artikleid sotsiaalsest seadusandlusest, samuti majanduspoliitika ja rahvusvaheliste ametiühingute küsimustest. Viimaseil aastail käsitletakse ajakirjas järjest enam puhtpoliitilisi küsimusi. *Fackföreningsrörelsen* on rikkalikult illustreeritud.

Ametiühingud, kes on koondunud Ametiühingute Liitu, annavad välja 39 kutseajakirja. Eeldatakse, et iga ametiühingu liige loeb oma kutseajakirja, mille ta saab tasuta. Seetõttu ulatub mainitud ajakirjade kogutiraaž 855.000 eksemplarile. Siia juurde tuleb veel kümmekond ajakirja ametiühingult, mis asuvad väljaspool Ametiühingute Liitu. Nõnda võib arvestada kõigi ametiühingute häälekandjate kogutiraaži 1.000.000 eksemplarile.

Vastavalt ametiühingute ülesandeile tegeleb see ajakirjandus kutseküsimustega, nimelt tööaja, palga, kollektiivlepingute, sotsiaalseaduseandluse, majanduse jne. küsimustega. Siiski tuleb toonitada, et ta ei piirdu üksnes kutseküsimustega. See on maksev eriti nende ühingute ajakirjade kohta, mis kuuluvad Ametiühingute Liitu. Nad tegelevad ka kodu- ja välismaa tööliikumise aktuaalsete küsimustega, sise- ja välispoliitikaga, kui ka kultuuriprobleemidega. Kuna moodne ametiühingute liikumine on lähedalt seotud ühiskonna kogu sotsiaalse ning poliitilise arenguga, siis ei saa kutseajakirjandus mitte ignoreerida suuri poliitika-probleeme.

Tööliste hariduseliikumise raamides ilmuvad ajakirjad *Folklig Kultur* (Rahva Kultuur), *ABF-Tidning* (ABF-Ajaleht), *Studienkamraten* (Õpisõber) ja *Unga Örnar* (Noor Kotkas).

Folklig Kultur on tööliiskonna vabahariduse teaduslik häälekandja. Teda antakse välja ABF-i mõõduandval juhtimisel kuue haridusorganisatsiooni poolt, kes on koondunud „Koostöö Haridusliitu“. Ajakiri on pühendatud eeskätt humanitaarsele probleemidele, mis kuuluvad ABF-i programmi. Eriti käsitletakse ajakirjas vabahariduse- ja rahvaülikooli küsimusi. See sisukas 48-leheküljeline ajakiri ilmub 10 korda aastas 3000 eks. tiraažis. Ajakirja toimetab ABF-i haridustöö juht Gunnar Hirdman.

ABF-Tidning on informatsiooni-leht, mis annab teateid ABF-i jooksvate ülesannete ning tegevuse kohta. Ta ilmub kord kuus 5000 eks. tiraažis.

Studienkamraten ilmub kaks korda kuus 6500 eks. tiraažis. Oma kahekümneaastase kestuse jooksul on *Studienkamraten* osutanud end väljapaistvaks edasiharimise kultuuriajakirjaks. Tema kava hõlmab: sotsiaalseid ja poliitilisi rahvaliikumisi, kultuuripoliitikat, kirjandusekriitikat, teatrit, muusikat jne. Kõiki neid alasid käsitletakse üldarusaadavais õpetlikes kirjutisid. Ajakirja kaastöölisiks on paljud tuntud Rootsi kultuuritegelased; tema toimetajaks on tööliikumise arhiivi arhivaar Ivar Dahlberg.

Unga Örnar, samanimelise ühingu häälekandja, ilmub kord kuus tiraažiga 9000 eks.

Nädalalehte *Vi* (Meie), varem *Konsumentbladet* (Tarbijaleht) ja kahe nädala-lehte *Kooperatören* (Ühistegelane) annab välja *Kooperativa Förbundet*

(Ühistegelik Liit). See Liit, millel on 605.000 liiget, s. t. umbes üks kolmandik Rootsi elanikkonnast, perekonnaliikmed kaasa arvates, seisab valjult poliitilise ja usulise erapooletuse alusel. Ent poliitiline erapooletus ei tähenda ideelagedust. Ühistulise liikumise juhina esindab *Kooperativa Förbundet* sotsiaalse ja majandusliku õigluse suurt ideed. Sellest lähtekohast toimetatakse Liidu ajakirju. Nende suuna suhtes on demokraatia põhimõtte mõõduandev. Seega kuuluvad nad demokraatliku rahvalikumise ajakirjanduse hulka.

Vi on populaarne, rikkalikult illustreeritud ning hästi väljaantud ajakiri, mis on võrdselt pühendatud ühistulisele liikumisele kui ka üldisile kultuuriküsimusile ja ilukirjandusele. Ta ilmub, 1937. a. andmeil, 530.000 eks. tiraažis. Ta on kõige levinenum Skandinaavia perioodilistest publikatsioonidest.

Ajakirja saavad *Kooperativa Förbundet*'i liikmed väga odava tellimishinnaga 1 kroon aastas.

Kooperatören on Ühistegelise Liidu teaduslik organ. Ta käsitleb süvenevalt ühistegevuse ja majanduspoliitika probleeme. Ajakiri annab avaralt ruumi rahvusvahelise ühistegevusliikumise ja välismaa majandusliku arengu küsimusile. Kahtlemata kuulub *Kooperatören* Rootsi parimate majandusajakirjade hulka. Ta ilmub Thorsten Odhe toimetusel 6.100 eks. tiraažis.

Sotsiaaldemokraatliku töölislikumise ja tema ajakirjanduse mõju

Sotsiaaldemokraatliku ajakirjanduse ajalugu on ühtlasi ka demokraatliku töölislikumise ajalugu. Mõlemal on tulnud läbi teha mitmesugused faasid. Ametivõimude ja seaduste umbusaldus, töötavate rahvakihtide ükskõiksus, materiaalsete vahendite ja juhtivate jõudude puudus on olnud mõlemaile barrikaadideks teel. Kuid majandusliku ja sotsiaalse arengu tungivad nõuded osutusid kõvemaiks kui iganenud traditsioonid. Sotsiaaldemokraatia sihiteadvus, idealism ja ohvrimeelsus võimaldasid luua ja kindlustada moodsa töölislikumise.

Sotsiaaldemokraatliku partei poliitilisest mõjust rahvale annavad väga tabava ülevaate järgmised arvud: parlamendivalimistel 1936. a. sai sotsiaaldemokraatlik partei 1.338.000 häält, ehk umbes 4000 häält enam kui kodanlikud parteid. Teises kojas on parteil 115 esindajat koja 230-liikmelises koosseisus. Kogukonna- ja provintside maapäevavalimistel 1938. a. septembris sai sotsiaaldemokraatlik partei 1.318.812 häält, ümmarguselt 429.000 häält enam kui samul valimistel 1934. a. Teiste sõnadega partei sai ümmarguselt 176.000 häält enam kui kõik kodanlikud parteid kokku ehk 27.000 häält enam kui kõik teised parteid Rootsis kokku, kaasa arvatud ka mitte-sotsiaaldemokraatlikud töölisparteid. Protsentuaalselt moodustasid sotsiaaldemokraatlikud hääled 50,8% kogu antud häältest, 42,2% vastu 1934. a. Sotsiaaldemokraatide edu 1938. a. valimistel on suure poliitilise tähtsusega, sest Rootsis valitakse esimese koja liikmed provintside maapäevade poolt ja kuues suurlinnas: Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping, Hälsingborg ja Gävle, eriliste valijaskogude poolt. Mainitud 1938. a. valimistulemuste põhjal omandab Rootsi sotsiaaldemokraatlik töölispartei 1940. a. esimeses kojas poole 150 saadikukohast. 1942. a. tõuseb tema esindajate arv selles kojas 81-le.

Sellises olukorras on loomulik, et demokraatliku töölislikumise ajakirjandus etendab suurt osa. Meie nägime, et sotsiaaldemokraatlike ajalehtede päevane tiraaž ulatub 340.000 eks.; demokraatliku rahvalikumise ajakirjade kogutiraaž on 1,5 miljonit eksemplari, kaasa arvatud ametiühingute ja tarvitajateühistute publikatsioonid. Need imponeerivad arvud tõendavad töölisliku-

mise kõrget poliitilist ja kultuurilist taset. Seda töölisajakirjanduse suurt levikut kannavad küll peamiselt töötavate rahvakihtide majanduslikud ja poliitilised huvid. Kuid peaaeselle on veel kaks erilist tegurit: nimelt esiteks, täielik trükivabadus, mille tõttu demokraatlik ajakirjandus võis vabalt areneda, ja teiseks, tugev ettevalmistus rahvaülikoolide või edasiharimise teel. Need rahvaülikoolid Brunnsvik'i eeskujuliku õppeasutisega eesotsas on väljapaistvad töölisteülikoolid sõna tõelises mõttes. Tööliskonna edasiharimine toimub juba korduvalt mainitud tööliste haridusliidu kaudu. Võib koguni öelda, et Rootsi demokraatlik tööliikumine on töölisteülikoolide ja masside edasiharimise liikumine. Selle laialdase töölistklassi kultuurilise liikumise teel valmistatakse tunduvalt suurel määral pinda demokraatlikuks tööliikumiseks. Endastmõistetavalt on töölisajakirjanduse suurenev levik vaid üks selle õnnisturikka vabariidusliikumise tulemusi.

Sotsiaaldemokraatlike päevalehtede levikut ligemalt vaadeldes tumestub igatahes see lootusrikas pilt. Päevane tiraaž 350.000 eks. 6,2 miljoni elanikuga maa kohta pole küll väike, kuid ta ei vasta siiski sotsiaaldemokraatliku partei suurele poliitilisele mõjule ja partei ning ametiühingute arvulisele tugevusele; ka on ta kodanlike ajalehtede tiraažiga võrreldes protsentuaalselt väiksem.

Võidakse küll väita, et partei-ajalehetiraaž ei saa kunagi sammu pidada hääleartvuga, mis antakse parteile parlamendivalimisel. Tegelikult on ilmsiks tulnud isegi vastupidiseid nähtusi: linnades, kus kodanlik ajakirjandus tiraaži arvult tunduvalt ületas sotsiaaldemokraatliku, said sotsiaaldemokraadid tunduvalt enam hääli kui kodanlikud parteid. Partei suurust ja ajalehtede tiraaži võrreldes osutub, et paljud organiseeritud töölisel eelistavad kodanlike lehti. Selle võõrastava nähtuse põhjused oleksid järgmised:

Kodanlikud ajalehed öeldakse olevat sageli odavamad; nad sisaldavad äriiselt vajalisi kuulutusi; nad olevat „huvitavamad“ ning „lõbusamad“ kui töölisteled, mis toovad „tõsiseid“ poliitilisi artikleid, mida lugedes tuleb end pingutada; lõppeks öeldakse olevat „selle lehega juba ammust ajast harjunud.“

Gustaf Abard, *Social-Demokraten*'i kuulutuste-osakonna juhataja soovib selle nähtuse kaotamiseks sotsiaaldemokraatlike päevalehtede põhjaliku reformi, muutes need moodsaiks sõnumitoojaiks kerge, mitmekesise, lõbusa sisuga, kuna neid ei tohiks koormata tõsiste artiklitega, mille koht oleks ajakirjades.

Äriiselt on sõnumileht kahtlemata tasuvam kui poliitiline parteileht. Kuid sotsiaaldemokraatlike lehtede ülesandeks on ka töölistkonna poliitiline ja kultuuriline kasvatamine, mida ei tohi jätta hooletusse. Võib-olla leidub kesktee, mis laseb ühendada mõlemad vaatekohad.

Ametitekuhjumine päätoimetajail ja teistel poliitilistel toimetajail on sotsiaaldemokraatlike päevalehtede üheks probleemiks. Enamikult on need toimetajad tööliikumise juhid või mõõduandvad tegelased. Seepärast valitakse neid parlamenti kogukonnavalitsusesse. Nõnda on praegu 31-st päätoimetajast 12 riigipäeva liikmed. Siia juurde tulevad veel õige mitmed osakondade toimetajad, kelledel samuti riigipäevamandaadid. Välja arvatud neli *Social-Demokraten*'i toimetajat-parlamendiliiget, kelle leht ilmub Stokholmis, on kõik teised umbes viis kuud aastas, riigipäeva istungite ajal, oma lehe ilmutumiskohast eemal.

Ühelt poolt on küll toimetaja kuulumine parlamenti tunduvalt kasuks lehele ja parteile, võimaldades talle riigipoliitika lähedast jälgimist, partei-juhatausega sideme pidamist ja poliitiliste kogemuste kogumist. Ent teiselt

poolt kannatab lehe toimetamine selle all. Ka sidemed kohalikkude ringkondadega muutuvad toimetajal lõdvaks. Selline olukord pole siiski ainult Rootsi töölisajakirjanduse spetsiaalseks omapäraks; sama võib märgata peagu kõigi maade töölisliikumises.

Teiseks küsimuseks on ajakirjanikkude väljakoolitamise korraldamine. Seni on korraldatud vaid harva kursusi toimetajaile ja ajakirjanikele. Ent oleks vaja ajakirjanduslikku õppeasutist.

Vastastikuse läbikäimise arendamiseks ajakirjanikkude vahel on korraldatud toimetajate ja kaastööliste päevi, mis loodetavasti saavad edaspidi reeglipäraseiks. Mõningail puhkudel on ajakirjanikud võtnud ette ka välismaareise olude kohapäälseks uurimiseks. Igatahes oleks reeglipärane välis-toimetajate läbikäimine rahvusvahelise töölisliikumise ulatuses väga viljastav töölisajakirjandusele.

Olemasolevate mitmete hääde ajakirjade kõrval puudub meil siiski häälkandja, mis käsitleks sotsialistliku teooria ja praktika küsimusi. Selline ajakiri oleks eriti sobiv muuseas ka sotsiaalsete ja majandusliikude reformide süstemaatiliseks ülevaateks.

Järeisõna

Tööliskond ja parteid, mis seisavad väljaspool demokraatlikku töölisliikumist. Nende põhilaused ja ajakirjandus

Organiseeritud tööliiskonna parteid ja koondised, mis seisavad väljaspool töölisdemokraatiat, ei moodusta ühtlast töölissektorit. Pigemini on nad mitmesugused parteipoliitilised ehk nõndanimetatud „parteitud“ organisatsioonid, mis teotsevad üksteisest valjult eraldatuina ja sageli vastastikku võitlevad. Ühtlasi aga võtavad nad enam või vähem opositsioonilise seisukoha sotsiaaldemokraatliku töölisliikumise vastu.

Socialistiska Partiet (Sotsialistlik Partei) on killustis või jäänud kommunistlikust parteist, mis seisis väljaspool kominterni. Ühelt poolt ta ei poolda diktatuuri ja terrorismi meetodeid; teiselt poolt nõuab ta radikaalsemat poliitikat kui sotsiaaldemokraatlik partei. Sotsialistliku partei poliitiline mõju on üsna pisike. Parlamendivalimisel 1936. a. sai ta 127 882 häält. 1. jaanuaril 1937. aastal 15 800 liiget. Hiljem on tema liikmete arv ja mõju veelgi langenud. Kogukonnavalimisel 1938. a. septembris sai ta ainult 49 267 häält 83 147 vastu 1934. a. Tema ümmarguselt 50 000 häält moodustab 2% kogu antud häältearvust.

1938. a. saadik on tal teises kijas ainult 2 kohta; esimeses kijas pole ta üldse esindatud. Partei annab välja päevalehte *Folkets Dagblad* (Rahva Päevaleht) Stokholmis; *Arbetar Posten* (Töölispost) Göteborgis ja kuukirja *Socialistisk Tidskrift* (Sotsialistlik Ajakiri). *Folkets Dagblad*'i tiraaž oli 1937. a. lehe enda andmeil 28 000 eks. 1938. a. keskpaiku arvestati lehe tiraaži maksimum 10 000 eks. *Arbetar Posten*'i tiraaž võiks olla mõni tuhat eksemplari. *Socialistisk Tidskrift*'i tiraaži kohta puuduvad andmed. Igatahes on sellel ajakirjal väga väike levik.

Rootsi kommunistlik partei on kominterni sektsioon. Riigipäevavalimisel 1936. a. sai ta 96 519 häält ning 5 kohta, mis ta omab seni teises kijas. Esimeses kijas polnud ta viimasel aastal esindatud. Kogukonnavalimiste põhjal 1938. a. sept. saab ta saata ühe saadiku esimesesse kotta. Ta sai neil valimisel 100 010 häält 58 377 vastu 1934. a.

Partei liikmete arv on umbes 10 000. Partei annab välja järgmisi ajalehti: *Ny Dag* (Uus Päev) Stokholmis, *Norrskens Flamman* (Põhjavalguse Leek)

Luleå's, *Arbetar Tidningar* (Töölisleht) Göteborgis, *Sydsvenska Kuriren* (Lõuna-Rootsi Kuller) Malmös, *Kalmar Läns Tidning* (Kalmari-lääni Leht) Kalmaris. Kogu ajalehtede tiraaž on nende endi andmeil umbes 49 000 eks., kuid informeeritud ringkonnis hinnatakse seda kõigest 25 000—30 000 eks. Pääle selle annab kommunistlik partei välja kahte kuukirja *Kommunistisk Tidskrift* (Kommunistlik Ajakiri) ja *Världen i dag* (Tänapäeva Maallm) ja kommunistlik noorteühing omalt poolt kahe nädala ajakirja *Stormklockan (Tormikell)*. Kommunistlikel ajakirjadel on äärmiselt väike levik Rootsis.

Rootsi kommunistlik partei järgib pimedalt Kremli juhtnööridele ja käskudele. Kommunistlike ajalehtede võrdlemisi suur arv on teravas vastuolus partei väikesele liikmete arvule ja tema absoluutse mõjupuudusega poliitilises elus. Suur demokraatlik üldsus ei võta kommunistlikku ajakirjandust isegi tõsiselt.

Sverges Arbetars Centralorganisation (Rootsi Töölise Keskorganisatsioon) on ametiühing, mis seisab anarhismi pinnal. Ta vaidleb riigi poliitiliste asutiste vastu ja eitab põhimõtteliselt poliitilist tegevust. Ta propageerib otsest aktsiooni, millega töölised parandaksid oma olukorda kapitalistlikus ühiskonnas ja saavutaksid täieliku sotsiaalse vabaduse. Vahendeina selleks eesmärgiks oleksid ametiühingulised ja majanduslikud võitlusorganisatsioonid. Igatahes kaldub Keskorganisatsioon praktikas oma poliitilise erapooletuse põhimõttest kõrvale: tema liikmete hulgas pole mitte vähe neid, kes võtavad osa parlamendivalimisist. Sellel koondisel oli 1937. a. 31 000 liiget. Tema ametlikuks häälekandjaks on *Arbetaren* (Tööline), mis ilmub kuus korda nädalas, tiraažiga 28 000—35 000 eks.

Lõppeks tuleks veel mainida organisatsiooni *Clarté*. Vormiliselt on ta parteipoliitiliselt erapooletu. Tegelikult seisab ta aga sotsialistliku liikumise pinnal. Tal on kogu Rootsis umbes 160 liiget. Ta annab välja kuukirja, mis kannab samuti nime *Clarté*, mille tiraaž on 1800 eks.

Kõik siin kirjeldatud organisatsioonid ei etenda nimetamisväärsset osa Rootsi poliitilises elus.

Paul Olberg

SAKSA RAHVAMAJANDUSE FINANTSEERIMISE MEETODEID

Töömuretemise ja taasrelvastumise aktsioonide finantseerimine „krediidiloomise“ kaudu. Kui rahvussotsialistlik valitsus 1933. a. algul ametisse astus oli majanduskriis Saksamaal sügavpunkt. Oma tähtsamaks ülesandeks majanduslikul alal tunnistas Hitler tööpuuduse kaotamise. Tarvitusele võetud abinõude juhtmõtteks oli esiteks igasuguste juurdemaksude ja toetustega tösta tarbimist ja soetamist, ja sellega töömahtu suurendada eriti tootmishüviste alal, teiseks anda eramajandusele otseselt tööd riiklike tellimiste kaudu, eelistades rasketööstust ja töömahtu suurendavaid töid (igasugused avalikud tööd ja tellimised, autoteed jne.). Üldine kulutiste summa selleks otstarbeks määrati seekord kindlaks 6,5 miljardi RM. Eesmärgiks oli sealjuures saavutada majandusaparaadi täiskoormatust kogusekonjunktuuri teel, s. t. ilma hindade ja palkade tõusuta. Töömuretemise aktsioon oli juba 1935. a-l lõpule jõudmas ja sel ajal algas uus aktsioon: taasrelvastumine. Nende aktsioonide läbiviimisel siis arendati välja omapärane rahvamajanduse finantseerimise süsteem, mille peamiseks tunnuseks on see, et riik maksab oma eratööstustele antud tellimiste eest nn. „erivekslitega“ („Sonderwechsel“, 3 või 6 kuu peale), mida võib rediskontida Reichsbank'is.

Selle tõttu võtab neid ka iga pank diskontimiseks. Riik ostab neid vekslid välja kas rahas või eriliste protsente kandvate „Reichschatzanweisung“-paberitega.

Hiljem on neist loobunud ja need „erivekslid“ kogunesid „Reichsbank'i“, kes neid niikaua pikendab kuni riigil on võimalus neid välja osta.

„Erivekslite“ kohta ei avaldata andmeid, „kuna need veel riigi eelarvet ei koorma“.

Oluline selle süsteemi juures on nimelt, et nende vekslite saajaile tehakse kohustuseks katsuda neid niikaua hoida oma käes, kui see kuidagi võimalik on, s. t. katsuda finantseerida riigi poolt antud tellimisi oma enese kapitaliga. Ka vekslite diskontimine sündigu enne oma enese panga kaudu või teistes vaba kapitali omavates asutistes. Need maksutingimused, mida riik seob riiklike tellimistega, näitavad soovi võimalikult suures ulatuses eramajanduse enese kapitali rakendada finantseerimiseks, jättes riigipangale garanteerimise ülesande. See siht on kõigi osaliste kaastöö tõttu ka tähelepanu äratava määraneni leidnud teostamist. Mõte on järgmine: esimeses järjekorras peab ettevõtja rakendama oma kapitali antud tellimiste täitmiseks. Kui see enam võimalik ei ole, peab rediskontiv pank, hoiukassa või ühistu aitama oma kasutuses oleva kapitaliga; alles viimsena — nende kõigi vabade kapitalide lõppemisel — võib finantseerimiseks kasutada „Reichsbank'i“ lõplikku rediskonti. Nii osutub „Sonderwechsel“ hästi läbimõelduks ja õnnestunuks abinõuks, mis võimaldab välja tuua olemasolevat vaba kapitali eramajandusest.

„Krediidiloomise“ mehhanism ja mõju. See finantseerimisviis on osalt ka tingitud tahtest vastu astuda hinnataseme ohtlikkudele mõjudele, mis kaasuvad ostujõu suurendamisega, seoses sellise „Kreditschöpfung“ aktsiooniga. Mõeldagu sellele, mis oleks juhtunud, kui riik oleks riigipanga otseselt rakendanud krediidi-andmisele ja selle kõrval veel oleks jäänud ostujõuna kasutatavaks majanduses olemasolevad vabad kapitalid. Oluline on suurenenud ostujõu sidumine. Mehhanism on järgmine: „Kreditschöpfung“ toob rahvamajandusse uut ostujõudu ettevõtjate kulutuste kaudu materjalide ostul ja palkade maksmisel. See aga avaldab mõju hindadele tõusu suunas.

Ulatusliku „Kreditschöpfung'i“ peale vaatamata õnnestus hindadetaseme hoidmine siiski enamvähem. Küll ainult „Devisenzwangswirtschaft“, hinnakontrolli, tarbimise ja tootmise ratsioneerimise ja teiste abinõude mõjuval kaasabil. Teiste soodsate asjaolude kõrval osutus tähtsamaks vaba ostujõu sidumine riiklike tellimiste maksutingimuste ja riigi emissioonide kaudu, millega tõmmati vaba ostujõud turult ära (vähendati nõudmist) ja rakendati finantseerimiskava läbiviimisele. „Kreditschöpfung“ toimuski peamiselt „erivekslite“ kaudu. Teised faktorid, nagu žiraalliiklus, raharinge, ja erapankade krediit ei mänginud kaaluvat osa. Lõpuks kogunes riigipanka üha suuremaid summasid neid vekseid, kuigi oli õnnestunud suurt hulka neist mahutada väljaspool majandusettevõtteis, eriti pankades.

Riigipank määrab nüüd autoritaarselt krediitide iseloomu ja ulatuse, „vananenud“ kattermäära eeskirjad on kõrvaldatud. See annab uusi võimalusi, kuid nõuab ka uusi abinõusid: riigipank peab püüdma kogu rahaja kapitalituru juhtimisele, et krediidi laiendamisest tekkida võivaid ohte õigel ajal kahjutuks teha. Kogu riigi finantspoliitika olevat juhitud just inflatsiooni ärahoidmise tahtest, nagu seda Riigipanga president dr. Schacht mitmel puhul on kinnitanud.

Tekkinud lühiajaline riigivõlgnemise konsolideerimise probleem. Kuna riigi lühiajaline võlgnevus on tugevasti tõusnud (riigipanga vastu), sissetulekute tõus aga kaugeltki seda tasa ei tee, siis on riik sunnitud kapitaliturult muretsema uusi kapitale pikaajaliste laenude emissiooni kaudu, s. t. sisuliselt toimub lahtiste võlgade konsolideerimine pikaajalisteks. Võimalused selleks olenevad peamiselt säästmise ulatusest. Vaba rahakapitali tekkimist arvestati Saksamaal 1933. a-l 1,6 miljardile RM; 1934: 3,0 m. RM; 1935: 3,5 m. RM; 1936: 5,9 m. RM; 1937: 6,9 m. RM. Seni juba antud krediitide konsolideerimiseks ei jätku muidugi mitte ühe aasta säästmistegevusest, isegi mitte siis, kui õnnestuks kõiki säästsummasid rahakapitali kujul investeerida riigilaenupaberitesse. On vajalik plaanikindel jooksvalt tekkivate säästsummade „ärakoorimine“ („Abschöpfung“) pikema aja jooksul. Kuna selleks ei tahetud sundust kasutada, vaid peeti soovitavaks riigilaenude vabatahtlikku ostmist, siis tuli selleks luua vastavaid eeldusi. Kapitaliturg tuli muuta „vastuvõtlikuks“ riigilaenupaberitele. Selleks kasutati mitmesuguseid abinõusid: omavalitsuse võlgade konsolideerimine, „Dividendenstockgesetz“, millega sunniti ettevõtteid ostma riigilaenupabereid, % alandamised 8% → 6% → 5% → 4½% jne., kõige tähtsam oli aga eraemissioonide pea täielik keeld, millega kindlustati suurem osa arvesse tulevast kapitalist riigilaenudele.

Kolme aasta jooksul (kuni 30. VI 1938) suudeti kapitaliturul mahutada 11 miljardi eest pikaajalisi riigilaene. Üha suurem osa aastasest säästust on sellega suubunud riigilaenupaberitesse. „Die Lenkung der sich bildenden Geldkapitalien hat dem Kapitalmarkt ein gegenüber früher vollkommen verändertes Gepräge gegeben: heute bildet die Reichsanleihe die hauptsächliche Form der Kapitalmarktanlage.“ — nii kirjutab kuulus Saksa majandusteadlane prof. Prion oma raamatus „Das deutsche Wirtschaftswunder“.

Nii on nüüd mehhanism järgmine: krediidi loomine riigi poolt, sissetulekute ja kasude moodustamine eramajanduses, maksude tõus, säästude tagasi-vool riigile pikaajaliste laenude kaudu. Kuna alatasa uuesti tekkiv vaba ostujõud ohustab hindade taset, siis on vaja seda niipalju ja nii ruttu kui see võimalik on jälle siduda riigilaenude emissiooni kaudu. Kuid tänaseni on alles väike osa lühiajaliselt võetud krediitidest konsolideeritud pikaajalisteks laenu-deks. Peale selle ei ole ka veel võimalikuks osutunud loobuda uute lühiajaliste krediitide loomisest. Igatahes osutub, et lühiajalistena võetud krediitide tagasi-maksmine on ülesanne — nagu seda dr. Schacht on mitmel puhul rõhutanud — mille lõplik lahendus veel suuri raskusi teeb. Igal juhul on kindel, et pikema aja peale ei ole mitte ainult mõõdapääsematu kogu kapitalituru plaanikindel

„juhtimine“, vaid ka kõikide nende asutiste rakendamine, kus toimub säästu-tegevus. See käib esmajoones pankade, riigipanga, hoiukassade ja kindlustus-seltside kohta ja tähendaks sisuliselt seda, et osa deposiitidest ja pangatähtedest oleks kaetud ainult riigilaenu-paberitega. Lõpuks osutuks vajalikuks, et ka käitised peaks ostma „Reichsanleihe“-pabereid, jah, ka iga „Volksgenosse“ peaks paberite ostmisega kaasa aitama suure ülesande teostamisel: relvastada saksa rahvast.

Krediidiloomise piirid ja „finantsimise“ iseloom. Arvestades, et krediidi veel suurem laiendamine võiks lõpuks tuua segadusi majandusel, tuleb edaspidi tugevamini rõhutada: 1. maksusissetulekute suuremat tõstmist, 2. pikaajaliste laenude emissiooni, 3. kokkuhoidu väljaminekutes. Need kolm põhimõtet ongi andnud juba suuri tagajärgi. Sissetulekud maksudest on tugevasti tõusnud, laenude emissioonid on õnnestunud ja kokkuhoiu teostamisel (ratsionaliseerimine jne.) on õnnestunud isegi mõnede toodete hindu alandada. Kuid ei tohi unustada, et maksusissetulekute tõus on tekkinud riigi finantspoliitikast, ja selle teostamine nõuab omakord vastavaid summasid. Laenude realiseerimine aga eeldab vastavate vabade kapitalide olemasolu, olemasolevad on kõik ära kasutatud, uued aga tekivad ainult säästmisest, on väikesed ja kasutatavad vaid jaokaupa tekkimise järele. Nii on laenude emissioonil kindlad piirid, mida ei saa ületada.

Kasvanud sissetulekutele (maksudest ja laenudest) vaatamata kasvav lühiajaline riigi võlgnevus on märgiks, et jooksvad sissetulekud ja säästud ei ole küllaldased kogu väljaminekute katmiseks, mis on tekkinud töömuretsamise ja taasrelvastumise aktsioonide teostamisel. Nende protsendinõudluseks ja kustutuseks üksi juba tuleb paratamatult haarata juba tulevaste aastate sääste. Tuleviku säästud pannakse sellega ette kinni riigi tarvete katmise jaoks, neid ei saa enam kasutada muudeks otstarveteks. Lõpuks autor ütleb: „... es nur eine Lösung gibt, die aus den Schwierigkeiten herausführen kann, eine Lösung die ebenso einfach wie alt ist: arbeiten und sparen!“ (k. 104).

„Uus finantspoliitika“ — primaarse krediidiloomise lõpetamine. Uus finantspoliitika hakkas kehtima juba 1. aprillist 1938 ja selle peamiseks tunnuseks oli riigi loobumine „Sonderwechsel“ite väljaandmisest. Põhimõttelikult peeti vajalikuks, et väljaminekud edaspidi kaetakse jooksvatest tuludest (maksudest ja laenudest). Et riigile kergendada üleminekut, lubati lühiajaliste (kuni 6 kuud) paberite väljaandmist, mida aga pidi lunastatama tähtpäeval jooksvatest tuludest. Primaarne „krediidiloomine“ oli sellega lõppenud — või pidi lõppema, sest neid pabereid, „Lieferschätze“, võis riik samuti kasutada ka tellimiste tasumiseks. Pangad pidid neid diskonteerima 3% diskontoga, kuid riigipank ei võtnud neid vastu rediskonteerimiseks. Kuna neid tuli tähtpäeval välja osta, siis ei võtnud nende hulk nii piiramatult kasvada kui „Sonderwechsel“ite oma, mida ikka uuesti pikendati. Kuid nüüd algas uus „krediidiloomine“ teiste krediitasutuste kaudu. Kuni 31. augustini 1938. a. olid pangad juba üle võtnud 1,3 miljardi eest neid uusi pabereid, kuna aga „Sonder-

wechsel'ite" portfelli samal ajal oli vähenenud vaid 630 miljoni võrra (mis saadeti riigipangale rediskonteerimiseks). Krediitasutised olid niisil uute paberite ostuks pidanud kulutama oma kapitale, mida saadi osalt tõusnud hoiuarvetelt, osalt uute kontode avamisest (makseti paberite eest krediidi avamisega). Teiselt poolt olid nad pidanud ära andma kasulikumat rediskonteeritavad, 4%-lisi pabereid (sonderwechsel), et vastu võtta vähem kasulikke.

Suurimat rõhku asetatakse uue poliitika teostamisel säästmistegevuse forsseerimisele, sest sellest oleneb riigilaenu realiseerimisvõimalus. Kavakindla investeerimis- ja tarbimisjuhtimisega hoitakse ära iga mitte hädavajalik tarbimine ja iga edasilükatav investering, juhtides ülejäävat ostujõudu kõik riigilaenu ostmisele.

Uus finantspoliitika jätab täiesti lahendamata senini väljaostmata „Sonderwechsel'ite" probleemi (mille hulga kohta ei avaldata mingeid andmeid) — neid nimetatakse nüüd „Blockwechsel'iteks". Nende lunastamine või konsolideerimine on alles täiesti lahtiseks küsimuseks ja praeguses olukorras täiesti läbiviidamatu. See on lühidalt „uus finantspoliitika" — kuivõrd sellest tegelikult on kinni peetud, on iseküsimus, sest kogu aeg on „krediidiloomine" edasi kestnud. Sõja ajal on see kindlasti jälle tõusu näidanud, kuid mingisuguseidki andmeid selle kohta ei ole kuskil avaldatud — peale Hitleri kõnes antud informatsiooni, Saksamaa olevat kulutanud taasrelvastumiseks 90 miljonit riigimarkka.

Seesugune on probleemi tehniline külg oma allikate järgi.

Sisuliselt on siin tegemist mitte millegi muuga, kui kapitalide ja varanduste rekviireerimisega, nagu seda mõnevõrra ju teostatakse kõigis riigis sõja ajal. Iseloomustav on see, et Saksamaal seda tehti ammugi enne sõda.

Kogu rahvakapital eramajanduses on asendatud riigi vekslite ja laenu-paberitega. Deposiididki rahaasutistes on kindlustatud vaid veel riigilaenu-paberitega, pankadel ei ole ammu enam teistes maades pankadele omistatavaid majanduse finantseerimise funktsioone. Nad on veel vaid koos kindlustus-seltsidega ja teiste rahaasutistega neiks riistadeks, milledega riik teostab säästude „ärariisumist" — „Abschöpfung".

Sisuliselt on sellega õieti teostatud ka üks natside vana ja tähtis programmipunkt: suur tööstuse ja panganduse riigistamine.

T.

ÜLIÕPILASELU KROONIKAT

4. ja 5. nov. külastas haridusminister P. Kogerman Tartu ülikooli. Minister külastas mitmeid ülikooli asutusi ja võttis osa kahest nõupidamisest, esiteks ülikooli määratud juhtidega ja teiseks Teaduste Akadeemia liikmete koosolekust¹⁾. Esines kuulduki, nagu katsuks uus minister kontakti astuda ka praegu ülikooli juhtimisest kõrvale surutud ringkondadega. Ei ole üldsusel teada mingeid sellesuunalisi nõupidamisi, samuti puuduvad teated, et oleks astunud samme üliõpilaskondlikus elus konflikte tekitanud küsimuste lahendamiseks.

¹⁾ Vt. „Postimees" 1939, 299 ja 300.

Kuna Eesti Üliõpilasseltside Liit on korduvalt samme astunud praeguse üliõpilaskondliku korrastuse reformimiseks, et see oleks suuremale enamikule vähegi vastuvõetav. Järjekordne samm toimus 9. novembril l. a., mil esitati pikem märgukiri haridusministrile.

Haridusminister P. Kogerman võttis vastu EÜL-i delegatsioon, kuhu kuulusid liidu esimees A. Raska (EÜS), abiesinaine D. Arak (ENÜS), H. Mark (Veljesto) ja N. Saarpuu (Raimla). Jutuajamise kestel, mis vältas üle tunni, esitati algul märgukirja põhipõhimõtted ja nõudmised ning sellele järgnes keskustelu üksikute küsimuste üle. Esitatud ettepanekute suhtes avaldas haridusminister, et märgukirja kahes esimeses osas tehtud ettepanekud võetakse tõsiselt kaalumisele. Haridusminister lubas, et märgukirja kolmandas osas esitatud ettepanekud EÜL-i struktuuri suhtes leiaksid otsekohe rahuldumist, ja EÜL-ile ei surutaks Ülikooli Valitsuse poolt mitte peale endise Korporatsioonide Liidu struktuuri²⁾.

Esitatud märgukiri on 11. lk. masinkirja *in folio* ja seda tervikuna esitada ei luba ruum, esitame siinkohal kõik märgukirjas esitatud ettepanekud, kuna muust osast, ka pikemalt esitatud ettepaneku põhjustest märgime olulisemat põgusalt.

Märgukirja sissejuhatuses öeldakse, et kui üliõpilase reformeerimise küsimused akuutsemalt üles tõsteti, siis esitas Üliõpilaskonna juhatus 7. detsembril 1935. a. peaministri asetäitjale K. Eenpalule märgukirja, millele kirjutasi alla nii korporatsioonide kui ka seltside esindajad ja milles öeldi, et „üldiselt valitseb meie üliõpilaskonnas üksmeel ja kaasvõitlejalik suhtumine nii üksiküliõpilaste kui ka nende organisatsioonide vahel...“

Kuid reform sai siiski teoks ja selle tulemusi iseloomustatakse märgukirjas järgnevalt: „Üliõpilaskonna reform, mis pidi looma tervikliku üliõpilaskonna, on mõjunud hoopis ümberpöörduvalt — praeguse Ülikoolide seaduse Üliõpilaskonda puutuva osa ja Üliõpilaskonna põhikirja kehtimise ajal ei ole võimalik ega mõeldav tervikliku üliõpilaskonna teotsemine.“

Ettepanekud märgukirjas haaravad kolme ala, esiteks Ülikoolide seaduse ja teiseks Üliõpilaskonna põhikirja muutmiseks ning kolmandaks EÜL-i struktuuri kohta.

I. Ülikoolide seadus. Kuna Ülikoolide seadus ei võimalda organiseerimatutel üliõpilastel (seega vähemalt 40% üliõpilaskonnast) osa võtta üliõpilaskondlikust tegevusest, seepärast on ettepanek:

1. „Ülikoolide seaduse Üliõpilaskonda puutuvat osa tuleks täiendada nõnda, et Üliõpilaskonna enesekorralduslikust tegevusest saaksid osa võtta ka organiseerimatud üliõpilased, kusjuures on mõeldav, et organiseeritute suhtes Üliõpilaskonna Esinduse komplekteerimise põhialused jääksid muutmata.“

Teised ettepanekud ÜS muutmiseks on järgmised:

2. „Ülikoolide seaduse § 102 muuta nii: Üliõpilaskonna Vanematekogu hoolitseb üliõpilaskonna ühiskondliku kasvatustöö edukuse eest, suunates seda ühistele eesmärkidele, aitab kaasa üliõpilasorganisatsioonide vaheliste lahkeliste lahendamisele, on üliõpilaskonna esindusele abiks majandusliikude asjade

²⁾ Vt. vastav Ülikooli Valitsuse ettekirjutus 3. märtsist 1939. a. i. „Akadeemia“ 1939, 5/6.

ja temale seisukohavõtmiseks saadetud küsimuste lahendamisel ja võib algatada Üliõpilaskonna Esinduses üliõpilastele kohuslike distsiplinaarmääruste andmist. Üliõpilaskonna Vanematekogu avaldab Ülikooli Valitsusele oma arvamust asutatavate üliõpilasorganisatsioonide kohta. Ülikooliseaduse § 98, teises lõigus asendada lause „annab vanematekogu eelneval heakskiitmisel ja Ülikooli Valitsuse kinnitamisel distsiplinaarmäärusi, mis on kohuslikud kõigile üliõpilastele“, lausega: „annab kõigile üliõpilastele kohuslike distsiplinaarmäärusi ja teeb distsiplinaarseis küsimusis üldkohuslike otsuseid Ülikooli Valitsuse kinnitamisel, kes on enne ära kuulanud Vanematekogu arvamuse“. Ülikooli seaduse § 105 muuta nii, et Üliõpilaskonna kuraator ja ta abi valitakse ülikooli määraliste õppejõudude hulgast kaheks aastaks Ülikooli Vallmiskogu poolt.

3. „Eesti Üliõpilasseltside Liit palub Ülikoolide seadust muuta nii, et üliõpilasorganisatsioonide üldnimetus „üliõpilaskonvent“ oleks kas hoopis ära jäetud või asendatud eestipärase nimetusega.“

4. „Kuna Üliõpilaskonventide normaalpõhikiri pole suuteline täitma taotletavaid ülesandeid, tuleks üliõpilaskondliku töö häirimatuse huvides lubada üliõpilasorganisatsioonidel teostada oma, Ülikoolis registreeritud põhikirja alusel.“

II. Üliõpilaskonna põhikiri. Haridusministri poolt 23. aprillil 1938. a. kehtestatud Üliõpilaskonna Põhikirja kohta öeldakse, et selles „vähe-malgi määral ei arvestatud Vanematekogu, Ülikooli Nõukogu ega üliõpilasseltside esindajate seisukohti, isegi mitte neid, mille suhtes üksmeelselt oli saavutatud kokkulepe“. — „Üliõpilaskonna põhikirja paljude sisuliste nõuete vastuvõtmatus — kui ka kehtestamismenetlus tingisid eesti üliõpilasseltside tagasi-tõmbumise üliõpilaskondlikust tööst.“

Härä Haridusministri tähelepanu juhitakse olulistele puudustele põhikirjas ja esitati järgmised ettepanekud põhikirja muutmiseks:

1. „Üliõpilasorganisatsioon olgu üliõpilaskondlikus töös täieõiguslik, sõltumatu vilistlaskogu olemasolust.“

2. „Esinduse moodustamine tuleks teostada üliõpilasorganisatsioonide liikmete nimekirjade alusel, mis esitatakse pärast ülikoolist eksmatrikuleerimise teostamist, kusjuures esinduse tegevusaasta teisel eksmatrikuleerimisel esindajate kontroll ja vastavad parandused esindajate arvus ette võetakse.“

3. „Üliõpilaskonna Esinduse koosolekute kokkukutsumine ja päevakorra määramine tuleb anda Üliõpilaskonna Juhatus ja Üliõpilaskonna Esinduse liikmete neljandiku pädevusse.“

4. „Üliõpilaskonna Esinduse koosolekud on avalikud kõigile E. V. Tartu Ülikooli üliõpilastele. Koosolekut võib vajaduse korral kuulutada kinniseks Üliõpilaskonna Esinduse liikmete ¾ pooltolemisel.“

5. „Üliõpilaskonna Esinduse koosolekute kohta peetakse protokoll, millesse kantakse ka kõikide sõnavõttude lühike sisu.“

6. „Üliõpilaskonna Juhatus tuleb moodustada paaritu arvulise. Üliõpilaskonna Esimehel on Juhatuse koosolekul taoliselt teiste juhatus liikmele üks hääl.“

7. „Esinduse 3 liikmel on õigus algatada Üliõpilaskonna põhikirja muutmist (kogu Esinduse kestvus).“

Üliõpiaskonda puutuv osa lõpetatakse märgukirjas järgmise kokkuvõttega:

„Aluseks võttes Üliõpilaskonna põhikirja eelkäsiteldud põhilisi puudusi ning arvestades, et käesolevas märgukirjas on jäänud puudutamata arvukad vähemulatuslikud vastuoksused ning sisulised kui ka redaktsioonilised vead, osutub kehtiva põhikirja parandamisest otstarbekohasemaks uue üliõpilaskonna põhikirja väljatöötamine.“³⁾

III. Eesti Üliõpilasseltside Liidu struktuur. Märgukirjas tähendatakse, et Ülikooli Valitsuse nõuete kohaselt surutakse EÜL-ile peale E. Korporatsioonide Liidu struktuur, kuid „sisuliste ettekirjutiste tegemine Eesti Üliõpilasseltside Liidu põhikirja suhtes Ülikooli Valitsuse poolt üksikaktiga ei ole juriidiliselt kuidagi viisi õigustatud ega lubatud. Eesti Üliõpilasseltside Liit on oma teotsemisloa saanud endise Ülikoolide seaduse (RT 1925, 122/123, 81) kehtimise ajal, vastavalt ÜS § 92 nõudelle. Üliõpilaskonventide ühenduste ümberkorraldamiseks ei sisalda uus Ü. S. mingeid norme, mille alusel võiks nõuda Ülikooli Valitsus Eesti Üliõpilasseltside Liidu põhikirja sisulist muutmist.“

Põhjendusele järgneb ettepanek, et lubataks „kohaldada Eesti Üliõpilasseltside Liidu põhikiri Ülikooli Seaduse sõnaselgetele sätetele.“

Märgukiri lõpeb järgmiste sõnadega: „Oma töökspidamist ja lubadusi alati respektierides ning nende tegelikust rakendamisest huvitatud olles, palub Eesti Üliõpilasseltside Liit tööjõulise tervikliku üliõpilaskonna loomise huvides Teid Härra Minister, arvestada käesolevas märgukirjas avaldatud seisukohti ja ettepanekuid.“

Ülikooli Valitsus pikendas EÜL-i põhikirja parandatud kujul esitamise tähtpäevaks 15. nov. 1939. Mainitud tähtpäevaks esitati EÜL-i juhatuse poolt Ülikooli Valitsusele põhikiri parandatud kujul, mis oli kohandatud Ülikoolide seaduse sõnaselgetele sätetele, kuid jäeti arvestamata Ülikooli Valitsuse 3. märtsi otsus.

Hiljuti saabus EÜL-ile Ülikooli Valitsuse otsus, mille kohaselt loobuti oma esitatud seisukohtadest. Seejuures figureerisid aga uued nõudmised EÜL-i põhikirja suhtes. Nende lähemat käsitlemist oodatagu järgmises „Akadeemia“ numbris. Liidu parandatava põhikirja esitamise tähtajaks määrati ÜV-e poolt 15. märts k. a.

13. veebr. k. a. esitasid kõik üliõpilasseltside esindajad Üliõpilaskonna III Esinduses Üliõpilaskonna Juhatusele deklaratsiooni, milles üksikasjaliselt käsitletakse üliõpilaskondlike poliitiliste sündmuste arengkäiku ning sellest tingitud paratamatust üliõpilasseltside passiivseks jäämisel üliõpilaskondlikus töös. Ka sellest lähemalt järgmises numbris. Kroonik

³⁾ Vt. märgukirja kohta ajalehis „Päevaleht“ 1939, 306. — „Rahvaleht“ 1939, 265. — „Uus Eesti“ 1939, 307. — „Postimees“ 1939, 304.

„Akadeemia“ ilmub 8—10 korda aastas. Tellimishind aasta lõpuni kr. 5.—

Toimetuse: Alfred Koort, Hans Krungs, Ants Piip,
tegev- ja vastutav toimetaja Jaan Ots.

Tallus avatud kella 11—14. Toimetaja kõnetund kella 13—14.

Väljaandja: Üliõpilasseltside Villistlaskogude Liit. Toimetuse aadress: Ülikooli
15—3 Tartu, telefon 33-49, posti jooksev arve nr. 2389.

Ilmus 1. märtsil 1940.

Ü. K. Eesti Rahvapanga

äriseis 31. jaanuaril 1940. a.

AKTIVA

PASSIVA

Kassa, pangad, väärtused	1.652.438.14	Kapitalid	972.963.81
Laenud	5.489.157.15	Hoiusummad	5.266.332.97
Korrespondendid	214.281.01	Võlad teistes kred.-asutist.	1.011.232.78
Garant. deebitorid	166.234.—	Riiklikud laenud	3.779.15
Vallasvara	38.273.17	Korrespondendid	470.407.38
Kinnisvara	340.000.—	Garantiid	166.234.—
Kulud	11.216.13	Tulud	38.546.18
Muud aktivad	134.386.94	Muud passivad	64.060.18
		1939. a. puhaskasu	52.430.09
	<u>8.045.986.54</u>		<u>8.045.986.54</u>

Reserveeritud

Majaomanike Krediitpank Ü-P.

Tallinn, Pärnu mnt. 8 Telefonid: juhatus 424-80
kodu keskjaam 426-69

*Toimetab kõiki lühiajakrediitpangale
omaseid operatsioone*

Panga juures KINDL. A.-S. EESTI LLOYD'i esindus

Eesti Ühistegelik Kindlustus-Keskselts

ÜHISTEGELIKU KINDLUSTUSE KESKKORRALDUS

**EDASIKINDLUSTUS
N Õ U A N N E**

TALLINN, SUUR KARJA 19
Postkast 122. Kõnetraat 426-83